

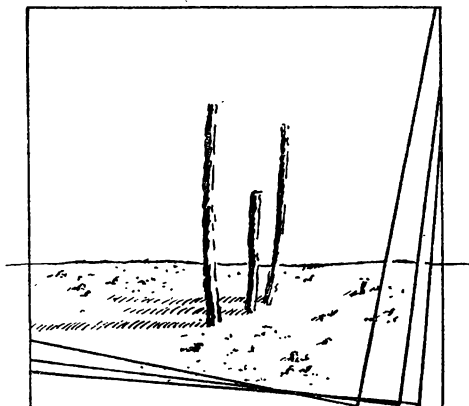
АГУСТИН
ГОМЕС-АРКОС

АНА-НІЦО

АГУСТИН
ГОМЕС-АРКОС
АНА-НІЦЦО

Р о м а н

З французької переклав
ГРИГОРІЙ ФІЛІПЧУК

Київ
Видавництво
художньої літератури
«Дніпро»
1986

И (Фр)
Г 64

Действие романа происходит в Испании, в период, когда диктатура Франко доживала свои последние месяцы.

Это талантливый, исполненный лиризма и глубоко публицистический рассказ современного французского писателя испанского происхождения о духовном величии тех, кто на протяжении долгих трагических десятилетий не покорился фашизму.

Післямова Леоніда Єремєєва

© Éditions Stock, 1977.

Г $\frac{4703000000-181}{M 205(04)-86}$ 181.86

© Український переклад,
післямова, художнє оформлення.
Видавництво «Дніпро», 1986 р.

ПРИСВЯЧУЮ МОЇЙ ПОКІЙНІЙ МАТЕРІ,
ЯКА РОЗПОВІЛА МЕНІ ІСТОРІЮ АНИ ПАУЧИ,
УЖЕ ТАКОЖ ПОКІЙНОЇ.

1

Ано Пауча, прокинься. Вийди з дому до схід сонця. Місяць на небі уже погас, і ніхто не помітить, як ти вирушатимеш у дорогу. Ніхто. Жодна тварина. Жодна зірка. Хай ніхто не побачить, що ти замислила зробити. Саме з таким бажанням ти щойно заснула, сидячи на стільці: піти з дому, не лишивши за собою слідів. Ось і настала слухна хвилина. Ти здійсниш цю подорож з почуттям гідності і без страху. З надією, що я не вчиню з тобою так підло, як вчинило Життя.

Вона ворухиться, схожа на чорну тінь.

Але чорна вона не тому, що її огортає темрява ночі, а тому, що вбрана в чорне. Ця чорнота змінила навіть її вдачу, колір її шкіри і, безперечно, саму її душу. Вона спотворена, знебарвлена скорботою,— Ана-Ніщо.

Колись ця жінка була біла. Але щоб уявити її такою, треба подумки повернутися на шістдесят (а може, й на більше) років назад, до часів, коли їй було тільки п'ятнадцять років. Важка, неймовірна подорож у минуле, за межі притупленої, мовби змотаної в клубок пам'яті.

Тоді її ще не звали Аною Паучею. Ні Аною-Ніщо. А просто Аною. Анітою.

Вона підводиться, втілення чорної втоми. Неквапно озирається довкола себе. Вузлик уже приготовлений, він неважкий. У ньому лише одна спечена на олії хлібина з мигдаликами, приправлена ганусом і щедро посолоджена. Ана назвала б її пирогом. Їй лишилося тільки взяти в руки цей вузлик. І вирушити в дорогу.

Щодо решти, то вона вже всьому дала раду. Ще вчора підмела подвір'я, старанно помила чистою водою підлогу в обох кімнатах, дбайливо полила жасмин, попрала й випрасувала білизну. Працювала від раннього ранку до пізньої ночі. Нізащо в світі вона не допустила б, щоб люди

сказали, ніби Ана Пауча пішла з дому, залишивши за собою бруд. Чи безлад. Це не в її вдачі. А що в неї лишилося трохи прального порошку й мила, то вона начистила до блиску плиту, помила поріг, кухню та вбиральню. «Замість мене тут буде пустка,— подумала вона вчора,— тому треба залишити для неї дім чистим». Ана знає, що таке пустка. Протягом тридцяти років пустка була її постійною супутницею. Ні на мить вона не покидала Ану. А сьогодні Ана прощається з цією своєю подругою. Тож нехай це прощання відбудеться в злагоді й чистоті. Ана — добра господиня, вона вміє приймати гостей, і пустка збереже добру пам'ять про неї, Ану Паучу, про яку всі на світі уже забули.

Вона дає волю своїм невеличким примхам літньої самотньої жінки: ставить на видноті, якраз навпроти вікна, сулію, обплетену лозою, у вигляді казкового кораблика, якому бракує тільки моря, щоб вирости і стати справжнім кораблем. Кораблем з далеких обривів. На довгій мурованій лаві під стіною вона побілила вапном те місце, де колись збиралася поставити синю порцелянову вазу, міфічну вазу, яку мав привезти її дядько-мореплавець з омріяного далекого плавання до Китайського моря; це місце вона вважала священним і ніколи нічого туди не клала. Пересунула трохи далі, на місце між лавою й піччю, мосарабський круглий столик на одній ніжці, інкрустований слоновою кісткою і схожий своїми обрисами на мечеть,— він дістався їй у спадок від матері; Ана мріяла застелити його манільською шаллю, подарувати яку пообіцяв їй Педро Пауча в день, коли вперше її обійняв. Але столик так і лишився незастеленим, бо війна... Ана хитає головою. І більше про це не думає.

Ана торкається вузлика, обмацує його, бажаючи пересвідчитися, чи туго зав'язала ріжки хустини. На неї чекає її син,— «малюк». Це для нього вона спекла на олії хлібину з мигдаликами, приправивши її ганусом і щедро посолодивши («Пиріг»,— казала вона собі), останню хлібину, змішану її материнськими руками. Ана місила тісто для цієї хлібини в тому самому ритмі, в якому місила його п'ятдесят років тому, коли готувала для свого «малюка» його перший «пиріг». За тим самим рецептом. З тією самою радістю. З тією самою любов'ю. Інакше як би вона знала, що люди народжуються для смерті так само невинно і з тими самими муками, що й для життя? Ана не доз-

волила, щоб Час знесилив її руки, якими вона місила тісто. Працюючи, вона співала, хоч і не усвідомлювала цього.

Нарешті Ана загасила піч, згорнула на купку попід, вигребла його і висипала на гній. При цьому намагалася зовсім не думати. Скажімо, про ось таке: «Це востаннє я розпалюю й гашу вогонь у своїй печі». Бо якби протягом цієї доби вона замислювалася над кожним своїм вчинком, то, безперечно, сама злилася б із тією уявною картиною, на якій вона востаннє щось робить. Ана — останній подих життя. Ана — останнє зусилля волі. Ана, яка ходить тут востаннє. Ана, якої скоро тут не буде.

Вона виходить із дому темної ночі, наче в міцному сні, коли нічого не сниться. Так краще. Не прощається ні з сусідами, ні з виноградником, що затінює подвір'я. Ні з двійком горобців, які щодня жebraли в неї хлібні крихти. Ана називала їх Ромео й Джульєтта. Щоправда, вона не знає історії про Ромео й Джульєтту. Ці імена Ана почула колись від ярмаркового казкаря, й вони чомусь закарбувалися їй у пам'яті. А от ім'я бога Ана свідомо забула: їй вистачило на це мужності. То був її єдиний рішучий вчинок. Ніхто не знає й ніколи не довідається, що якось вона сказала: «Боже, я викидаю тебе із своєї пам'яті. Ти мені геть не потрібний». Єдиним свідком цієї її героїчної ухвали було сонце. Воно засвітило ще яскравіше, мовби раділо разом з Аною Паучею.

Ана зітхає. Завтра її вже тут не буде. Торговці яйцями, молоком, борошном і той, що дешево продає рибу без голів, змушені будуть шукати інших клієнтів, щоб збути фунт борошна, півлітра молока, двоє яєць та пригорщу сардинок. Злиденні копійки своєї пенсії Ана відклала для подорожі. Під корсетом, на своєму таємничому лоні.

Її лоно. Воно виносило трьох дітей. Трьох синів. Іншими словами, одного в'язня і двох полеглих воїнів. Отже, життя обминуло це лоно, хоча й зароджувалось у ньому. Авжеж. Тричі по цілих дев'ять місяців Анине лоно хмеліло від радості. Проте виношувало смерть. Тридцять років скорботи. Ана-Жалоба. Вже тридцять років вона ходить у чорному.

Маленька. Крихітна. Згорблена. Вона більше не випростовується відтоді, як земля волає до неї голосами її загиблих чоловіка й синів. Але її «малюк» ще живий.

Отож вона мусила зціпити зуби й кинути виклик смерті. І йти вперед. Іти вперто й нестримно, як джерельна вода, що пробивається з-під землі. Беззвучно. І майже втрапивши свої обриси.

Її постать часто зливалася з чимось таким, що не має в собі світла. З тінню, що її відкидає дерево, скеля або якийсь мур. З будь-якою тінню. Саме тому одного дня її обличчя назавжди потемніло, і майже суцільний морок, що оповив її пам'ять, стер з нього усмішку. Ана намагалася вкоротити свою пам'ять, як та королева, що її скинули з трону. Від того дня люди стали дивитися на неї, мов на ходячу тінь, яка щодня повторює одні й ті самі рухи: на мить зупиняється перед човном, оглядає його, змахує з нього порошинки, гладить весла, обтирає борти вологою ганчіркою, змоченою в калюжі морської води, щоб він не розсохся, її човен, який помалу вгрузає в сипучий пісок, її «Аніта — радість повернення». Тінь, яка промайне, не залишивши за собою жодного сліду, жодного натяку, що це пройшла жива людина. Мовби й ніхто не проходив — знеособлене життя, яке ще важче собі уявити, ніж те, що вже урвалося.

Ана замикає двері. На ключ. Хай люди зрозуміють (коли хтось раптом навідається до її дому), що вона пішла не з якоїсь несподіваної примхи, а свідомо й обдуманно, старанно замкнувши двері на два оберти ключа, зітхнувши (ох, і справді зітхнувши), постоявши якусь мить і дивлячись на двері, замкнені назавжди. Чи коли-небудь чиясь рука відімкне їх, штовхне пофарбовану в зелене стулку, чи поглянуть чийсь очі на цю оселю з наміром уселити в неї життя?

Як і завжди, вона кладе ключ під плитку, що лежить на самому краєчку ганку, схожу на шкаралушу яйця велетенської акули. Кладе дбайливо, як колись укладала в ліжко своїх дітей. Але навіщо? Кому він ще знадобиться? Звісно, не їй. Кожен рух Ани свідчить, що вона вже не братиме звідти того ключа. Ніколи.

А з яким святоблिवим почуттям намацувала вона свій ключ під плиткою, таємно сподіваючись, що його вже взяли звідти інші руки. Руки її «малюка». Ана ніколи не могла повірити, що його засуджено на довічне ув'язнення. Вона просто не могла збагнути цих слів: довічне ув'язнення. Хоча саме так було написано в першому листі (листоноша прочитав його, не затнувшись жодного разу, так са-

мо як читають люди про катастрофи, що їх не стосуються). Цього листа й ту новину, яку він їй приніс, Ана викинула з голови. Другого листа вона навіть не схотіла розпечатувати. Так само й третього, і жодного з наступних, які одержувала щомісяця протягом тридцяти років. Усі спалювала. Ана чекала не листів, а сина. Сподівалася на чудо. День у день. Аж до того дня, коли сталася та її пригода з богом. Нічого страшного. Кілька коротких слів. Раптово зв'ажилась і заявила: «Боже, я викидаю тебе із своєї пам'яті». Ото й усе.

Класти отак ключ під плитку, а надто сьогодні — можливо, це було й нерозумно. Але якби вона втратила надію, то не змогла б жити далі. Хто осудить Ану за це? Безглузде запитання. Ніхто не спроможний на нього відповісти. Навіть смерть. Незважаючи на те, що вона, смерть, така байдужа до Ани Паучі цілих сімдесят п'ять років, тепер вона, здається, дає їй знати про себе. Ана без ніякого смутку відчуває, що в звичній пустці, яка її оточує, замаячила якась таємнича гостя. Проте Ана досі жива. Вона ворушиться. Отже, ще існує, ще живе на світі.

Та не лише цього вона ніколи більш не робитиме.

Не плестиме сітей для рибалок, що виходять у море опівночі (о тій порі, коли риба спливає на поверхню, ніби святкуючи якийсь своє свято. Вона безтурботно плаває на очах у рибалок під яскравим світлом човнових ліхтарів. Кажуть, ніби риба навмисне утворює на воді якісь стародавні візерунки, бажаючи налагодити з рибалками добрі взаємини, щоб ті ніколи не винищували її).

Ана не торкнеться більше цих сітей, від яких її руки завжди були вимашчені смолою. Вчора вона поклала в скриню велику дерев'яну спицю, якою виконувала цю тяжку роботу. Туди ж поклала свій цератовий фартух, солом'яний капелюх та шкіряні напалечники, які давали їй змогу затягувати вузлики, не раничи собі рук. Усе це лягло поряд із фотокарткою молодої Ани, білолицької, усміхненої, за стерном їхнього човна «Аніта — радість повернення».

Більш вона не підніметься на складану драбину, аби підрізати виноградну лозу, обкурювати купоросом грона, загортати їх у тонкий напівпрозорий папір, що не заважав сонцю золотити плоди, але оберігав їх у серпні від птахів та ос. Не скаже більше: «Хай йому грець! Так і в'язи недовго собі скрутити». Ці слова вона повто-

рювала щоліта, але ні разу не впала й не скрутила собі в'язів. Більш вона не подумає: «Завтра, напевне, повернеться «малюк». Треба спекти для нього пиріг з айвою». Не замінятиме час від часу камфору в кишенях його вельветового костюма, щоб уберегти його від молі. Не вноситиме двічі на рік цей костюм у двір і не розвішуватиме в затінку, щоб не вигорів на сонці. І не милуватиметься цим костюмом, уявляючи, як її «малюк» щонеділі пополудні простує в ньому на площу, де о цій порі чоловіки п'ють каву, цмулять ганусівку й курять сигари. Адже (іноді це спадає їй на думку) «малюк» уже, мабуть, давно дорослий. Високий, як дерево. Хоче вона того чи ні, але відтоді, як народився її «малюк», минуло п'ятдесят два роки. Якщо Ана не помиляється. (А вона таки не помиляється. Сама ж бо народила його).

А ще вона покине тут напризволяще їхнього човна, що також мов закам'янів у чеканні. З діркою в днищі, через яку він став непридатний до праці, до прогулянок на морі. Ана Пауча усе не втрачала надії, що повернеться «малюк» і полагодить човна. Та він і далі стоятиме на березі, поволі вгрузаючи у пісок. Сіль, вітер та сонце злущать з нього його нав'яне коханням ім'я: «Аніта — радість повернення». Ці ласкаві слова помалу зітруться, зникнуть, і на їхньому місці залишиться тільки тінь минулого щастя. Що таке дірявий човен, який назавжди вгруз у прибережний пісок? Світ, що більше не обертається. Пропащий світ.

Ана поринає в ніч, не наближаючись до моря. Навіть не подивилась на нього, не кинула прощального погляду. Втягла голову в плечі, втупила очі в землю. Море вмерло. Село вмерло. Ану Паучу, її чоловіка, її дітей, її життя — усе поглинула смерть. На цьому оповитому темрявою кладовищі тільки її близька смерть виявляє ознаки життя. Це з нею Ана Пауча відтепер матиме справу. Ані доведеться навчитися інших слів, інших рухів, інших манер. Досить вона натішилась сумнівними перевагами своєї знеособленості. Тепер вона стає особистістю, стає кимось. Людиною, яка збирається померти.

Лоно Ани Паучі, гаряче й загадкове, мов надра вулкана, тричі набухало, засвітивши три вогники, що звалися Хуан, Хосе й Хесус. Три вогники, що їх потім загасила війна...

Коли Ана Пауча була молода, їй завжди здавалося, що її лоно — це земля. Добра, щедра земля, в якій може прорости що завгодно. Народжувати дітей було для неї непогамовною пристрасстю. Тоді вона ще не знала, що війна зведе нанівець потуги її лона, спалахи її життя. Як і кожна жінка моря, Ана думала лише про свого чоловіка та його човен. Маленький світ, у якому земля й море злилися воедино. Замкнутий світ, у якому цілком природно існували троє її дітей. Наче хвиля, що хлюпає на піщаний берег. Вона думала, як ці троє веселих хлоп'ят з часом стануть дужими юнаками, чоловіками й виходитимуть у море, закидатимуть там свої сіті й витягатимуть їх, повні риби, а повертаючись додому, бачитимуть у ранковому тумані стареньких батьків, що чекатимуть їх на березі. Тобто вона думала про майбутнє, не знаючи, що між тим майбутнім і нею розкриється страшно провалля, назва якому — війна. Ана, яка, ходячи при надії, завжди ризикувала народити передчасно — так роздмався її живіт, — ніколи не гадала, що її мрії приречені на викидень. Ана вірила, що має право мріяти, бо їй треба було небагато: жити усі двадцять чотири години доби. Саме тому вона з радістю виконувала свій обов'язок — народити свою часточку життя. Не хотіла ставати на перешкоді життю, прагнула продовжити себе в інших людях.

Ана не любила жінок, які воліють бути безплідними, вона була певна, що кожна жінка живе для того, щоб народжувати дітей, і тому зберігала пелюшки своїх трьох синів. Зберігала для «інших», для «тих, що прийдуть», як полюбляла казати вона, — онуків, що колись народяться від її дітей, так само як народилася вона від своїх батьків. Задоволено розповідала, що і її матір, і її саму хрестили в мереживній сукеночці, яку *власноруч* пошила її прабабуся до хрестин своєї дитини. «Своєї доньки, моєї бабусі!» — гордо казала Ана, показуючи сукенку, що пожовкла, пролежавши понад сто років у скрині. Ана розуміла життя тільки так. Отож і сама охоче ввійшла в цей невідворотний цикл. Радо і не ставлячи собі ніяких запитань.

Взяти хоч би її ім'я. Народжуючи дітей, вона не пов'язувала себе зі своїм ім'ям — Ана Пауча, — яке так гордо носила. Звичайно, оберталася, коли хтось кликав її, вона ніколи не забувала, як її звать. Але, народжуючи своїх трьох синів, вона була просто Жінкою, землею, потребою. А не Аною Паучею. Була кимось таким, у кого немає імені. Просто *нею*. От і все.

Коли Ана мала настрій розповідати про себе,— а розповідала вона майже завжди Педро Паучі, який слухав її уважно, з посмішкою на устах,— то починала свою оповідь з дерев'яної колиски, в якій ще зовсім малою дівчинкою вона дригала ніжками й махала рученятами, проганяючи від себе жахливі сутінки, що наповнювали кімнату. (Бувши жінкою неписьменною, вона любила яскраві образи). Ця колиска, сьогодні напхана непрасованою білизною, в проміжках між її пологами правила за своєрідну шафку для продуктів — вона була набита сухими плодами й овочами, запахущим зіллям. Всі її діти, скільки вона пам'ятала, з перших своїх днів дихали земним, справжнім повітрям, їхнього нюху ніколи не вражав лікарняний дух. Усі вони знали, як пахне пшениця, смоква чи засолена тріска, ще до того, як самі слова «пшениця», «смоква» чи «тріска» набирали для них якогось сенсу. Вони жили мовби тваринним життям, не роблячи з цього трагедії, не думаючи про смерть. Для них море існувало не для прогулянок, а земля — не для могил, як це часто вважають інші люди. Вони вважали, що все створено для життя. І тільки. Біла пір'їнка, впавши ненароком на їхні губи, які ще ссали материнську грудь, оповідала їм про політ чайки ще до того, коли вони мали вперше побачити, як ця птаха, ніби підтримувана вітром, легко ширяє над морем. Таке було в Ани минуле — і вона пишалася ним.

Її сини входили в життя, нічого не підозрюючи про порох, який мав їх убити. Та фатальний день невідворотний. Він не обмине і її, Ану Паучу. Колись вона сподівалася, що в цій колісці вічно розквітатиме чиесь життя. Але помилилася.

Коли вибухнула громадянська війна, родовід Ани раптом урвався. Ця порожня колиска (порожня навіки) допомогла Ані зрозуміти те, чого не могла їй пояснити війна з усією своєю нещадністю, — невідворотність кінця. Якось, через кілька років, Ана натрапила в цій колісці на мишаче кубло, але не схопила віника й не розгромила його. Вона лише зціпила зуби й пильно подивилася на малесеньких звірят. І більш нічого.

Одне слово, Ана Пауча була створена для життя, такого життя, в якому немає місця для смерті: сміхотлива дитина, співуча дівчина, повновида молодиця з великим животом. Дуже великим.

Коли в дні своєї першої вагітності Ана Пауча йшла

довгою вулицею, що вела до пристані, здавалося, що то пливе ярмаркова куля з намальованим на ній усміхненим обличчям, безтурботно й радісно очікуючи, коли повернуться з моря човни. Куля, яка випорснула з рук клоуна — оповідача чарівних казок. Можливо, саме через оцю веселість Ани, що аж хлюпала через вінця, її чоловік Педро й назвав їхнього човна «Аніта — радість повернення».

Була їй притаманна ще одна чудова вада — безтурботність. Річ у тім, що Ана Пауча гайнувала чимало часу, щоранку виходячи о восьмій годині на пристань, над якою, тільки-но прокинувшись, уже віяв морський вітерець, на улюблену церемонію — чекати, коли повернуться з моря човни. Ідучи туди, вона втішалася своєю ходою, жила цією коротенькою ранковою подорожжю, що була її щоденною «прогулянкою». По дорозі приязно віталася з людьми, що зустрічалися їй, цілувала в щічки дітей, а собаки, кожного з яких вона називала кличкою, радісно лизали їй руки і крутилися під її ногами, наче волохаті вихорці. Повнотіла, сповнена радості, вона почувала себе щасливою. Казала собі, що народить десятеро дітей (щонайменше десятеро!) і кожне з них матиме кругленькі рум'яні щічки, у кожного буде цуцик-пестун. Коли найстарший відбуватиме своє перше морське хрещення, найменшенький ще спатиме у своїй прадідівській дерев'яній колісці. Ана-Мрійниця.

Зате вона не була жінкою, яка любить крутитися перед дзеркалом. Мабуть, знала, що не була вродлива. Звісно, Педро Пауча казав їй, що вона найгарніша в світі. Але то була його особиста думка. Чоловіки ж бо такі. Вони завжди кажуть те, що у них на серці. Але те, що вони кажуть, не слід сприймати за євангельську істину. (Цю давню приказку вона запам'ятала від тих часів, коли ще не посварилася з богом).

Ана знала, що вона маленька на зріст. Така маленька, аж їй здавалося, ніби вона загубилась у великому ліжку, де Педро, її чоловік, владно розкидав руки й ноги, наче навмисне підкреслював величезні розміри свого багатирського тіла. Він мав звичку ледь чутно похропувати уві сні, мовби заколисуючи Ану. Саме так вона й уявляла собі ніжність дужого чоловіка.

Звісно, Педро усвідомлював, яка вона крихітна й тому схожа на малу дівчинку. Адже щоразу, коли Педро переймався бажанням, коли вони віддавалися любові, їхня постіль мокріла від поту. В такі хвилини Педро

розмовляв з Аною як з маленькою дівчинкою — побатьківському. Вона згорталась клубочком у западині його живота, а коли засинала, трималася руками за грішне тіло чоловіка, скидаючись на човник, що пришвартувався до велетенської причальної тумби. Здавалося, ніби їх зв'язує пуповина, ніби здоровань Педро Пауча народжує ліліпутеня Ану Паучу. Свою дружину.

Сини їхні вдалися високими й дужими. В дванадцять років вони вже нахилили голову, цілючи матір. Ана Пауча підводила очі й захоплено дивилася на них, як дивляться на стиглі плоди на дереві.

Таким радісним життям жила Ана Пауча аж доти, доки їй сповнилося сорок п'ять років. Усі ці роки вона прожила з високо піднесеною головою. А той день, коли Ана вперше понурила голову, був днем смерті.

2

Куди поведе її ця дорога?

Учора Ана знала: в ялиновий ліс, що збігає на пагорок, утікаючи, наче нечистий від ладану, від покритого селітрою морського берега. Ці жалюгідні ялини, що їх колись посадили на узбережжі, де раніше росли тільки мавританські олеандри, вибуяли б дуже пишними далеко від моря, де їхні сестри вкривають пагорбки темно-зеленою ковдрою, ще зеленішою, ніж дубові ліси. А тут ці дерева навіюють гнітюче враження, ніби вони постійно борються з вітрами, що через море долітають сюди аж із глибини Сахари. Їхне гілля здається зачесаним цими африканськими вітрами, мов гребінцем. (Коли Ана була ще дівчинкою, дорослі завжди намагалися переконати її, що ці дерева зачісують морські велетні-сновиди. Вона мріяла про них, уявляла їх у найхімернішому вигляді і не раз казала собі, що це, мабуть, добрі велетні, коли вони не сплять ночами, зачісуючи ялини, Ана-Мрійниця).

Ця дорога вела також на скелястий мис, звідки Ана Пауча щовечора спостерігала за човном «Аніта — радість повернення», на якому її чоловік і сини вирушали ловити рибу. Дивилася, як він запливає за обрій, повільно розтаючи в тумані, а тоді зовсім зникає.

Цією ж таки дорогою ходила юна Ана під крони ялин на таємні побачення з молодим Педро. Двічі на тиждень. Юнак терпеливо чекав її, дримаючи на килимі із сухої

глиці. Він пахнув морем, з якого тільки-но повернувся, й камеддю, що нею уже встиг пропахнути в лісі,— від її коханого пахло сумішшю двох найкращих у світі запахів. Педро вдавав із себе сплячого красеня, з посмішкою на вустах, що снить і чекає (чекає на неї), а Ана безсоромно прикидалася пробудженою красунею, чиї палкі поцілунки воскресили б і мертвого. І Педро прокидався. А Ана засинала. Так вони розважалися цілими годинами. Вони відтворювали найстародавнішу людську історію. І найпрекраснішу. Ту, що завжди закінчується щасливо... Яка ж тонюсінька та ниточка, що пов'язує людину з її долею! Ниточка, яка рветься від одного пострілу. І тоді настає самотність. Тепер Ана сама на світі, як палець.

Вона також сподівалася, що її «малюк» цією дорогою повернеться до свого дому, який життя перетворило на пустку. Чекала його, щоб хоч трохи оживляти свою материнську надію.

Та це було вчора.

Куди ж поведе її ця дорога сьогодні?

Ана, вдова й мати, що втратила дітей, іде в темряві, нічого перед собою не бачачи. Та вона знає тут кожен камінчик, кожную вибоїну, кожен горбик, знає, де дорога мовби хвилину перепочиває, а тоді круто завертає на північ. За десять хвилин Ана Пауча дійде до станції. І терпляче йтиме за експресом, за яким тягтиметься траурний шлейф диму. Ана Пауча ступатиме за експресом, що мчатиме в глиб країни, прямуючи на ту далеку північ, де тримають у в'язниці її сина. На холодну північ. Ана, жінка з теплого краю, йде до найгіршої зі смертей. Одного похмурого вечора вона опиниться під снігом і стане перед брамою раю. Вона вже передчуває наближення того вечора.

Нараз один спогад, мов блискавка, освітлює її оповиту імлюю пам'ять. В уяві Ани постає Педро і каже:

— Аніто, я своїм життям задоволений. Є у мене дружина, троє синів, човен. Тепер ми дочекалися Республіки. Республіки, якої усі ми прагнули. Оце й називається жити по-людському. Повнокровним життям.

Він засміявся й поцілував Ану.

— Хіба ти не рада, що нарешті стала людиною? Не гіршою, ніж будь-хто на світі!

Але вони не стали ніким. Ана Пауча тепер добре це

знає. Вона хитає головою. Відмовляється вірити своїй пам'яті, яка хотіла зробити з неї справжню людину. Вона-бо Ана-Ніщо.

Того дня, коли громадянська війна устами представника всім любої і дорогої Республіки покликала своїх воїнів, Педро Пауча спокійно покурював сигару в затіненому виноградом дворі, де, як звичайно, відпочивав по обіді, а його троє синів з інструментом у руках ішли на берег моря лагодити човен, який кинуло на скелю під час останнього урагану. Це пошкодження ніби стало першим передвістям страшного лиха. Педро Пауча загасив об землю викурену до половини сигару. Його троє синів не встигли дійти до моря: на сільському майдані вже оголошували про загальну мобілізацію, і це примусило їх повернутись назад. Отож човен так і залишився з незалатаною діркою. «Тимчасово», — подумала Ана Пауча. Однак цієї дірки вже так ніхто ніколи й не залатав. З плином часу нав'язана коханням назва «Аніта — радість повернення» стала банальністю. Або іронією долі, бо ніякого повернення більш не було. Ні в радості, ні в сльозах. Троє полягли й спочивають у братській могилі, всіма забуті. Безіменні. А той, що лишився живий, приречений на вічне забуття у в'язниці, на тому кінці країни. От і все.

Щоправда, біда зачепила не тільки її. Ана приглушила свій біль, затамувала його, втопила в загальнолюдському болі. Вона нікому не могла розповісти про своє нещастя. Адже її доля не була випадковою, в ній, як у дзеркалі, відбилосся загальне горе.

Єдиний поїзд, який іде на північ, андалуський експрес, з хвилини на хвилину прибуде на станцію. Він спізнюється на сорок хвилин і тільки-но вирушив з найближчого міста, розташованого трохи на південь, сказав незнайомиць, який прочитав оголошення в залі чекання, що поїзд приїде до Мадрида більш як на дві години пізніше, ніж передбачено розкладом, що сам тільки бог знає, коли він дістанеться до французького кордону, що цілим легіонам туристів, іспанських та португальських емігрантів, які ідуть до Франції чи Німеччини, видається, ніби вони здійснили нескінченну подорож, отож утома й неспокій помалу зітруть з їхньої пам'яті солодкі спогади про свої родини.

Люди, не сходячи з місця, щось без увагу викрикують

різними мовами. Вони чекають поїзда, стискаючи в руках валізи, капелюхи, рученята дітей.

Ана Пауча не знає цього клопоту, бо не має грошей на квиток. А стоїть отут, на вокзалі, тільки тому, щоб побачити, якою колією поїде поїзд, і потім рушити слідом за ним. Їй не хочеться розпитувати людей, де шукати ту північ, бо шукає вона не північ цієї місцевості, а північ країни. Ана вирушить туди пішки. Ітиме між двох металевих змій. Вона певна, що їй стане часу здійснити цю подорож, що смерть не зазіхне на неї в дорозі. Бо смерть чекає на Ану там, на півночі. Так, ніби вони обидві, літня жінка й смерть, заздалегідь домовились про побачення. Ні та, ні та не поспішає. Але жодна й не спізниться.

Ана Пауча притискає до грудей вузлика з приправленою ганусом, щедро посолодженою і спеченою на олії хлібиною з мигдаликами («Пиріг»,— каже вона собі). Хліб завжди зігріває людину. А ця хлібина, загорнута в клапоть перкалю, що її Ана з такою любов'ю притискає до себе, зігріває особливо. Два дні Ана готувалася до цієї подорожі. Дбайливо. Ретельно. Немов хотіла надолужити тридцять років своєї бездіяльності. Саме це вчинила з нею війна: прирекла її на бездіяльність. Жити стільки років (довгих і гарних років) у гурті з чотирьох чоловіків, а тоді раптом зостатися самій-одній, без нікого. З цим важко змиритися. Важко пережити. Щодня вимовляти чотири імені — Педро, Хуан, Хосе, Хесус,— вимовляти то з любов'ю, то з гнівом — залежно від настрою,— а потім ураз більш не мати до кого озватися. Тридцять років мовчати — щодня, щогодини, щомиті. Тридцять років самотніх ночей. Звичайно, вона казала людям «добрий день» або «до побачення», «як це люб'язно з вашого боку» й «красно дякую». Але це не означає розмовляти. Це тільки посилює мовчанку.

Два дні забрало в неї приготування для «малюка» цієї хлібини («Справжнього пирога»,— як сказала б вона). Два дні — від раннього ранку до пізньої ночі. Купила в бакалійника фунт питльованого борошна. За день до цього запарила дріжджі, щоб вони постояли принаймні з півдоби й підійшли. Замочила в окропі мигдалики й почистила їх. Відібрала півдюжини яєць з бурими шкаралущами, що славляться поживними темними жовтками.

Знайшла дозрілий кріп, зірвала з нього цвіт, що пахне ганусом і навіює їй спогади про дитинство. (Цей ганус видихали також щоразу після свят Педро і троє її синів). Зважила цукор, додавши до визначеної порції ще три ложки, хай її хлібина буде щедро посолоджена («Це ж бо пиріг», — думала вона). Підігріла на малому вогні маслинову олію, щоб вона стала трохи м'якшою. Всипала дві дрібки солі. Цілісінький ранок не гасила грубки. То було дві доби любові.

Ана не рахувалася ні з часом, ні з грошима, що їх витратила на купівлю всього необхідного для хлібини. Вона пекла її для «малюка», тому нічого не шкодувала. Звичайно, Ана — вбога жінка. Навіть замало сказати — вбога. Та коли щось починаєш робити, то мусиш це робити як слід. Так вважала Ана. І потім, того дня, коли вирішила здійснити свою подорож, Ана подумала, що, мабуть, її син голодує уже тридцять років. Усі ці тридцять років ув'язнення. Ув'язнення її сина, а отже, і її ув'язнення.

Як зігріває Ані груди ця хлібина-пиріг, єдина спадщина, що її вона хоче вручити своєму синові! Коли почнеться скажений холод, Ані досить буде тільки притиснути цю диво-хлібину до свого тіла. Вона почуває себе так, ніби знову виношує під серцем дитя, вона, Ана-вдова, Ана-мати, що втратила дітей.

Перед поїздом пурхає зграйка необачних пташок. Громовий гуркіт розганяє курей і свиней, що повибігали на колію. Чоловік у темно-синьому мундирі махає руками — подає якісь сигнали. А на пероні юрмляться пасажирки з валізками, парасольками, солом'яними капелюшками, пташиними клітками та дітьми.

Нарешті до перону підходить поїзд, набитий людьми й вантажем. Тут він навантажується ще більше і, напхом напханий, вирушає далі, а в його вікнах з'являються різнобарвні хустинки, що ніби силкуються вирватися з цього перевгодованого, яке мало не лусне, гуркітливого чудовиська, щоб хоч трохи зменшити його вагу. Тепер Ана Пауча вже знає, де шукати ту північ.

Вона позирає на годинник, що висить на стіні вокзалу. Одинадцята година ранку. Її охоплює таке почуття, ніби вона припізналась, але чому — не знає. І Ана Пауча вирушає в дорогу.

Відтепер вона йтиме незнайомими краями. Звісно, це ще її земля, її *батьківщина*, дарма що сюди вона ніколи не заходила. Та в своїй місцевості вона, відколи себе пам'ятає, знала кожну скелю, кожне дерево, не раз підбирала на дорозі каменюки й клала їх на узбіччі, де вони, певно, лежать і досі; вони були такі близькі їй, що кожній з них Ана ладна була дати якийсь ім'я. А тут зовсім не те. Тут усе їй чуже. Якщо Ана не остерігатиметься, то позбиває собі ноги на камінні, з якого зведений залізничний насип, або поранить їх об колючі чагарники, що ростуть обабіч колії. Вона не звикла ходити в таку далеку дорогу. Їй треба пильнувати, якщо вона хоче дійти до кінця. Вона не повинна розчарувати тих двох, що чекають на неї: свого сина і свою смерть.

Коли народився їхній третій син (Хесус-«малюк»), Педро Пауча сказав Ані:

— Колись, як малюк підросте, ми сядемо в поїзд, ти і я, й поїдемо до Альхесіраса. А звідти вирушимо кораблем до Танжера. Це по той бік моря, в Африці. Там у мене є родичі. Як захочеш, погостюємо в них зо два-три тижні. Побачиш той край.— У його спокійному розважливому голосі звучала та особлива твердість давно обдуманого рішення, як того дня, коли він уперше сказав старшому синові, що візьме його з собою в море.— Мого танжерського дядька звати Теодоро. Він торгує овочами на ринку. Вдівець, сердега. Сподіваюсь, ви з ним знайдете спільну мову.

Але, мабуть, «малюк» виростав дуже повільно, бо через кожні три роки Педро давав нову обіцянку повезти дружину до Африки. Обіцянки тієї він так і не виконав, але вона жила мрії короткої молодості Ани Паучі.

А коли «малюк» Хесус виріс і вже виходив у море з батьком та двома братами, і коли ця їхня запізніла весільна подорож, здавалося, вже чітко вимальовувалась на обрії,— вибухнула війна і в своєму шаленстві поглинула все, що мала Ана Пауча. Війні замало було її чоловіка й синів. Вона забрала і її мрії.

Вузкий світ Ани Паучі обмежувався кількома квадратними кілометрами, де лежало село та його околиці — єдиний знайомий Ані Паучі край. Там вона народилася. Там прожила життя. Точніше, скоротала свої сімдесят п'ять років. Бо хіба це можна назвати життям? Та вона ні-

коли не ставила собі таких запитань. Багато людей довкола неї жили не краще. Отож не було з чого робити історію.

«Хоч би могилки їхні були тут»,— думала Ана Пауча. Як притлумити горе, коли померло стільки рідних тобі людей, а ти не можеш бодай трохи розвіяти свою самотність на їхніх могилах?

А може, так воно й краще. Нащо роз'ятрювати біль мертвих, розповідаючи їм про горе живих?

«Хай вони спочивають спокійно»,— думала Ана-Ніщо.

Маленька й чорна, мурашка, майже непомітна на сірому тлі залізниці, Ана Пауча простує назустріч своїй неблаганній долі. Вона не знає, що на півночі холодно. Проте їй і тут не дуже тепло. Вже давно її тіло, яке з роками зморщилося й почорніло, наче незірвана слива, не дуже зігрівалося теплом. Навіть під найпекучішим сонцем її краю, під яким жниво та виноград досягають на місяць раніше, ніж деінде, їй було холоднувато, а як вечоріло, вона завжди тремтіла від холоду. Влітку Ана ховала в скрині тільки одну із своїх ковдр. Їй навіть доводилося вставати вдосвіта, щоб зігрітися мисочкою гарячого супу. В Педро, коли він помітив, що дружина тремтить, мов цуценя, виробилася звичка міцно пригортати її до себе, щоб вона могла заснути. Тоді їй було тільки тридцять п'ять років. Ще через десять літ вона втратила свого чоловіка й почала невідворотно вистигати, наче планета, яку покинуло її сонце.

Ана не може перебороти себе й не кинути на людей, повз яких проходить, швидкого погляду, схожого на погляд зганьбленої жінки. Ось працюють на залізниці чоловіки. Звісно, вони не стануть розпитувати її, звідки вона прийшла чи куди йде. Надто тяжко вони працюють. Ана добре це бачить. Чоловіки, мовби розгадуючи головоломку, кладуть на місце камені, що їх раз у раз зрушують своїми ратицями кози, й тепер вони лежать між шпалами на колії. «Ні, це, мабуть, не дорожники»,— думає Ана. Як гарно вони називаються! Прокладачі доріг! Ці сердеги мали б називатися якось інакше, набагато скромніше. От зараз вони зовсім недоречно привітаються з нею. Та дарма, це не зобов'язує її починати з ними розмову. Вони працюють, вибиваючись із сил, і ніколи не

дізнаються, що Ана не бажає розповідати їм про свого сина. Хоч їм це й байдуже.

— Привіт, бабуню!

Ана аж підстрибує. Не зі страху, а тому, що уперше в житті їй доведеться озватись до незнайомих. Вона ковтає слину. Їй хочеться бути чемною, кивнути їм головою. Бідні люди завжди люблять, коли їм уклоняються. Скажімо, вона сама. Навіть тварини не байдужі до привітності. Усе живе її любить. Тож чом би й не привітатися?

Ана почуває себе краще. Вона тільки легенько кивнула, а почуває себе куди краще. Якесь ніжне тепло огортає її, проникає в жили і тече там теплим струмком. «Тепло добрих давніх часів», — думає вона, силкуючись пригадати, як це було за тих добрих давніх часів. Одне слово, Ана тужить за минулим.

Вона пришвидшує ходу, її ніжки сімдесятип'ятирічної дитини, підборами на південь і носками на північ, прагнуть за одну мить подолати відстань до тієї далекої півночі. Та Ана марно старається. Смерть не квапить її. Звісно, вона чекає на неї, але без поспіху. Вона вділила життю час, необхідний для того, щоб зморити, виснажити тіло. Добре відомо, що смерть і життя укладають між собою всякі угоди, не рахуючись із нашою волею.

Що далі Ана іде вглиб верхньої Андалусії, то гористішим стає краєвид. Нескінченні скелясті пагорби, покриті заростями іспанського дроку, що коливаються зеленими хвилями, мов пшеничні поля. То там, то там згорблені трудівники, ніби відгукуючись на прохання землі, голіруч виривають з неї стебла дроку, раничи долоні гострими, як леза, волокнами рослин. Вбрані в злиняле лахміття, з грубими полотняними пов'язками на головах, щоб піт не засліплював очей, вони, здається, ніколи не бачать неба. Їхні загноєні очі вічно втуплені в ненажерливу землю, висушену віковою скнарістю. Ця земля підточить їхні тіла, перше ніж їх покинуть душі, перше ніж для них справдиться біблійне пророцтво: «Ти заволодієш землею». Бо вона сама володіє ними й володітиме завжди. Вона є для них і колискою, і труною — і навіть у короткій проміжок життя вони не можуть утекти від неї.

Ана Пауча думає, що море щедріше. Воно заколисує. Воно співає й відкриває перед людьми безліч доріг. Воно

таємниче — й саме тому дарує людям найнесподіваніші пригоди.

Вона пригадує, як одного дня Педро привіз їй сліпу, жовтувату, прозору рибину, щоб розповісти їй про морське дно; то була глибинна перлина з виставленим на показ тонким, мов шовкова нитка, хребтиком, без зябер і плавців, огорнута миготливим желатином, який ще тремтів від останніх ознак життя.

Ана Пауча ніколи не зрозуміє землі. Вона — жінка моря. Жінка вітру й солі. Мертвого штилю й шаленого урагану. Вона народжена для того, щоб бути жінкою, яка любить гамір, яка біжить, сміючись, на поклик дзвона, що сповіщає про прибуття човнів, про повернення чоловіків. Але війна...

Тепер море перестало існувати для неї. Так само як перестала існувати вона для Педро та своїх дітей того дня, коли вибухнула війна. (Ана хитає головою. Доки ж вона згадуватиме про ту війну? Вже тридцять років, як війна скінчилася... Як вона програна, ця війна).

Тільки-но зайшло сонце, осяявши загравою ніч, яка йде йому на зміну. Вівці й кози, що їх женуть, кусаючи, собаки, повертаються до своїх загород, схожі на густу олійну пляму, яка сама не знає, куди їй розпливтись. Ані Паучі час подумати про сон, пошукати пристановища для ночівлі. Поблизу немає жодного будинку. Ні в селі, яке лишилося позаду, ні в тому, яке чекає її попереду, за три години ходи, в Ани немає ніяких знайомих. Як то кажуть: ні брата, ні свата. Про заїзд і мови не може бути. Бо де ж їй узяти грошей? Ана ще раз обмірковує це питання, ніби воно постало перед нею вперше, хоча вже кілька днів минуло, як вона покинула свій дім. Ана роззирається довкола, сподіваючись побачити якусь нору, куди б могла залізти. Хоч би зовсім маленьку. Адже Ана така крихітна.

Ні, у нору вона не полізе. Нори — то для вужів та кажанів. Їй краще триматися подалі від них, уникати цього сусідства. Ана Пауча радше вистежуватиме, де ховаються голуби. Сизі голуби. Ці мерзлякуваті птахи уміють знаходити теплий і надійний притулок. Покинтий людьми і невідомий тваринам. Аж ось і вони, сизі голуби! Ана простує слідом за ними.

Четверту ніч своєї мандрівки Ана Пауча перебула в темному гроті серед покинутого виноградника, єдиним пожитком якого був старий виноградний прес. Ці глибокі й просторі печери були колись викопані в місцях, куди не проникає дощ, вони день у день вбирали в себе сонячне тепло й ставали мов печі для випалювання вапна, сприяючи досягання винограду. Хоч грот був давно занедбаний, у ньому ще пахло старим, можливо, півстолітньої давності суслом. Навіть і в тій пустці відчувалося якесь життя. І літніми й зимовими ночами там не стихало голубине туркотіння. Жодному мисливцеві не пощастило натрапити на це нічне пристановище голубів. Вони тут спали спокійно.

Спокійно спала тут і Ана Пауча четверту ніч своєї довгої подорожі на північ. Вузлик з приправленою ганусом, щедро посолодженою і спеченою на олії хлібиною з мигдаликами («Пиріг»,— як думала вона) правив їй за іграшкового ведмедика. Вона заколисувала спогад про сина, про свого «малюка». І заснула з посмішкою на устах, як у людини, що півголосом наспівує сонному немовляті.

3

За кілька днів далася взнаки втома.

Невже саме через утому людське тіло більш не підкоряється мозкові? Невже через це воно часом прагне впасти будь-де на землю, вже не думаючи ні про затінок під деревом, ні про воду поблизу, ні про золотаву свіжість лісових нарцисів?

Так, через утому. Невблаганну втому. Ана Пауча знає, що це таке. Хоча втома не скорила її серця: воно так само поривається уперед. Не скорила і її голови: вона й далі думає про сина, про свого «малюка». А от її ноги, на жаль, не витримують більше ваги її тіла, хоч і вкрай охлялого.

Наче своєрідний суходільний човен, Ана Пауча сідає на мілину обіч колії, прихилившись спиною до колишньої водонапірної башти. Вона засинає раптово, не встигнувши обміркувати наперед свої сни, визначити, про що вони мають бути.

Вона спить.

Перед нею виникають сірі сходи, які біжать усе вище й вище. При сходах немає поруччя, і обабіч них чорніє безодня, яка дедалі глибшає. Ті безконечні сходи нага-

дують якісь казкові тераси, на яких цвітуть жасмин і троянди. Ані дуже хотілося б полити ці спрагли рослини, що просять порятунку, благально дивлячись на неї своїми зів'ялими квітами. Та вона не може зупинитися, в неї немає часу. Їй будь-що треба дістатися до останньої сходинки, де обідає тюремний наглядач. Бо у нього ключі. Саме його вона попросить відімкнути навечно замкнену камеру її сина. Але як страшно на цих сходах без поруччя! А побляклі квіти, такі рясні й такі наполегливі, штовхають і штовхають її до провалля, все ближче й ближче... Вона ковзається і летить у прірву. В неї немає більше сили навіть скрикнути.

Ана Пауча не прокидається. Вона зникає в порожнечі, і їй уже нічого не сниться.

Через кілька годин Ану Паучу пробуджує гудок поїзда. Її вузлик обліпили мурахи. «Негідники! Ану, геть звідси!»

Ана Пауча підводиться, трясє вузликом, обтрушується сама і знову рушає в дорогу. Їй треба буде пошукати паперову торбинку. Якщо вдасться, з глазуrowаного паперу. Або, ще краще, целофановий пакетик. Коленкорової хустини замало, щоб уберегти її приправлену ганусом, щедро посолоджену й спечену на олії хлібину з мигдаликами («Справжній пиріг», — бурмоче вона, ледь стримуючи сльози).

Перше місто.

Ана Пауча прибула сюди захекана, наче один із тих старезних перевантажених поїздів, що невтомно снують між провінційними станціями. Ана-Поїзд підходить до перону, ледве тягнувши набряклі й розбиті ноги. Її очі натерпілися від сонця й вітру, від нічного холоду на гірських перевалах. Почеплений через ліве плече вузлик здається важким, як домовина.

Брудна, сіра станція, оповита непроникним димом, — немов чудернацький букет бетонних, дерев'яних та залізних квітів у целофановій обгортці. Вона здається живим створінням, бо дихає, але тяжко й астматично, ніби зморений атлет, який постановив собі подолати бар'єри, метнути диск, ядро, спис, а також, уприваючи й натужуючись, добігти до кінця марафонської дистанції. І скрізь тут владно й невідступно панує просякнута сумом тиша, незважаючи на безперервний рев гудків та глухий брязкіт металевих буферів. Здається, що глуха тиша, яка ось-ось

западе, причаїлася десь поблизу й вичікує слухної нагоди, щоб утвердитися, зананувати.

Довколишній бруд мовби перейшов на людей і тварин, наклав відбиток на керамічні цоколи станційних служб. Ана Пауча ніколи не бачила стільки брудних облич, стільки чорних нігтів, стільки пір'я з домашньої птиці, що поналипало на розтоплений асфальт, стільки морд і лап, які ніби щойно вибралися з купи гною, стільки полинялих дитячих суkenок. Недоїдки з вагонів-ресторанів зсипали на звалище, обнесене колючим дротом, і там тепер гребуться кури й бабраються свині. Помивши руки, Ана Пауча помітила, що вони вкрилися масною плівкою. Тому вирішила не вмиватися. В дорозі їй напевне трапиться якась річечка. Вона йде до вбиральні, щоб добути з-під корсета трохи грошей і потім купити на них буханець хліба та шматок сала, якого їй вистачить на цілий тиждень. Сховавшись від чужих очей, Ана Пауча рахує на пальцях, мовби перебирає намистинки чоток у своїй довгій і стомливій молитві, зверненій до злидених сентимо.

У станційній залі на хистких лотках виставлено безліч речей, яких Ана Пауча зроду не бачила: віяла з нейлонового мережива й з барвистого паперу, троянди найнесподіваніших кольорів, матадори з випнутими вперед грудьми, циганки в широких сукнях, прикрашені стрічками бики, якісь чепурні пани, зачесані, як найшикарніші шльондри (їх Ана бачила у книжках, які читав їй перед війною «малюк»). І ще багато всякої всячини: позолочені металеві моделі андалуської *Torre del Oro*¹, манільські шалі (давня мрія Ани-Ніщо), кордовські капелюхи. Пречисті діви. Геть усі, які тільки бувають на світі. Інакше кажучи, пречиста діва, відтворена в усіх своїх подобах. Незліченних. І всяка садовина. І пироги. (Але не такі, як у неї. Пироги, що швидко псуються). Путівники та карти міста з його музеєм і церквами, короткий опис діянь і чудес, звершених конкістадором та святим, які тут народилися, поштові листівки із зображенням дівчини, обраної королевою на торішньому літературному конкурсі, афіші кориди, яка відбудеться «у неділю, 30 травня, о сімнадцятій тридцять і буде складовою частиною офіційної святкової програми на честь богоматері Розпачу. У цій знаменитій кориді беруть участь матадори Антоніо

---

¹ Золота Вежа (*исп.*).

Ордоньєс, Ель Кордобес, Курро Ромеро та ін». Усе це рекламувалося так детально і так крикливо, що вже не хотілося купувати сам товар. Дітлахи, раз у раз щось викрикуючи, продають розкладені на засиджених мухами тацях скибки кавунів, чистять черевики, пропонують за дешево свіжу воду, лимонад або апельсиновий напій, просять милостиню, якщо їм не вдається продати свої прохолодні напої, копають ногами собак, що крадуть оладки (чи інше їство, до якого тільки можуть дотягтись), ганяються за циганчатами, що продають сигарети, збивають з ніг калік, переважно сліпців, які пропонують білети щоденної лотереї.

Раптом хтось несамовито кричить, що в нього вкрали валізи, поліція в сірому (влучно прозвана «ґрістапо»),¹ вимахуючи кийками, кидається на пошуки злодія й, не знайшовши його, запопадливо лупцює мандрівних циркачів, які, б'ючи в бубон, примушують дертися на подвійну драбину козу, шолудивого собаку та рудого, аж золотавого кролика. («Як гарно! — думає Ана-Ніщо. — «Малюкові» це дуже сподобалося б»). Люди плескають у долоні, вітаючи подвиг поліції, а коза, скориставшись із загального замішання, ковтає кілька листочків салати-латуку, які їй підносить торговець городиною. Кролик кудись зникає. Сьогодні ввечері він, звичайно, опиниться під якимось мостом у чавунці циганів-рознощиків.

Ні на мить не змовкають пронизливі гудки, підганяючи пасажирів, які входять і виходять через великі двері вокзалу в супроводі нескінченного потоку валіз, що пливають то вперед, то назад, крики посильних з околиць пансіонатів, водіїв автобусів, на яких висять таблички з написом «Центр міста», ворожок (чий справжній фах — дрібне злодійство), що обіцяють усім, без розбору, кохання, здоров'я і гроші (й усе це зовсім дешево), групок семінаристів, по десятеро в кожній, та жандармів, що ходять по трое.

Ана Пауча дивиться на все широко розкритими очима й каже собі, що оце вона починає пізнавати світ. На хвилину сідає на тротуар у затінку акації. Приймавши її за стару жебрачку, якийсь гарно вбраний панок кидає їй монету. Ана пильно дивиться на ці гроші. Вона не знала,

---

¹ Фонетичне сполучення: "gris" іспанською мовою означає «сірий», а "taro" — «зачиняю», «ув'язнюю», в цілому ж це слово співзвучне з німецьким «гестапо». (Прим. перекладача).

що вбогість її така очевидна. Вона підбирає монету й ховає. Сентимо є сентимо. На неї чекає довга подорож. У наші дні смерть коштує дорого.

— Дуже дорого, — шепоче вона.

Залізнична колія. Гострі камінці, мов розпечені леза, врізаються в плетені підметки її полотняних черевиків, впинаються у підшви її витривалих ніг. Якби вона не постановила собі будь-що здолати фізичний біль, то кричала б нестямно. Червнєве сонце скидається на розпалене багаття. Над її крихітною чорною постаттю здіймається ніби хмарка диму. Чи то Ана горить, чи то котиться понад рейками вуглина, яка погано загорілася і прагне знову дістатися до тієї топки, звідки випала. Якийсь локомотив, десь застрягнувши в дорозі, мабуть, чекає на цю вуглину, щоб вирушити далі за допомогою прихованого в ній вогню. Той локомотив виїхав зі станції Народження, зробив коротку зупинку на станції Життя і рушив до кінцевої станції, що називається Смерть.

Хліб і сало, що ними Ана Пауча харчується, як і її предки, не обтяжили її ноші: адже вона складається тільки з хлібини, яку Ана несе синові, та з її самотності. Ана Пауча не мала великих статків, але й те, що було в неї, залишилося вдома. Шкода, що не змогла лишити там і свою самотність. Тоді йти їй було б ще легше, а погляд у неї був би не такий тривожний. І хто знає, можливо, з часом вона змогла б стати Аною-Людиною.

Одного дня смерть озвалася до неї:

— Розкажи мені про свою самотність, Ано Пауча. Ось уже три тижні, як ми познайомилися з тобою, а я ще жодного разу не чула твого голосу. Чи точніше, чула зовсім мало. Скажи мені, про що ти думаєш, таємнича Ано?

Запитання повисло в повітрі на цілі години, дні, на невизначений час, відступало від неї і знову з'являлося, аж поки Ана зважилась дати відповідь:

— Моя самотність — це четверо ліжок, у яких колись мужніли чотири чоловічі тіла. Тепер ці ліжка порожні, бо чоловіки загинули. Моя самотність — це човен з пробитим днищем, який розсихається на березі моря, покинутий людьми човен, якого не вітають радісно чайки, коли він повертається щодня удосвіта на берег. Моя самотність — це щасливе слово «онук», що ним я не могу

натішитись, бо мої онучата померли, ще й не народившись. Моя самотність — це слово «бабуся», якого я не почую ніколи, хіба в чорному забутті своїх снів. Так казав би, звертаючись до мене той самий онук, любий мій чоловіче, що називав би тебе дідусем, словом, на яке ти маєш не менше право, ніж я на слово «бабуся». Ми з тобою, любий мій Педро, постійно шукали б приводу кликати онуком свого онука, вбитого ще до свого зачаття, аби він зрозумів, що цим словом ми кличемо тільки його і нікого іншого, аби він зрозумів, що це слово напоєне любов'ю, яку ми передаємо йому і яку він, у свою чергу, колись передасть своєму синові й синові його сина, і так далі, аж поки світитиме сонце. Моя самотність — це прізвисько «Ніщо», яке прилипло до мене, як до інших прилипає ім'я.

Ана похнюплює голову, наче засоромившись, і міцно стуляє губи. Вона ніколи не вважала свої нещастя такими великими, щоб про них слід було розповідати іншим. Уже тридцять років вона відмовляється відповідати на власні свої запитання. Чому ж тепер вона відповіла на чуже?

Схожа на чорну мурашку, Ана Пауча йде по шпалах, не гаючи й хвилини. Вона прямує далі. Щоправда, йде вона куди повільніше відтоді, як утома ніби вселилася під самісінькі її груди, проникла в кров. Що два кілометри Ана Пауча мусить зупинятися, глибоко дихати, давати своєму серцю перепочинок, можливість заспокоїтися, щоб воно не металося, наче пташка в охопленій полум'ям клітці. Вона мусить навіть пошепки підбадьорювати себе:

— Тобі стає краще. Набагато краще. Ще кілька хвилин перепочинеш — і знову в дорогу. Добре, якби ти дісталась на північ ще до кінця літа. Ти ж бо, стара мерзлячко, не любиш зими!

Ана Пауча дозволяє собі хвилину пожартувати і знову вступає в світ просочених густим мастилом шпал, гострих камінців, у світ, обмежений двома сталевими паралелями.

Скільки сіл проминула Ана Пауча, навіть не поглянувши на них: байдуже, що саме лежить між нею і тією міфічною північчю, до якої вона тягнеться, мов стрілка компаса? Скільки дзвонів вітали Ану щоранку протягом першого місяця в дорозі, мовби хотіли умовити її закінчити подорож?

Але дзвони існують для людей, у яких нема справжньо-

го клопоту. А вона думає про свого «малюка», питає себе, чи в нього ще всі зуби (у неї самої їх уже майже нема), бо йому доведеться жувати її приправлену ганусом, щедро посолоджену й спечену на олії хлібину з мигдаликами («Пиріг», — сказала б вона), яка черствішає день у день. Зменшується і стає легшою. Їй уже двічі довелося перев'язувати ріжки свого вузлика. Шкода. Він, цей хліб-пиріг, був такий м'якенький місяць тому, коли Ана витягла його з печі!

«Малюк» умів читати й писати. Він один у родині був письменний. У дні негоди, коли неможливо було виходити в море, він читав. Для всіх. Для батька й старших братів він читав «Еко республікано». Там ішлося про соціалізм. Завжди. Для матері читав романи з продовженням, які вони купували в цигана-рознощика. В них ішлося про людське горе. Завжди.

Останній із цих романів називався «Вуличні горобці». Там оповідалося про кількох сиріт, які добували гроші, скрізь потроху, щоб допомогти старшій сестричці, хворій на сухоти (ця недуга за тих часів була дуже поширена). Ті «горобці» зазнавали дуже багато сумних пригод, що примусили б заплакати навіть каміння. В книжці яскраво описувалася немилосердність багатіїв та сил правопорядку, а також бездушність духівництва. (Республіканський тижневик, що почав виходити за останньої монархії, називав цих людей «церковною наволоччю». Тим часом в історії країни сталися деякі зміни. Але не в житті «вуличних горобців». Мов нічого й не помічаючи, вони покинули сирітський притулок і опинились під опікою церкви та тубдиспансеру, але їхнє становище мало поліпшилося. Нещасні будуть завжди. Так само й у літературі завжди писатимуть про нещасних).

На читання кожного уривку потрібна була ціла година, бо «малюк» часто мусив повертатися назад, щоб з'ясувати сумнівну особистість деяких персонажів. Але в нього було золоте терпіння, він ніколи не відмовлявся усе пояснювати й з'ясовувати.

Того дня, коли почалася війна, циган-рознощик не приніс чергового випуску роману з продовженням. Ана Пауча подумала, що вона так ніколи й не дізнається, чим скінчилися пригоди «вуличних горобців». І ніколи не матиме чайного сервізу з китайської порцеляни, що його видавництво обіцяло кожному, хто терпляче дочитає до кінця

цю історію «повчальних поневірян». Ще одне порожнє місце в її домі, яке вона відвела для чайника-квочки, оточеного шістьма чашечками-курчатами.

Ана Пауча хитає головою. На її віку було стільки тих історій, про кінець яких вона так і не дізналася за свої сімдесят п'ять років, що їй байдуже — на одну більше чи на одну менше.

Вона озирається довкола, немовби бажаючи відігнати від себе надокучливі спогади.

Залізнична колія. Нескінченна. Неподалік — станція, наче намальована на гравюрі в календарі, з двома тополями-близнючками, вохристом черепичним дахом, флюгером, який має показувати, звідки дме вітер, але насправді застиг непорушно в розжареному сонцем повітрі, собакою, що лежить у затінку кручених паничів, кількома вівцями, козами, курми, індичками й віслюками, що доладно розташувалися на обпаленому пустирі, оточеному купами вугілля, дров і шлаку. Це невеличка станція, яка стоїть біля копальні.

На північ від станції зеленіє галявина, над якою кружляє райдужна хмарка бабок, — мабуть, там є якесь джерело. Отож Ана трохи опорядиться. Від спеки й поту шкіра між пальцями її ніг потріскалає і тепер там страшенно свербить. Вона несамовито чухається, раз у раз вишкрябуючи клапті зіпрілої шкіри. Їй боляче. Отже, далі доведеться ступати тільки на п'яти. Це не так просто. Ані стає страшно. Ноги — єдиний засіб, за допомогою якого вона може дістатися до тієї далекої таємничої півночі, де чекає на неї «малюк». Де чекає на неї її смерть.

Бруд обліпив Анине тіло, проник у всі його складки; волосся з кожним днем дужче опирається гребінцеві, і в ньому з'явилися якісь вузлики, якщо то не воші (зрештою вона вирішила не розплітатися перед сном), лікті вкрилися чорною шкіркою — та з усім цим можна миритися. Але от ноги — вони ж бо в неї для того, щоб ними ходити. Їй треба підлікувати ноги, не слід їх занедбувати. Інакше доведеться повзти навколішках на ту північ, куди веде її доля.

Але тут Ані спадає на думку, що доля не може вимагати від неї такого приниження. Мабуть, ця доля вже чекає її там, на півночі, і сподівається, що в Ани стане сили прийти до неї по-людському. З піднесеною головою. І на своїх ногах.

Крихітна Ана сидить на зеленій густій травичці, що її прилизує голубий потічок, і опоряється, ретельно й незграбно, мов дитина, яка ще погано володіє своїми рухами. Її маленькі рученята ллють холодну воду на ноги так, ніби це вони напувають спраглих звірят. Тіло зігнулося, як суха чорна гілка, руки й ноги плетуть мереживо, наче іграшкові кораблики на воді, які то сходяться, то розходяться, або човни, які шукають косяк сардинок, щоб закинути у воду сіті. Чотири човни. «Аніта — радість повернення» і три інших, які носили б імена наречених її трьох синів. Коли б не війна...

Враз вона виймає ноги та руки з води. Зціплює зуби, стуляє вуста. Ні, вона не заплаче. Час сліз відійшов у минуле. Її очі тепер зробилися мов скляні й плакати більш не можуть.

Ана скидає з себе чорну сукню. Її спідня одіж також почорніла. Постягувавши з себе одну за одною всі ці чорні шкури, Ана Пауча, певне, дісталася б до своєї душі. Але сьогодні вона не роздягатиметься догола.

З тією самою невправністю дівчинки, що тільки-но вчиться робити доладні рухи, Ана вмиває обличчя, миє шию, під пахвами. Миє старанно. Холодна вода ніби омолоджує її шкіру, повертає їй той перламутровий блиск, яким так пишалася юна Аніта. Здається, щось у ній навіть тепер не втратило бажання жити далі.

Раптом Ана завмирає на місці. Відчуває, що хтось дивиться на неї, стежить за нею. Обертається і бачить двоє вступлених у неї очей, одне з яких — біле. Бездомна сука. Ліве вухо розірване, хвіст майже обліз. І не тільки хвіст. Сука вся шолудива. Паща в неї в піні, а сама вона ледь ворухиться. Накульгує. Здається, всі на світі болячки обпали її. Ана Пауча подумки жаліє суку. Ще одна нещасна істота.

Тварина намагається схопити вузлика старої жінки й утекти, але якось невпевнено, наче погано накручена іграшка. Ох, Ано, це ж твоя приправлена ганусом, щедро посолоджена й спечена на олії хлібина з мигдаликами, твій пиріг, єдине багатство, що лишилося в тебе для твого сина!

Не пустивши й пари з вуст, літня жінка кидається на стару суку. Вони б'ються, як дві воячки, люто вчепившись одна в одну, знесилені, мовчазні, натхнені жадобою смерті.

Сплювуючи кров'ю та шерстю тварини, Ана Пауча

нарешті відбирає свого вузлика. Вона притискає його до своїх засапаних грудей, не зводячи очей з ворога. Цей ворог, як і вона сама, бореться за те, щоб вижити.

Стара сука не втікає. Вона ніби хоче вибачитися, ледь-ледь помахуючи своїм щурячим хвостом. Літня жінка дивиться на вкриту болячками, змучену голодом тварину й несподівано відчуває жаль. Дістає свій шматок хліба, сало й ножика. Ділить хліб і сало на дві рівні частки, одну віддає суці, а другу їсть сама.

Тварина жадібно з'їдає свою пайку й збирає крихти, що розсипалися в траві. Ана Пауча вдягається. Попивши води з джерела, обидві разом вирушають у дорогу.

4

Приречені на смерть, вони ступають поряд. Нишком озираються, щоб заспокоїтись, побачивши одна одну; зупиняються перед входом до тунелів або під мостами, щоб перевести дух; ділять між собою труднощі дороги та злидні. Літня жінка й стара сука.

Іноді Ана Пауча, мовби охоплена панікою, раптом зупиняється, упускає на землю вузлик, засовує руку під спідницю й дістає звідти свої сентимо. Перелічує їх. Усе меншає й меншає цих убогих грошенят. Де ж, у дідька, та далека північ? Скільки днів, скільки місяців потрібно буде їй, щоб дістатися туди? І чи доживе вона до того?

Вночі вони обходять села, ніби волоцюги. Вдень, тільки-но помічають якийсь гурт, відходять від колії і обминають людей, ховаючись за пагорками. Діти (ці улюблені створіння божі) завжди ладні чимось пожбурити в суку. Вони називають її паршивкою, паршивою сукою, ганяються за нею з палицями або камінням, нацьковують на неї великих, добре вгодованих собак, що стережуть ферми, будинки-палаці багатих поміщиків; ці великі собаки залюбки стають знаряддям геноциду; для цього вони пройшли курс дресирування на псарнях «грістапо».

Якось Ану Паучу зупинили кінні жандарми (прозвані рогоносцями за свої трикутні капелюхи з гострими ріжками). Вона мусила пояснювати їм, що йде на північ до в'язниці у Х., побачитися зі своїм «малюком».

— Скільки ж йому років, твоєму «малюкові»?

Ана Пауча не знає. Він був зовсім юний, коли вибух-

нула війна. Йому не минуло й сімнадцяти. Вона пам'ятає, що «малюка» мобілізували на підставі спеціального указу про неповнолітніх, виданого на початку війни.

— За що його засудили? За який злочин?

Ана Пауча не знає нічого. Коли скінчилася війна, його занесли до списків тих, хто пропав безвісти. Потім він об'явився у в'язниці Х., засуджений на довічне ув'язнення.

— Червона наволоч! Її у нас викорінюють, як бур'ян! Чому ти не поїхала поїздом? Ти доїхала б туди за два дні!

— У мене б грошей не вистачило.

— Попросила б продати тобі квиток за зниженим тарифом. Незважаючи на все, ти маєш на це право. Ти ж бідна.

Ана Пауча не знає й ніколи не знала, що таке право. Та їй, власне, ніякого права й не треба. Єдине, чого вона хоче (звісно, до кінця не усвідомлюючи цього), — перетяти країну з півдня на північ, ступаючи крок за кроком, нехай ця підла земля, яка породила на світ убивць, нарешті дізнається, що Ана Пауча існує, що вона покинула нору, в яку закопалася, що вона, мов чорна примара, іде назустріч своїй смерті. Пішки. На своїх двох.

Удосвіта на околиці одного села Ану Паучу знов зупинили двоє жандармів (вони не гають зайвого часу на сон) і спитали, чи зроблено їй суцї обов'язкове щеплення. Ана подивилась на них розгублено. Що це таке, «щеплений» собака? Собака народжується, росте й здихає. Його годують, і він стереже вам дім. Або супроводжує вас. Оце й усе, що вимагається від нього. Хто ж поведе собаку до лікаря? Та й як довідатися, чи болить у нього голова, чи хапають його корчі? Собакам не потрібен термометр. Ні повитуха. Собака є собака. Він сам собі все лікує.

— Чи зробили вашій суцї щеплення проти сказу?

— Таж вона не скажена! Вона, сердешна, ледь ноги волочить. Мені знай доводиться зупинятись, щоб вона відпочила. А я ж не йду швидко!

— До наступної перевірки вам треба зробити їй щеплення й мати про це посвідку. Сходіть до ветеринара. Водити собаку без посвідки про його щеплення — правопорушення, за яке карають згідно із законом про боротьбу з тероризмом. Собаку можна видресирувати кидатись на будь-кого, скажімо, на мера або жандарма! Прищеплять йому сказ — і досить одного укусу. Ви наївна, бабуню, ви не знаєте, до яких підступів удаються

тепер червоні. Я не кажу цього про вас, але ж треба вам усе розтлумачити.

Ана Пауча обіцяє подбати про свою суку, бо не хоче, щоб вона вкусила когось із властей, запевняє, що ця нещасна стара сука зовсім не зла. Зрештою жандарми пускають коней клусом і їдуть собі.

Ана Пауча роздивляється свою суку. Дивиться на неї пильно, з новою цікавістю. Невже це створіння може стати знаряддям убивства?

— Признайся, ти не скажена?

Сука нашорошує вухо, неначе дивуючись. Вона не звикла до запитань цієї мовчазної супутниці, яка вранці й увечері відкрає їй кусень хліба і шматочок сала, промовляючи до неї тільки два слова: «На їж!» Їй, цій суці з одним загноєним оком, здається, що Ана стає їй доброю подругою. Вона ухильно махає хвостом, не знаючи, якою взаємністю відповісти на вияви приязні. Ана каже:

— Гаразд, гаразд. Я розумію.

І вони знов рушають у дорогу.

— Я не хочу мати неприємностей у своєму віці. Мені зараз не до цього. Якщо хочеш когось укусити, то забирайся геть і роби це на свій страх і ризик. Розумієш?

Сука відповідає гарчанням, яке, здається, насилу продирається з її горла: своєрідний хрип, що цілком гармоніює з катарактою її правого ока.

— Ну й негарний же в тебе голос. Таке враження, ніби у горлі в тебе павутиння.

Сука знову гарчить, докладаючи зусиль, щоб зробити це якнайкраще.

— Не старайся, моя люба, не старайся марно. Не треба гратися в дітей. Я ж бо знаю, що таке похилий вік.

По той бік пагорбів у небо здіймається димовий стовп. Лунає пронизливий гудок. Довго не втихає гуркіт від поїзда, якого досі тягне паровоз і який, перетинаючи всю Ла-Манчу, проїздить тут о двадцять першій годині: він складається з п'яти пасажирських і трьох товарних вагонів.

Час укладатися спати. Кілька коротеньких розмов, героїчні поєдинки з силами правопорядку — і день швидко минув. Літня жінка й стара сука підшукують собі притулок для ночівлі.

Літо стає дедалі задушливішим. Дні довшають, ночі коротшають. Зорі блищать яскравіше й довше. Вони не дають ночам повноправно владарювати, бути справді чорними й зникають тільки тоді, коли сонце підбивається над обрієм. Під цими зорями без угаву скурчать цвіркуни, щебечуть солов'ї, миготять, мов ліхтарики, світлячки, а блукаючі вогні виказують кладовища й місця нікому не відомих братських могил.

Чи не тут, чи не в цій безіменній і безплідній, перемішаній з вапняком землі спочивають дорогі їй люди? Якщо вона вигукне ім'я свого чоловіка, імена своїх синів, то чи не спалахне яскравіше котрийсь із цих блукаючих вогнів?

Мимоволі Ана Пауча пошепки кличе чоловіка й синів, ходячи сюди-туди по землі в чеканні якогось відлуння, якогось знаку. Їхні імена зриваються з її уст, окутані ніжністю, на тридцять років молодшою за саму Ану. Сука гарчить, поводить неспокійно. Вона рідумна тварина, їй не до вподоби взаємини з потойбічним світом. Ана Пауча наказує суці замовкнути. Годі! Вона чудово знає: хто помер, той помер. Навіть якщо в душі вона...

Кінець кінцем, хай йому всячина, що примушує Ану ділитися хлібом та салом і разом подорожувати зі старою 'сукою-терористкою, імовірною носійкою вірусу сказу?

Принаймні сука слухає її. Спокійно сідає на задні лапи лівим боком до неї (безперечно, щоб сховати гнітюче видовище свого загноєного ока) й дивиться на літню жінку своїм єдиним оком, вологим і ніжним, як мох у тінистій улоговині. Ана Пауча може гомоніти цілими годинами, чекаючи, поки її здолає сон, і сука слухає її непорушно, не виказуючи жодного знаку нетерплячки. Вона ввічлива. Навіть коли блохи просто на очах починають вистрибувати клусом по її облізлій спині, вона героїчно опирається спокусі хапнути себе зубами чи почухатися, аби тільки її літня подруга не подумала, що сука більше не слухає її або що їй уже обрид старечий голос Ани.

— Знаєш, мені на все начхати! Якщо тобі хочеться покусати їм щиколотки, йди кусай. Наскільки я знаю, ні мери, ні жандарми ніколи не були ангелами. Якось мермого села — він був водночас мером і сусіднього села, чому, не знаю, певне, все впиралося в гроші,— сказав мені, що він не марнуватиме часу на пошуки останків

моїх полеглих синів та чоловіка. Ось так. «Що від них зосталося? — сказав він мені.— Кістяки? Обручка? Срібні медалі пречистої діви «Вічної допомоги», що їх носили твої сини на шиї? А чи дуже вона допомгла їм, ота пречиста діва «Вічної допомоги?»»

Сука слухає. Їм обом не хочеться спати. Обидві вони в такому віці, коли спиться недовго, коли очі заплющуються пізно вночі й розплющуються вже на світанку. Десь відбиває дванадцятку дзвін, якому, мабуть, також не спиться.

Ана Пауча задоволена. Нарешті є кому її слухати. Здається, скінчилась її тридцятирічна мовчанка.

Чи досить собачого вуха, щоб зрушити життя, яке так довго стояло на мертвій точці? Життя не прожите. Вистраждане.

Літня жінка, якій не спиться, думає про свого «малюка», про те, як надходили один за одним його листи, а вона палила їх не читаючи, бо не хотіла змиритися з цією повільною смертю, що зветься довічним ув'язненням. Можливо, її син житиме довго, досягне її віку — сімдесяти п'яти років. А може, й більше. Ста років. Хто знає? Але від свого народження й до смерті він посправжньому проживе тільки двадцять років. «Чоловіки,— думає Ана Пауча,— ніколи не вмели жити. Вони здатні лише вмирати або нести смерть іншим. А жити й давати життя нездатні».

— Розумієш, моя старенька, тільки-но їм до рук потрапляє рушниця, як вони кладуть палець на спусковий гачок і вбивають. Будь-кого: качку, собаку, солдата, просто людину. Тричі я була вагітна, двадцять сім місяців проходила при надії і весь той час жила тривогами, але жодного разу не прокляла життя. Навпаки. Постійно стежила, де ступити ногою, куди покласти руку, до чого прихилитися спиною, щоб мої сини почували себе зручно в мене під грудьми, щоб не втратили рівноваги. Моя мати постійно мені казала: «Не бігай, не роби різких рухів, не дратуйся. Твоє тіло повинно бути колискою і гойдатися так само м'яко. Всі ці дев'ять місяців твоє тіло не належить тобі, воно належить тому життю, що прийде тобі на зміну». Моя мати померла ще до того, як перший з моїх синів почав її впізнавати. Але померла вона спокійно, бо знала: з її смертю життя не зупиниться. Те життя, що облизало своїм язиком шкіру мого первістка.

Все йде своїм шляхом. Як то кажуть, земля крутиться.

Ана-Ніщо марить. Її батьки померли, коли вона була ще дівчиною, не мала ні чоловіка, ні дітей і мріяла про життя, звичайно, анітрохи не схоже на те, яке судилося їй прожити. Можливо, саме ці мрії і мордують тепер її старість.

Сука слухає Ану Паучу. Її здорове око зволожено. Але вона не плаче. Їй не до сліз — так само як і її господині.

Повільно, важко долають вони довгі кілометри, що біжать уздовж залізничної колії. Кожен крок наближає Ану Паучу до її сина, до її смерті. Обидві її мети так злилися між собою, так тісно переплелися в свідомості Ани, що іноді їй здається, ніби її син — це її смерть, а її смерть — це її син.

Для них уже стало звичкою обминати села, міста, людей, що працюють на залізниці або на прилеглих до неї полях. Обидві вони свідомі того, що не мають нічого спільного з багатіями, владою і взагалі з добропорядними родинами. Сука — шолудива твар, не більше, та й Ана мало чим від неї відрізняється. Її одежина — саме лахміття, с'як-так посколюване шпильками. Брудно-сиве волосся вибивається злиплими пасмами з-під чорної вовняної хустки — цього вічного шолома на її голові. Лапи суки дедалі слабшають, покриваються ранами та виразками, де розкошують кліщі. Полотняні черевики Ани-Ніщо вже без підметок. Вона обв'язала собі ноги ганчір'ям.

А все довкола таке нестримне, таке стрімке. Повз них мчать із фантастичною швидкістю поїзди, а літаки в небі шугають так швидко, що не встигаєш оком змигнути.

Тільки вони дві ледве волочать ноги, докладаючи неймовірних зусиль, щоб здолати смертельну втому. Вони стали невіддільними часточками краєвиду навколо залізниці (того, на який кидають неуважний погляд пасажири андалуського експреса), так само, як шляхові знаки: «Переїзд», «Закрут», «Мадрід: 400 км».

Помітивши, як їхні пайки хліба й сала щодень зменшуються, сука зрозуміла становище й зійшла з праведного шляху: тільки-но Ану Паучу здолав сон, як вона зникла й повернулася лише вдосвіта — о тій порі, коли жінка звичайно прокидалася, — з огірком у зубах.

Ана Пауча розгублено подивилась на неї, питаючи себе, про що свідчать ці два ряди заслинених зубів: чи то сука плаче чи сміється на радощах? Зрештою вона мовила їй:

— Гаразд, гаразд. Починати день з огірка — це не така

вже й погана думка. Є люди, що починають з гіршого — наприклад, з грейпфрута, як ото норвежці. Про це розповідав мені Педро Пауча. Принаймні огірок — річ певна. Овоч тутешній. Звісно, ми зможемо трохи ним підкріпитись і пройти ще трохи вперед. Тільки краще не пити води. Розумієш?

Ана взяла огірок із зубів тварини, помила його, доскіпливо оглянула, старанно почистила, знявши тільки тонюсіньку шкірочку, зважила на руці й поділила на дві рівні частки.

— Добрий твій огірок. Дуже соковитий. Ти зробила вдалий вибір.

Сука наслідувала її приклад і жадібно з'їла свою частку.

— Хотіла б я знати, як тобі пощастило знайти город без сторожового собаки й без мурів, нашпигованих склом із битих пляшок?

Доївши огірок, обидві вони подивились одна на одну зволеними очима.

Через кілька годин сука занедужала. Не так уже й приємно дивитися на її пронос.

— Я ж тебе попереджала! Ти, як дитина, робиш усе, що тобі заманеться.

Сука ледь помітно гарчить, мовби кажучи: «Еге ж, твоя правда».

Вони мовчки йдуть далі. Довкола чарівний сонячний краєвид. Височіють сірі скелі обіч затоплених прозорим повітрям западин, плачуть верби над синіми водоймами, з яких п'є воду хұдоба, поля золотого жнива півколом охоплюють обрїй, не поля, а велетенська золота монета. В небі ліниві хмаринки утворюють кошлаті кужелі, стеляться широкими нивами ясно-червоних маків, деь щебечуть невидимі пташки, старі вітряки навівають спогади про далекі часи, коли ґрунтовими дорогами люди гнали нав'ючених віслюків, а вгорі шугали зграї ластівок...

Тільки літня жінка й стара сука здавалися злоякісними пухлинами на тлі цієї краси.

А що ця сука коростява, то її можуть запідозрити в тероризмі. Навіть гірше: звинуватити, засудити за тероризм. Ви здаєте собі справу?

Вона вже старенька, її сука. Жалюгідна. Негарна. Безпритульна. Бродяча. Отже, республіканка. Червона. Комуністка. На їхню думку, все це одне й те саме. Вони

всіх стрижуть під один гребінець. У них для всіх одна ціна.

Уперта Ана розмірковує далі.

Для людей, що їм не загрожує самотня старість і злидні, людей, чиї риси не спотворені тяжким життям, для тих, хто постійно ходить у якоесь певне й пристойне місце, скажімо, на кладовище, до мерії, церкви чи до друзів — для таких скрізь відчинені двері. Щодо інших, то хоч би що вони робили, все це, звісно, тероризм. Тероризм — і тільки.

Інші — це її сука й вона сама. З їхньою коростою, з їхніми нещастями.

Документи. Посвідки.

Такі, які свідчили б, що суці належним чином зроблено щеплення проти тероризму. Що їй підпиляли зуби. Що вона приручена. Що вона...

Ця сердешна тварина хвора на коросту — отже, вона скажена. Само собою зрозуміло.

Вони зупинилися перепочити в затінку тополі, що відкидала довгу, наче прощальний погляд, тінь, яка купалася в тонесенькій цівці води струмочка.

Вони втомилися. Йти й думати водночас — цього забагато. Це завдає забагато болю. Забагато усвідомлювати, що ти живеш. І вже трохи запізно.

— Якби вони знали, що ти навіть нездатна вирвати хлібину в такої старої, як я!

Ана знову думає про свого сина, про «малюка», живцем замуваного в цегляній норі на довічне ув'язнення. Мабуть, цегла й цемент знебарвили його шкіру, а вона ж була найбільша в їхній родині. На що вона тепер схожа?

Годі тобі, стара!

Думки Ани раптом стають чіткими й прозорими. Всі вони ведуть Ану назустріч її смерті, наче нескінченний гвинт. Смерть пролітає в неї перед очима. Не зупиняється. Вона бачить Ану, але вдає, ніби не впізнає її. Звісно, вона впізнає її в іншому місці.

Ана Пауча ледь не покликала свою смерть:

— Вернися!

І прикусила собі язик до крові.

Перед її змореними очима нема нічого, окрім пишного буяння літньої краси: зрілої краси землі, яка ніколи не сподівалася, що нею милуватиметься Ана Пауча. Ана дивиться на цю красу, намагається оцінити її. Рухи її незграбні, в неї змерзла спина. Вона почуває себе так, наче бородавка на нижній щоці дитини. Знедолена Ана.

5

Вона обмацує свою приправлену ганусом, щедро посолоджену й спечену на олії хлібину з мигдаликами («Піріг»,— повторює вона подумки). Хлібина тверда, як камінь. Ана Пауча не наважується розв'язати свого вузлика, помацати руками хлібину, поглянути на неї без жодних ілюзій. Час біжить ← і все висушує за собою.

Ну годі тобі, перестань журитися. Це ж бо подарунок на день народження. А подарунки, що їх дарують у дні народження, так швидко не засихають. Не слід марно тривожитись. Треба тільки йти трішки швидше, наддати ходи. Північ — це все ж таки не край світу. Туди ж доходять поїзди. Отож і Ана рано чи пізно дійде.

Смерть їй сказала:

— Віднині тобі не слід більше відпочивати вдень. Ясна річ, ти старенька. Але я теж немолода. Якщо в дорозі ти відійдеш на той світ, тим гірше для тебе! Моєї вини в цьому не буде.

Ана Пауча сказала своїй суці:

— Віднині нам не слід відпочивати вдень. Ясна річ, ти старенька. Але я теж немолода. Якщо в дорозі ти відійдеш на той світ, тим гірше для тебе! Моєї вини в цьому не буде.

Сука розуміє. Вона вже не вибирає, куди краще ступити своїми зраними лапами. Вона йде. Іде по гострому камінню, по розпечених до білого рейках. Іде слідом за літньою жінкою, яка раз у раз спотикається. Ана-Ніщо не спирається на костур. Вона стискає в руці свого вузлика. Наче цього центру тяжіння її недовговічного світу цілком досить для того, щоб Ана, мов на тугу натягнутій линві, могла втримувати рівновагу в житті, щоб не впасти сторч головою. Ана тримається на ногах, як і належить людям.

Навіть піт не пом'якшує її затвердлого напруженого тіла. Ана Пауча не пітніє більше. В ній не лишилося жодної краплини тієї вологи, що сочиться крізь пори й вгамовує будь-яку втому. Ана йде, суха, висхла, наче зимова гілка, якій би хотілося розгойдуватись усупереч всякій безнадії. Ана мовчить, і тільки сука скавулить, підвиває і дивиться на Ану враженим катарактою оком, що здається брудною плямою на чистому тлі чудового червеного краєвиду.

Чи скоро настане липень?

Ана Пауча цього не знає. День у день поїзди мчать на північ і повертаються на південь. На нечисленних череватих пагорбах, що тягнуться в лінію аж до недосяжного обрїю, вже йдуть жнива. На зміну жовтизни хлібів поступово напливає вохриста барва землі. Розкошують птахи, цілісінькими днями дзьобаючи зерно. То тут, то там маячать опудала в капелюхах, але дарма, бо зухвалі ворони сідають просто на їхні розкинуті руки. Літня безтурботність. З настанням вечора повіває вітерець, схожий на легке зітхання між гіллям усипаного плодами мигдалевого дерева. Можна сказати, уявне зітхання, бо цей вітерець майже невідчутний. Від сходу до заходу сонця зусібіч лунає якийсь тихий клекіт: то тяжко працюють люди, що, наче мурашки, розсипалися по пагорбах, віддані в довічне рабство. На їхніх руках запеклася кров, їх кусають скорпіони й гадюки, але робота йде. Як і торік. Як ітиме й наступного літа.

Ана Пауча — жінка моря. Сільське літо, жнива, мигдалеві дерева, птахи, опудала — цим вона ніколи не клопоталася. От сіль — то інша річ. Солоний вітер, гірка сіль, яка, висихаючи, біліє або сіріє на прибережних скелях, а потім і сама кам'яніє, пахощі камеді, що їх видихає сосновий гай, змішані з терпким йодистим запахом водоростей, загрозливий спокій, що його таїть у собі під час відпливу море короткими зимовими ранками... Будь-яка з цих ознак завжди підказувала їй, у якому місяці року вона живе, що має робити в тій або тій порі дня: відчинити чи зачинити віконниці, прати білизну чи розпалювати грубу, молитися (коли вона ще вірила в бога) чи спокійно чекати, коли повернуться чоловік і сини.

Ана хитає головою й іде далі. Їй байдуже, яке сьогодні число. Вона назавжди порвала з будь-якими датами. Окрім тієї, коли вона прибуде на північ, зустрінеться зі

своїм сином, своєю смертю. Чи вдень це станеться, чи вночі? Їй не вдається цього уявити. А проте це дуже й дуже важливо! Коли б Ана знала, вона заздалегідь могла б надати своєму обличчю відповідного виразу. Йдеться не про зовнішність (вона не з тих жінок, що раз у раз зазирають у дзеркало). Ні. Йдеться про внутрішній вираз, простий, з яким людина зустрічає...

— ...Кого, Ано-Ніщо? Не бійся вимовити *моє ім'я!*

— Смерть,— ледь чутно шепоче літня жінка, дивлячись на свою суку, що заснула глибоким сном.

Голод примушує її звернути, від залізниці.

Всупереч уявленню Ани Паучі про цей «нічий шлях», який вона обрала собі, щоб іти назустріч своїй долі, він не виявився тим шляхом-годувальником, на яких колись збирали милостиню палігрими. Марно Ана не відриває очей від землі, марно, наче пташка, зазирає в кожен щілину, де могло б сховатися щось їстівне,— вона не знаходить нічого. Час від часу з перевантаженого вагона випадає гарбуз, розбиваючись на безліч апетитних оранжево-жовтих шматочків. Але цей вогнистий колір тропічного овоча вельми оманливий. На смак гарбуз страшенно бридкий. Жінка й сука їдять його через силу. Треба ж чимось харчуватися. Перебирати їм не випадає.

Інколи Ана натрапляє на виноградний кетяг (не зовсім стиглий, бо сезон тільки-но починається), забутий на кам'яній лаві сільської станції, обліплений мурашками окраєць хліба, шкоринку тухлого сиру, яку, обнюхавши, не захотів їсти собака начальника станції.

Для Ани Паучі та її суки добре все, чим тільки можна наповнити шлунок.

Але цього не досить.

Хліб і сало скінчилися. Гроші також. Під корсетом Ани Паучі не зосталося жодного з тих кількох папірців, на які вона досі харчувалася в дорозі. Ана погано розраховувала. Не знала, що йти їй доведеться ціле життя, що на цій одній дорозі доведеться повторити всі ті подорожі, які ведуть до смерті. Вона не знала, що кожна північ дуже далеко. Надто далеко.

В Ани лишилася тільки приправлена ганусом, щедро посолоджена й спечена на олії хлібина з мигдаликами («Пиріг»,— подумки каже вона). Але ця хлібина недоторканна. Вона належить її синові. Це священний хліб, який підносять людині після тривалої розлуки.

Змушені звернути від залізниці, літня жінка й стара сука наважуються ввійти до міста. Там стоїть шум і гамір, але не той, до якого вони вже звикли на залізниці. Тільки-но почалося передмістя з його бетонними будівлями, рахітичними деревами, брудними водоймами й сумними тваринами, одразу ж затихли і легенький вітерець, і щебетання птахів, і сюрчання коників-стрибунців, і пронизливі гудки поїздів. Вуха Ани та її суки наповнилися гуркотом автомобілів, глухими голосами людей, що кудись поспішають, завиванням сирен, що сповіщають про початок робочого дня, надокучливим бамканням дзвонів, які нагадують про обов'язок молитися, нетерплячими автомобільними сигналами та гудінням усяких інших машин. Оглушені, не знаючи, куди йти, Ана й сука ненадовго сідають перепочити на пустирищі, яке править за громадський смітник. Цей усіяний пацюками гнітючий краєвид, це звалище нечистот, куди звозять сміття з цілого міста, простягається до самісіньких вікон «хоромів» — маленьких клітинок, складених із цегляних блоків. Ці блоки цілком гармоніюють з тим непотребом, що його викидає людина: старими шинами, іржавими консервними бляшанками, попелом, пожовклими клаптями газет, подертим взуттям, знівеченими дитячими колясками, які давно вже забули про дітей, що їх вони возили в парках, під улюбленими платанами... Посеред цього нового краєвиду, який сама собі створила людина в своєму світі, вперто пнеться вгору миршаве деревце з трьома червоними квітками, знебарвленими плівкою пороху.

Стара сука скептично (вона тварина досвідчена) оглядає смітник — ану ж пощастить знайти хоч якусь поживу. Дарма. Тут уже пройшли пацюки та інші собаки, а також старці. Не лишилося нічогосінько їстівного. Сука повертається до Ани-Ніщо й сідає на купу тиньку та селітряного піску, який, безперечно, нагадує літній жінці про море. Тварина дивиться на господиню своїм хворим оком, потім лягає, напівскоцюрбившись, біля неї, і обидві вони зливаються, як і інші покидьки, з цим міським смітником.

Потім вони обходять місто, схожі на волоцюг, які реально вивчають нову для себе місцевість. Охайність і злидні — це те, що найдужче впадає в око в робітничих кварталах. Сумні вазони марно силкуються оживити гладенькі, наче дзеркало, фасади. Муніципальні архітектори не ускладнювали собі роботу. Червоні літери на

жовтому щиті помпезно повідомляють: «Квартал Перемоги». Але це радше квартал переможених, бо переможці не живуть у районі, де птахи не можуть малювати своїх арабесок між аркадами та лимонними деревами в патіо. Тут нема ні аркад, ні патіо, ні лимонних дерев. Нема й птахів. Зате на тротуарах сидять діти, немов очікуючи якогось неймовірно коштовного подарунку долі.

Ана дивиться на суку, яка, здається, не хоче йти далі. В ній озивається якийсь внутрішній голос, своєрідне шосте почуття, завдяки чому вона впізнає бідність, хоч би в які шати її загорнули.

Ана дивиться на суку, яка, здається, не хоче йти далі. Обидві нюхають повітря. Пахне цибулею, часником, лавром, міцними приправами, пранням. Звісно, їм доведеться жебрачити, бо навряд чи Ана Пауча знайде роботу. А вона якраз хотіла б знайти бодай якусь роботу, щоб відкласти хоч трохи грошей.

Підштовхувана голодом (він теж має в місті свою мережу, так само як і телефон), Ана Пауча приходить до провінційної лікарні.

За що тільки не правила ця споруда — і за силосну башту, і за бойню, і за імпровізовану в'язницю під час громадянської війни (теж за бойню, але іншого характеру), а потім, з ласки муніципалітету, ця колишня казарма ліберальних військ кінця минулого століття була переобладнана на провінційну лікарню, своєрідну пристань, до якої прибиваються живі мерці з усього міста й провінції. Тут кінцева зупинка для всіх хворих на сухоти, на рак, навіть на проказу, для людей з ледь живими серцями. В ній лікує один-єдиний лікар — смерть. Тут знаходить собі притулок усе, що тхне смертю. Смертю тіла й смертю душі.

Порядкують у цьому передпокої небуття, який, крім усього іншого, ще й править за склад для портретів благодійників цього закладу, його високопреосвященства єпископа та сеньйора цивільного губернатора, звичайні сестри-жалібниці. А портрети — це безкоштовний дар, видрукуваний накладом у десять тисяч примірників, щоб задовольнити загальний попит.

Довгий похмурий неф у льоху пристосовано під спочивальню для трупів. Під морг. Тут Ана-Ніщо знайшла для себе роботу: миє мертвих. Вона не зважається дивитись на ці обличчя, боячись побачити на них перед-

часне віддзеркалення омріяної нею півночі. Навмисне прирікши себе на сліпоту, Ана Пауча миє, а мстиві трупи бруднять її чорне вбрання масними плямами. Наче пекучими пльовками. Пльовками сірчаної кислоти.

Кожні дві години мовчазні черниці, яких під їхнім чорним вбранням та білими фартушками аж розпирає святість — і здоров'я теж,— приносять Ані-Ніщо миску супу й скибку чорного хліба, щоразу розповідаючи їй якусь нісенітницю про Лазаря та його осяйну долю, нісенітницю, яку вони цідять зі своїх ненажерливих ротів так, наче смокчуть цукерки. Потім ідуть геть...

Могильники, покриті шкірою, обробленою на вогні, мов у середні віки, дають Ані Паучі практичні поради:

— Перш ніж піднести до рота цю скибку хліба, не забудь, бабуню, помити як слід руки. Мікроби на трупах так і чатують, кого б їм зжертвувати.

Під похмурим нефом лунає громовий регіт, наче страхотливий замогильний голос.

— Чого це я маю боятися смерті? — відважно питає себе Ана Пауча.

Смерть її давня знайома — вона вже забрала в неї всіх рідних. Чоловіка і двох синів. Педро, Хуана й Хосе. Не треба більше нічого, крім цих трьох імен, щоб назвати смерть її найсправжнішим ім'ям. Звичайно, вона не обмивала ні свого загиблого чоловіка, ні синів. Не вбирала їх, шепочучи їхні імена, щоб їм не здавалося, ніби вони, переступивши велику межу, назавжди zostалися безіменними в братській могилі. Та Ана не шепотіла б ці троє імен, вона б їх викрикувала, щоб ці три її улюблені істоти навіки запам'ятали свої імена, щоб кожен, хто опиниться в потойбічному світі, міг довідатись, як їх звуть. Ана старанно помила б губкою ці три недовговічних людських тіла, завдяки яким вона свого часу дізналася про свої права й обов'язки жінки.

Тож чого їй боятися?

Смерть — звичайна собі подія. Підземне перетворення тіла на порох. Чому ж тоді Ана не хоче уявити собі дитячого сміху цієї дівчини, підточеної сухотами, останньої усмішки на цих лілових устах, останнього погляду цих склених очей, напевне, звернутого до якогось юнака?

Юнака, чийого імені вона не знає і ніколи вже не довідається, як його звати. Смерть не виказує імен.

Могильники в панцирах звільняють від трупів довгі мармурові столи, куди санітари в білих асептичних цератових фартухах тут-таки накладають нових мерців. День у день Ана Пауча миє цю нескінченну смерть, яка входить сюди до моргу й виходить звідси, наче потік води, що ніколи не наповнює цього льоху й ніколи не спорожняє його.

Ана Пауча розмовляє з мерцями, каже їм слова, сповнені ніжності й любові. Але вони глухі до голосу живої людини. До німого голосу.

Якби голос Ани міг пробитися через цей непроникний мур, то мерці понесли б із собою її слова в той безіменний край, розшукали б там її полеглих синів та чоловіка й шепнули б їм, що вона скоро з ними зустрінеться, що вона вже йде до них, тільки зробить дорогою гак, щоб побачитися з «малюком» і почастивати його спеченою на олії хлібиною, але довго не забариться. Він, «малюк», мабуть, голодний. Адже він живий.

Ані приносять мертвого новонародженого хлопчика, що його асфіксія в материнському лоні навіки забарвила в ліловий колір. Пуповина, наче жалюгідні наручники, обплутала йому руки. Життя для нього було тільки ілюзорним спалахом, невдалим хімічним процесом, марним експериментом. Його, пов'язаного з існуванням єдиною ниточкою, доставили до судово-медичного експерта, цього хірурга мерців, і він слухняно погодився стати на один урок наочним посібником з анатомії.

Ана Пауча розплутує пуповину, ніби вивільняючи ці рученята з кайданів. Миє хлопчика й дивиться на нього. Уявляє собі цього малесенького небіжчика двомісячним дитям на руках у батька; дворічним, коли він у теплій фортеці своєї колиски всміхається сповненому небезпек життю; шестирічним хлопчиком, який невміло веде пальчиком по нелегкій дорозі літер і сміється, зумівши скласти слово «мама»; десятирічним хлоп'ям на дереві; тринадцятирічним, що з цікавістю роздивляється перші волосинки в себе на лобку; п'ятнадцятирічним хлопчаком, що нишком кидає винуватий погляд на лоно своєї матері (те лоно, що стало для нього могилою і не дозволило йому щасливо пройти свій життєвий шлях); шістнадця-

тирічним, який крадькома торкається спраглими пальцями грудей двоюрідної сестрички; сімнадцятирічним юнаком, який відрощує великі вуса, що примушували б тремтіти дівочі уста; вісімнадцятирічним, який іде з дому ввечері й повертається аж на світанні; дев'ятнадцятирічним, який поважно заводить розмову з батьком про своє ймовірне одруження; двадцятидвохрічним, який весело бере в руки рушницю; двадцятидвохрічним, який гине на війні й навіки зникає під негашеним вапном у братській могилі.

Ана Пауча не плаче. Цілісінький день вона колише маленьке тільце. А коли смеркається, кидає роботу й іде в покинутий господарями будинок до своєї суки. Не розлучаючись із вузликом, несє своїй супутниці скибку чорного хліба.

Літня жінка й стара сука знайшли собі притулок в одному з тих покинутих людьми будинків, що в усьому світі стоять уздовж шляху, прокладеного між злиднями. Там завжди можна знайти клопоть засмальцьованої ковдри, щоб, укритись ним, уберегти собі крижі й ноги від нічної вогкості, погнутий тазик для води, каструлю без ручки, таку обгорілу, мовби вона належить до пекельного начиння, алюмінієву тарілку, в якій такий вигляд, ніби вона прийшла з глибини віків, прищівки для білизни, два почорнілі камені, що правитимуть за грубку, подряпану всякими написами стіну, яка затуляє од вітру, схожий на решето дах, що створює враження, ніби захищає від дощу.

Іноді на перехняблених дверях видніється пожовтілий хрест — знак, що тут також побувала пошесть. Пошесть і злидні — споконвіку нерозлучні друзі.

Сутеніє. Ана Пауча розпалює вогонь, щоб нагріти води й помити натомлені ноги. Їй хотілося б розповісти своїй суці неймовірну майбутню історію того мертвого немовляти, чиє тільце вона сьогодні мила. Але суки немає. Це вперше вона не повернулася з настанням вечора. Можливо, вирішила, що буде краще, коли кожна з них піде своєю дорогою й житиме далі самостійно, на свій страх і ризик. «Бідувати самому — це жахливо», — думає Ана-Ніщо, зітхаючи. Але бідувати вдвох ще страшніше: ніби завжди з тобою поруч дзеркало, в якому ти постійно бачиш своє жалюгідне зображення.

Ана-Ніщо засумувала. Якось раптово. Вона, що досі

казала лише найпотрібніше, приготувала довгу промову, аби описати своїй супутниці, як це страшно, коли життя гасне, ще перш ніж побачить світ. Ана Пауча вирішила заступити дорогу смерті, прокласти довгий і дивовижно щасливий шлях для цього життя, яке так і не розбрунькувалося. Вона збиралася сказати своїй подрузі таке: «Це маля наїдатиметься досхочу хліба, його життя осяватимуть вогні радості, воно матиме дітей та онуків і колись саме, клянуся тобі, обере для себе землю, в якій ляже на вічний спочинок, м'армур для свого надгробка, дерево, яке затінюватиме його могилу. Воно буде вільне. Ні бог, ні люди не стромлятимуть палиці йому в колеса».

Але сьогодні Ана сама-одна. Вона миє ноги в теплій солоній воді (Ана-Ніщо не може жити без солі!) й пригортає до грудей свій вузлик з приправленою ганусом, щедро посолодженою й спеченою на олії хлібиною з мигдаликами («Пиріг», — шепоче вона). Але, zostавшись на самоті, вона ніяк не може зігрітися, хоч надворі стоїть жарке літо. Тоді Ана усвідомлює, що в неї мерзне душа. Уже віддавна...

Та ось приходять і сука. Вогонь ледь жевріє, освітлюючи її понурену голову. Мокра й брудна, вона дивиться на Ану-Ніщо своїм погаслим оком і, мабуть, здогадується, що сьогодні жінка голодна. Мов вічна каріатида; Ана Пауча тримає в руках свій вузлик і вся тремтить. Скибка чорного хліба для її старої супутниці, як завжди, лежить на розбитій цеглині. Тварина дивиться на цю скибку. Але нітрохи не веселішає.

Вона вибігає з дому й за хвилину повертається з утопленим, набряклим і блідим цуценям у зубах, напевне, підібраним десь у калюжі. Кладе його біля ніг Ани-Ніщо. Не ворухнувши хвостом. Ніби хоче сказати їй: «Це тобі. Візьми, попоїж трохи м'яса».

Літня жінка навіть не ворухнулася. Її очі наповнюються слізьми, а Ана гадала, що вони в неї вже вичерпалися. Вона бачить суку так, наче дивиться на її відображення у воді. Обриси її тіла брижуться, розпливаються в неї перед очима. Ана не знала, що її сука чекала цуценят. А може, це не її дитя?

Подруга Ани-Ніщо починає їсти втоплене цуценя. Мляво й неохоче. Ніби пересилюючи себе. Треба ж якось жити.

Через кілька днів суку схопили муніципальні жандарми й на очах в Ани Паучі, що, як звичайно, йшла на роботу, відвели до спеціальної псарні зловлених бездомних собак.

Увечері після роботи Ана йде до мерії і просить дозволу забрати свою суку. Чи є в неї нашийник з прізвищем господаря та його адресою, повідець, посвідка про щеплення? Немає. Чи є в Ани сімдесят дві песети та довідка про сплату податків, щоб її викупити? Немає.

Тоді...

Як зацікавленій стороні, Ані Паучі дозволяють бути присутній на законній страті тварини. Сука, мов посаджена на карантин, перебуває на дні порожнього басейну площею з квадратний метр. Посередині між дном і вінцями басейну в його стінки вмуровано металеві ґрати, щоб тварина не могла звідти вибратись. Подумати тільки — ніби в неї, старенької бідолахи, вистачило б на це сили. Вони дивляться одна на одну. Тварина вітає Ану помахом хвоста. Ана, долаючи глибокий сум, всміхається до неї.

Службовець у синьому («Певне, якась поважна особа»,— думає Ана-Ніщо) урочисто дає сигнал. І в басейн ллється вода, повільно наповнює його, дзюркочучи, мов струмок, підіймається сантиметр за сантиметром. Тварина перебирає у воді стомленими лапами, силкуючись пливати. Вода підіймає її все ближче й ближче до господині. Сука просуває голову між ґратами й важко дихає, не відриваючи від Ани зляканих очей. А вода, цей прозорий убивця, підіймається й підіймається. Над водою залишається тільки морда собаки. Ана Пауча не зводить з неї очей. Тварина намагається востаннє вхопити ротом повітря, борсається і розпачливо б'ється об ґрати, аж поки перекидається лапами догори і, наче зів'ялий листок, повільно опускається на дно басейну. Ана Пауча дивиться, вся перетворившись на зір.

— Кінець,— озивається службовець.

Ана Пауча йде геть. Вона не повертається до покинутого будинку. Притиснувши до грудей вузлик, назавжди полишає це місто-кладовище.

6

І знову стелеться перед Аною залізнична колія. Ана Пауча йде під пекучим липневим сонцем, що нерухомо зависло в zenіті. Як ніколи, вона почуває себе самотньою.

І стомленою. В її пам'яті зринають виразні, але розрізнені й відірвані від свого контексту, як і вона сама від свого середовища, образи. Забуті пожовклі фотографії. Відчуття невагомості, яке опанувало її в першу шлюбну ніч. Здійнята до самого неба на батькових руках дитина. (Це Хуан, її первісток, він тоді розумів уже слово «тато», і воно фейєрверком шугало навколо його голівки). Продірявлений, потертий піщинками човен. Лист, який щороку надходив на день її народження і який щоразу рвали на клапті одні й ті самі тремтячі руки. Приправлена ганусом, щедро посолоджена й спечена на олії хлібина з мигдаликами («Пиріг», — твердить вона), яка підходить і золотиться в гарячій печі. Труп дівчини з усмішкою на устах. Сука під залізними ґратами, з втупленням у небуття загноєним білим оком...

Ступаючи обмотаними старим ганчір'ям ногами з важенним, йаче свинець, вузликом, похнюпивши голову в чорній хустині, схожій на шолом переможеного воїна, нічого не бачачи сухими очима, крім шпал та вимашчених мастилом кремінців, Ана Пауча немовби йде проти вітру.

З-за пагорбів долинає гудок локомотива, котиться по рейках і відбивається від металевих щитів, які попереджають про всякі земні перепони: закрут, спуск, переїзд, розгалуження... Не озираючись, Ана сходить з насипу, їй ніби байдуже, як швидко мчить ревучий звір — поглине він її чи проміне.

Ана більше не бачить ні овечих отар, ні непорушного пастуха в затінку скелі, ні двох орлів, що ширяють високо над гірським гребенем, прикипівши очима до ягняти, яке ссе вівцю, ні пересохлої річки, від якої лишився тільки струмок, що дзюркоче під мостом («срібний струмок», — як читав колись у книжках «малюк»). Не бачить ні косарів, чиї коси аж виблискують на сонці, ні навантажених снопами віслюків, ні їхніх погоничів у брилях, ні згорблених чорних жінок, що збирають колоски, ніби злившись зі своїми сплетеними з іспанського дрону кошиками, ні засмаглих дітей, які носять трударям глечики з водою. Не бачить анічогісінького. Іде, вперто долаючи втому, іде на північ до свого сина, до своєї смерті. Перед її зором тільки один краєвид: застиглий краєвид її пам'яті.

Та хоч Ана Пауча й постановила собі спати менше восьми годин на добу й майже відмовилася від перепочинків на тінистих схилах, усе одно їй потрібен цілий день, щоб проминути те або те із сіл, які стоять побіля залізниці, майже однаковісінькі, і що їх поїзди проминають за кілька хвилин. Вона купує собі дві солоні сардинки (вони коштують дешевше, ніж сало), шматок хліба, коробку сірників і рушає далі. Ана не може купити собі яблуко, помаранчу або гроно винограду. Миття мертвяків — робота, за яку платять не дуже багато. Звісно, вона намагається їсти якомога менше, лише стільки, щоб триматися на ногах, одначе не може дати собі померти з голоду. На неї чекає син. Її «малюк».

Голод, що, здається, знаходить собі втіху в її товаристві, знову примушує Ану відійти від залізниці й податися до міста торговців худобою.

Це велике місто, окрасою якого є палаци з середньовічними подвір'ями, стоїть посеред Ла-Манчі. Воно таке ж стародавнє, як і роз'їдені часом імена на різьблених кам'яних щитах, що увінчують портали. Місто, що його широкі центральні вулиці тонуть під крилатими густолистими платанами й у сутіні аркад. Місто тиші, по якому ходять прегарні пухнасті коти, осяяні сонячними стрілами, що пробиваються крізь зелені шати. Місто, над яким невідступно гримить переможний крик конкістадорів, озивається вночі примарним відлунням на перехрестях вулиць, долітає з рівнини на крилах вітру, який прокидається тільки опівночі — вітру-духу. Іспанське місто, інкрустоване церквами, як дорогоцінне дерево — слоновою кісткою. Омріяне місто для жебраків.

Умостившись під візантійським порталом собору богоматері Семи перемог, Ана Пауча простягає руку, прохаючи милостиню. Свою першу милостиню. Їй понад сімдесят п'ять років. Вона худа. Зсохлася, як рибина, вив'ялена морським вітром. Убога. Всіма забута. Вона втратила на війні (в її краю кажуть «у морі», коли йдеться про чийсь загибель на роботі) чоловіка й двох синів. Педро, Хуана й Хосе. Вона йде на північ, щоб востаннє попрощатися зі своїм сином, «малюком», якого звать Хесус і якого війна навіки кинула до далекої в'язниці. В дорозі Ана пройла всі свої убогі заощадження. Вона мала собаку. Та більше не має. Зосталася зовсім самотня.

Рука, що її простягає Ана, прохаючи милостиню, —

це не її рука. Ана, яку пестили дужі руки її чоловіка, дала життя трьом парам інших рук, також дужих, що завжди спромоглися б прогледувати її, дати їй грошей на паливо й на одіж, на хліб і до хліба. Але війна ампутувала ці щедрі чоловічі руки. Руку, яку тепер простягає Ана, дала їй війна. У гордої Ани-Ніщо душа не жебрачки. Якби не та ампутація, її рука й далі плела б сіті для своїх рибалок. А війна примусила Ану вирушити на північ. Щоб востаннє погладити щоки свого «малюка».

Коли перша монета, холодна, мов краплина освяченої води, падає їй у руку, від цього крижаного дотику брижиться шкіра на її долоні, так само як спотворюється від ляпаса щічка дитини, що спить із зціпленими кулачками. Це металеве кружальце упивається їй у тіло, наче п'явка. Ана не дивиться у вічі людині, яка дала їй милостиню. Вона стуляє долоню, щосили стискає кулак і не розтуляє пальців, аж поки вогонь ганьби обпалює все її єство, мов очищаючи його. Отож, Ано, добре собі затям: ти вбога. Ганебно вбога. Жебрачка. Ана-Ніщо.

Наче той корабель, що вичікує в порту, коли стихне на морі шторм, сидить Ана-жебрачка на паперті церкви, сидить дні й ночі, але її кишені не наповнюються настільки, щоб вона могла знову вирушити в дорогу. Вижебрані гроші — надто вбогі гроші. Їх вистачає тільки на те, щоб купити дві обов'язкові свічки для собору богоматері Семи перемог і дати кілька монеток настоятелю храму, що їх він вимагає (також із любові до бога) як внесок на свої власні добродійні заклади. А їх чимало в його парафії.

— Убогість — характерне явище християнського світу, — смиренно каже він, — невралгічним центром якого є наша країна. По праву стоячи на чолі євангельського руху, наша країна не може нехтувати одвічні вимоги милосердя. В цьому її благородне призначення.

На світанку одного дня, без дати в непорушно застиглому календарі Ани Паучі, несподівано вдарили дзвони собору богоматері Семи перемог, а за ними озвалися дзвони всіх інших церков міста, задзеленчавши, наче бубонці в табуні наполоханих кіз. Місто прокинулось усе в святковому вбранні: дерева в гірляндах різноколірних лампочок, худоба виряджена в жовто-червоний шовк, хлопчики білі, наче лапятий сніг, дівчатка рожеві, як травневі світанки, собаки, мов заведені, виляють хвостами,

а котів, що звичайно господарювали на міських вулицях, наче вітром змело.

Надуті, мов замкові голуби, повногруді, в чесучевих сукнях пастельних тонів, сп'янілі від навколишньої урочистості, багаті дами міста виходять з автомобілів у супроводі шоферів у лівреях, обшитих золотими галунами, й заповнюють паперть собору богоматері Семи перемог — своєї покровительки. Вони ступають урочистою ходою, очі в них оксамитні й безвиразні — адже вони в житті нікого не любили, — зачіски сріблясті, голубуваті, вкриті лаком, наче ті віночки, що їх опівночі роздає різдвяний дід.

Вони розмовляють тихо, стримано, вітаючи одна одну словами «іа святом вас», що їх кожній приємно почути. Вони досить добре виховані, щоб не перебивати одна одну, вміють приховувати свої посмішки. Цілуються між собою, але губи тримають на відстані кількох міліметрів од підфарбованих щік, залишаючи порожнечу байдужості, яку не спроможна заповнити вдавана приязнь. Щось сумне таїть у собі веселий блиск, який випромінюють їхні коштовні прикраси. Сьогодні — день світських взаємин.

Під червоно-золотистим навісом з каштанового дерева, що затіняє портал, їх з радісним виразом зустрічає канонік у парадних шатах. Канонік — своя людина в єпископському палаці, і його високопреосвященство, який сьогодні особисто правитиме службу богу з півчими, послав його сюди як своєрідного *public relations*¹. Він здається перламутровим — матова білість шкіри зливається з білістю риз. Довкола його містичної голови мовби витають ангели, зіткані з божественної матерії, теж перламутрові, але, на жаль, невидимі. А шкода, бо тоді б діти з хору, які заклопотано розставляють лавочки для молитви відповідно до банківських рахунків тих, хто на них сидітиме, так би не галасували.

Дивно, що озброєні поліцаї, влучно прозвані «грістапо», не розігнали й навіть не відтіснили вбік злидених старців. Навпаки, ті залишилися на своїх звичних місцях, почувавши себе повноправними богомольцями. Найзлиденніші стоять у першому ряду — найближче до сьогоднішнього торжества. Їхній сморід наповнює повітря,

---

¹ Тут: представник для зв'язку з громадськістю (англ.).

а брудне лахміття ще дужче впадає в очі на тлі навколишньої пишноти. Славний сьогодні день.

Захищаючись напахченими мереживними носовичками від міазмів, що б'ють їм у ніздрі, дружини знатних осіб позирають на купи дрантя, мовби прицінюючись. Погляди в них доскіпливі, ніби їм належить зробити дуже серйозний вибір. Їхні байдужі, сповнені пихи очі нерішуче бігають по обличчях старців з тим самим жадібним і, звісно, награним ваганням, з яким вони вибирають у своїй шкатулці коштовну прикрасу. Личитиме чи не личитиме мені ця сумна перлина?

Починається урочиста меса, що її, як і годиться, відправляють давньою героїчною латиною. Тільки-но зачувши рідну мову, бог, який не є поліглотом, прокидається, присмно здивований. Він радий дізнатися, про що тут ідеться. *Pax Dei in coelis et terra: Amen.*¹

Великі двері собору не зачинилися за найвишуканішою паствою, що тут зібралася. Сьогодні жebraкам, які з'юрмилися на паперті, дозволили слухати відправу, хоч гріхів їм відпущено й не буде. Схилившись у глибині центрального нефа над головним вівтарем і майже загубившись серед сяючих самоцвітів та лісу запалених свічок, оповита, наче гірська вершина, хмарами фіміаму богоматір Семи перемог споглядає свій народ (кажуть, народ конкістадорів), увесь народ — від найбільшого туза до найзнедоленішого злидаря.

Офіційні власті вирішили провести за допомогою церкви грандіозну кампанію по примиренню всіх іспанців (що, як вірити лихим язикам, пересварилися між собою під час громадянської війни), яка має водночас стати зразковим актом милосердя. І гідним найвищої похвали. Ця оригінальна кампанія відбувається під заступництвом богоматері Семи перемог і під гаслом: «Посадіть убогого за свій стіл» (у тому розумінні, що «садовити за стіл» його аж ніяк не означає шанобливо ставитись до нього). Кожне місто може проводити цю кампанію постійно або протягом страсного тижня, або на різдвяні свята. Відпускаючи гріхи, іспанська церква обіцяє багатіям довгі століття втіхи на небі. Навіть на небесах, бо їх вистачить усім і на всі смаки. Експерти з питань християнського милосердя радіють, що кампанія набрала такого несподіваного розмаху, ставши своєрідним, не ба-

¹ Мир божий на небі й на землі. Амінь (лат.).

ченим досі перерозподілом багатства країни. Мовби здійснюються найсміливіші мрії соціалістів. Один день на рік злидарі матимуть змогу скуштувати розкошів. Серед них трапляються навіть такі хитруни, які, прагнучи зробити цей золотий вік для вбогих безперервним, мандрують по всій Іспанії, по́трапляючи з одного свята на інше. Якщо, звісно, вистачить на це сили.

По закінченні обідні добрий настоятель храму велить цілому гуртові галасливих хлопчиків із хору, різного віку та зросту, поставити під золотисто-червоним навісом довгий ряд високих оббитих строгою тисненою шкірою кастільських крісел із гнutoго темного дерева. Багаті жінки сідають у ці крісла й споглядають убогість. (Його високопреосвященство єпископ тільки-но запевнив у своїй проповіді, що таке споглядання, безперечно, повчальне, бо воно відіб'є в кожного будь-яку охоту зубожіти, що колись було євангельською заповіддю. Тепер же в цьому нема потреби).

Знать у спідницях пильно міряє оцінливим лихварським поглядом, схожим на погляд торговця худобою (традиційна комерція міста), густі ряди жебраків, силкуючись угледіти під брудним лахміттям бодай найменшу ознаку багатства: сховану в шкарпетці монету або непромокальні бони, які не бояться негоди. Хто їх знає, цих злидарів?

Тільки-но пальці в перснях, що, мов чарівні палички, переливаються діамантовим блиском, показують на обраного старця, як «грістаповець» ніжно бере його за руку й упихає в розкішний автомобіль. Дама, задоволена до сліз, підводиться з крісла й іде собі.

На тлі цієї загальної вбогості Ана Пауча, яка притискає до грудей свого нерозлучного, дорогоцінного вузлика з приправленою ганусом, щедро посолодженою й спеченою на олії хлібиною з мигдаликами («Піріг», — думає вона), має вигляд багатійки, тому зрештою вона лишається тут сама, мовби зневажена за своє багатство. З причин пристойності дружина військового губернатора, найпершого авторитету в місті, мусить робити свій вибір останньою. Вона смиренно («Смиренність — одна з християнських чеснот», — нашіптує їй на вухо, все в діамантах, його високопреосвященство) показує пальцем, теж у діамантах, на Ану, і Ана-Жебрачка здобуває право вмонтиватися на розкішному шкіряному сидінні «ролс-ройса». Примирення іспанців зрушує з місця, за його кер-

мом сидить шофер, який, коли вірити рясному розеипу зірок та галунам на його мундирі, має бути званням не нижче за генерал-лейтенанта.

Під щедрим післяполудневим сонцем палац військового губернатора яскраво виявляє всю свою ренесансну вишуканість, його геометрично різьблене каміння мерехтить, мов казковий міраж, мов старе золото. Обабіч парадного входу стоять, виструнчившись, охоронці, прикрашені султанами, мов коні з похоронної процесії. «Ролс-ройс» повільно проїздить між печесною вартою, що вишикувалася двома шеренгами із шаблями наголо.

В супроводі сеньйори господині дому з автомобіля виходить Ана Пауча. На честь сеньйори жебрачки із солдатських горлянок вихоплюється мужнє й хрипке «Віват!». Усі дружно відповідають. Обв'язані ганчір'ям ноги Ани-Ніщо по кісточки вгрузають у м'який червоний килим, підступний, як сипучий пісок; по цій осяйній луці їм іти важче, ніж по шпалах залізниці. Ана Пауча спотикається. Сеньйор військовий губернатор поштиво пропонує їй свою руку (ту саму, що тридцять років тому тримала зброю переможця): Ана Пауча не знає, куди подіти свого вузлика.

Враз сеньйора дружина сеньйора військового губернатора дає розпорядження — безперечно, саме для цього вона й народилася, — і в будинку зчиняється загальна метушня. Кухар у білому ковпаку галантно питає Ану Паучу, що їй більше смакує: печений лосось чи ісландська чорна ікра, фарширована садова вівсянка чи крокетки з печінки домашньої птиці. А може, вона бажає всього потроху? Влаштований на її честь прийом просто винятковий. Сеньйору жебрачку сьогодні добре почастують. Стримано вишуканий, як і належить, мажордом каже Ані, що її місце за столом прикрасили сімома азіатськими орхідеями, поставленими у вазу з шампанським (єдиною поживною рідиною, яку терплять ці квіти). А якщо в сеньйори жебрачки алергія до орхідей — буває ж і таке, — то богоматір Семи перемог це їй простить, — озивається пророчим тоном його високопреосвященство. Адже сьогодні її свято. Тому богоматір не стане карати її суворо. Отже, якщо сеньйорі жебрачці більше до вподоби гвоздики... Повнотіла економка повідомляє Ану, що покоївки приготували ліжко, застеливши його простирадлами з голландського полотна, на той випадок, якщо

сеньйора жебрачка захоче трохи поспати після бенкету, а також нічний горщик із старовинного вишуканого фаянсу.

Усі присутні оточили сеньйору жебрачку теплою увагою. Це ж бо її свято. Ана ніколи й не уявляла собі, що колись у її житті буде такий визначний день, яким стало храмове свято богоматері Семи перемог.

Ана Пауча відповідає, що все добре, просто чудово, що вона не хоче їх турбувати, що їй вистачить миски гарячого супу та скибки хліба... Ересь! Сеньйорі дружині сеньйора військового губернатора перехоплює дух, і безліч рук підносять до її ніздів флакончики з нюхальною сіллю, її китайський мопс несамовито виє, а сеньйор військовий губернатор, який учора підписав п'ять смертних вироків, ніжно цілує тварину в мордочку. Собака приходить до тями. Сеньйора також.

Довгий парадний стіл накрили наче для біблійного бенкету. «Таке враження, мовби тут усе срібне,— думає Ана-Ніщо.— Навіть вода в кришталевих карафках якась незвичайна на вигляд. А де ж вино?» Вона, жінка моря, окидає поглядом цей океан багатства і думає про свого продірявленого човна «Аніта — радість повернення». Мабуть, краби, що їх викинув на берег приплив, уже точать його дерево. Її більше там нема і нема кому покрити човна гудроном, який віднаджує шкідників. Її більше там немає. Її, Ани, якої, здається, ніколи й не існувало.

За цим розкішним столом офіційного милосердя головує сам його високопреосвященство єпископ. Він садить Ану Паучу праворуч себе, поряд із сеньйором військовим губернатором. Ліворуч від нього сідає перламутровий канонік з губернаторовою дружиною. (Ця сеньйора, яка успадкувала чимале багатство та ще й розбагатіла з громадянської війни, політики й підприємництва, носить титул «Сеньйори голови добродійних закладів провінції». Отже, вона виступає в багатьох подобах, що є вершиною багатства, й сподівається, що з часом зуміє домогтися титулу «Сеньйори голови Національної асоціації добродійних закладів». Якщо на те буде воля божа. А вона таки буде. Мабуть, думаючи, що в доброго бога надто багато всякого клопоту й керуючійсь французьким прислів'ям: «Допоможи сам собі, і бог тобі допоможе»,— сеньйора робить усе від неї залежне. Усе, що

тільки може. Це вона подарувала соборові платинову корону, яка тепер покриває поточену шашелем дерев'яну голову богоматері Семи перемог, а також хімічну речовину, щоб убивати всіх черв'яків у божественній голові. Місто ризикувало зостатися з обезглавленою святою заступницею. Майже зі страховищем. Хай береже нас від цього пресвята трійця!) Численна знать, кожне з яких посадовить власного старця за свій стіл сьогодні увечері або завтра, займає інші, менш почесні місця на цьому розкішному біблійному обіді, й за спиною в кожного стає запобігливий лакей. А в Ани Паучі їх аж двоє: один подає страви, а другий наливає питво. Це ж бо вона сьогодні почесна гостя.

У високій галереї з колонами, де колись сиділи музики, що грали на лютнях, національне телебачення встановило свої прожектори й телекамери, біля яких снує цілий рій дикторів і техніків. Великі сходи, які ведуть до зали, прикрашені виткими рослинами, що надають суворій Ла-Манчі венеціанської вишуканості. На площадинці посередині сходів застигла згряя собак із саксонської порцеляни, що ніби розігрують сцену полювання на англійський взірець. В кінці поруччя видніє статуя індійця натурального розміру, що стоїть там, мов прадавній відданий слуга й завершує цей ансамбль. Сеньйора дружина військового губернатора трохи подорожувала. Наслідки не примусили себе довго чекати.

Ана Пауча крадькома позирає на гостей. У всіх у них чисті руки. (Вона хоче сказати, помиті). Ана просить дозволу й собі помити руки. Хоч вона й убога, але... Та Ана не наважується докінчити фразу... Сеньйорі дружині (і т. д. з усіма титулами) знову перехоплює дух, і її очі наповнюються слізьми.

Його високопреосвященство єпископ випишує в повітрі магичне коло рукою з аметистовим перснем і вигукує:

— Дочко моя, ти нас засмучуєш! Ми розуміємо твоє бажання сподобатися нам, але ми воліємо бачити тебе убогою і брудною. Саме такою ми тебе любимо. Всі ми. Правду я кажу?

За столом лунає одностайне:

— О так!

І це «О так!» повторюють диктори телебачення тими самими оксамитними голюсами, якими вони повідомляють звичайно про тисячі полеглих у В'єтнамі або про цвітіння троянд у Парижі.

Його високопреосвященство веде далі:

— Щоправда, навіть якби ти й не була така вбога й така брудна, ми однаково вибрали б тебе. Але якщо вже ти дісталася нам такою, яка ти є, то не затьмарюй нам нашого щастя, прошу тебе! Звичайно, є старці не такі вбогі й не такі брудні, як ти. Але вони їдять зі служниками на кухні. Сеньйора голова добродійних закладів провінції, прислухавшись до нашої скромної поради, обрала саме тебе, щоб явити приклад публічного милосердя. Тобі поталанило. Тебе висвячено в брудну жебрачку державного значення. Сподіваюсь, ти задоволена?

— Так, панотче,— ледь чутно каже Ана Пауча.

— Високопреосвященство, дочко моя, високопреосвященство,— поправляє її смутним голосом єпископ.

Ана Пауча відчуває, як до горла їй підкочується клубок. Їй не хочеться завдати прикрості цьому священикові, такому чемному і так гарно вбраному.

Всі розчулюються. Перламутровий канонік, якого розбирає нетерплячка випити, переймається певністю, що святий дух нарешті зійшов з небес, щоб ушанувати своєю присутністю євангельську трапезу.

Гості, служники, роззяви, що з'юрмилися в патіо й на терасах, працівники телебачення (вони сьогодні ввечері на всі лади вихвалятимуть національну кампанію «Посадіть убогого за свій стіл»), поліцейські, які наглядають за успішним розгортанням офіційного милосердя, задоволені. Вони дивляться на Ану Паучу й усміхаються їй. Виголошують тости за її вбогість та неохайність. Ана Пауча також п'є. Їй здається, що ці люди не такі вже й лихі. Адже досі Ана не знала їх. Зроду не бачила їх, жила собі, нікуди не вибираючись із свого глухого рибальського села. Ана зворушується, хоча зараз вона, як ніколи раніше, вбога й брудна. Убога й брудна навіки. Ана-Ніщо.

Сліпий співак, підігруючи собі на гітарі, починає тихо наспівувати повчальну історію, складену каноніком з ліричною душею, про брудного старця, якому подав руку допомоги чистий і щедрий багатій. Якось прихована іронія мовби змінює слова пісні, тільки-но вони зриваються з вуст сліпця. Але ніхто цього не помічає. Лунають оплески. Євангельська трапеза починається під загальну веселість.

Вранці наступного дня жебрачка Ана Пауча знов опиняється на паперті собору богоматері Семи перемог — її доставив туди удосвіта шофер з галунами на мундирі, тицьнувши їй у руку монету, — ото й усе, що вона має зі свого «висвячення». Там-таки, біля собору, Ана побачила сліпого співака: він не артист, як думала вона раніше, а також жебрак.

Ана Пауча вирішує знову податись на залізницю.

7

Залізниця. Сучасна дорога пілігримів убогості. Знову гостре каміння, спорохнявілі від негоди шпали, розпечені рейки, що їх раз у раз оглядають залізничники. Ганчір'я, яким обмотані ноги Ани Паучі, куриться, наче під гарячою праскою. Малесенька. Згорблена. Ана-Ніщо. Здається, ніби то йде крихтний чорт по одній з пекельних доріг, тягнучи за собою свій шлейф пекельного диму. Ана притискає до грудей свого вузлика з приправленою ганусом, щедро посолодженою й спеченою на олії хлібиною з мигдаликами («Пирогом», — сказала б вона). Але час засушив її «пирого», і він став хлібиною-каменем. Таким, як і сама Ана Пауча — жінка-камінь.

Краєвид стає дедалі засушливішим.

Під іншим небом ця майже непроглядна хмара, що огортає кам'яністі ниви та гранітну скелю, видалася б завісою із крапель води, за якою вгадувалися б зорані людиною поля, земля вже не первісна, а оброблена — з отарами овець, водоймами, акуратно висадженими олівами та дубами, рівненькими рядами мигдалевих дерев, худобою в загородах. А під цим небом, що править за декорацію її подорожі на північ, Ана Пауча бачить тільки хмару куряви, яка ховає від неї всі орієнтири, і тому дорога її здається незмінною, нескінченною. Щоправда, її очі, які колись очищав морський бриз, тепер покритися грубим шаром гною, що його не змити в жодній річці. Це ніби своєрідна спадщина від її суки.

Ана Пауча іде вперед і вперед.

Дні здаються їй дедалі довшими, хоч насправді вони вже коротшають. Вона йде, і все її крихтне тіло аж тремтить від втоми, а з горла виривається безперервний хрип. Навіть відпочивши в напоєному свіжістю затінку евкаліптів, вона не може позбутися цього хрипу. Хронічного хрипу.

Увечері Ана Пауча, чие чорне вбрання посіріло від пилу, знаходить притулок на вугільному складі, що після появи електровозів стоїть порожній. Їй хочеться тільки спати.

Смерть їй сказала:

— Ано, я хочу, щоб ти це знала: ти змінилася. Постривай, не спи! Ти змінилася, але це не означає, що ти стала гіршою. Навпаки.

Якась тінь посмішки промайнула на почорнілому обличчі Ани. Вона думає, що завтра до неї неодмінно повернуться сили. Що вона таки дістанеться до своєї півночі.

На світанку Ану розбудила музика— хтось грав на гітарі. Їй здалося, що вона на сільському святі й що це Педро Пауча, найнявши музику із сусіднього села, вітає рано-вранці юну Ану піснею, розповідає їй про своє щастя, каже їй своє закохане «добридень». (Знову мрії. Вона, Ана-Ніщо, така стара, що мрії її молодості давно перетворились на спогади).

Старовинну солдатську пісню несподівано уриває важкий напад кашлю.

— Ти тут, бабуню! Як ніколи, вбога й брудна!

— Це ти!..— вигукує Ана Пауча.

Справді, це той сліпець, який співав на обіді в його вельможності військового губернатора, де вона була почесною гостею.

— Серед вугільного пилу чистою не будеш,— каже Ана Пауча.

— Тож і я про це подумав, побачивши, як ти ворушишся, мов тарган.

— То ти вже бачиш?

— Це так тільки мовиться. Я не бачу, а відчуваю тебе. Ти тхнеш злиднями.

— Таж я в цьому не винна! — жваво відповідає Ана-Ніщо.

— Не вибачайся. Вбогість тобі якраз дуже личить. А от ті панійки, напевне, зараз кропляться найдорожчими парфумами, щоб забити твій запах.

Він вибухає уривчастим сміхом, що час від часу переходить у кашель.

— Не гнівайся на мене, бабуню. Я кажу це не для того, щоб дошкулити тобі.

— Я не гніваюся на тебе. Та й ніщо вже не може мені дошкулити, щоб ти знав.

Паузи між фразами заповнює глухий бренькіт струн. Ана Пауча, мов папуга, говорить уривками й невлад. Краще б вона мовчала.

— А я кажу тобі, не переймайся цим, бабуню,— править своєї прозірливий сліпець.— Не переймайся,— повторює він знов і знов.— Ніхто не закине тобі, що ти бідна. В усякому разі, я не закину.

Ранкове світло, вливаючись крізь дахові віконця, наповнює вугільний склад. Ана Пауча може крадькома оглянути свого співрозмовника. Він теж далеко не красень. Обличчя вкрите брудною, щонайменше десятиденною щетиною, яку він гладить, мов шовковисту борідку. «Безперечно, він боїться перерізати собі горло, коли голитиметься»,— думає Ана-Ніщо. Вона придивляється до нього пильніше. На вигляд сліпець значно старший, ніж він є насправді. Зрештою, йому не більше п'ятдесяти. Як і «малюкові». Тільки її «малюк» намагався голитися щовечора перед виходом у море. Він казав, сміючись, що на одному далекому острові на нього чекає сирена й що вона не любить бороди.

— Скільки в тебе було дітей? — раптом запитує сліпий, знову вдаривши по струнах своєї гітари.

— Троє,— відповіла вона, немов почувуючи себе винною.

— Всі померли?

— Ні. Не всі. Один залишився. Найменший. Він у в'язниці.

— Це майже те саме. Отже, всі померли,— робить висновок сліпець.

Раптом Ана Пауча підводиться.

— Мені пора йти. Вже два тижні я йду тільки вдень. Уночі я нічого не бачу.

Ана-Ніщо дістає звідкись із-під одежі монету, без сумніву, останню, що в неї залишилася, й кладе її в руку сліпому музиці.

— Ось на! Це все, що я можу дати. Якби ти був проходив через моє село колись... як я ще там жила... я дала б тобі попоїсти. Звісно, не делікатесів, бо й сама їх ніколи не їла. Мені подобається твоя музика. Але не пісні про щедрих багатіїв та справедливій війни. Ні, твої пісні мені якраз не подобаються,— з притиском каже вона, беручи свого вузлика.

Порожні, нерухомі очі сліпця дивляться на Ану-Ніщо. Потім він знову сміється, і сміх його уривається зтяжним кашлем та гучним бренькотом гітари.

— Куди ти йдеш?

— На північ.

— На північ? То це там сидить у в'язниці твій син?

— Атож.

— Я піду з тобою. Дорога довга. Удвох нам буде веселіше.

— Я поспішаю,— сухо уриває його Ана Пауча.

— Не хвилюйся, бабуню. Ти прийдеш туди вчасно. Тільки краще буде йти із зігрітими животами. Тобто з наповненими, якщо так для тебе зрозуміліше.

— Я поспішаю,— вперто повторює Ана-Ніщо.

— Я гомонітиму з тобою про твоїх синів, що загинули на війні.

— Я ніколи тобі цього не казала!

— Яка ж інша хвороба могла забрати дітей у жінки твого віку, коли не війна?

Ана Пауча мовчить.

— Хіба у нас була страшніша пошесть, аніж війна?

Ана Пауча каже:

— Мій син, «малюк», колись казав те саме, що й ти оце кажеш. Тими самими словами. Він казав таке, що я зрозуміла тільки згодом. Він умів читати й писати, мій хлопчик. А я не вмю. Він хотів навчити мене, але не встиг.

— Тепер у нас часу доволі. Я навчу тебе.

Оскільки її супутник сліпий, Ана Пауча веде його стежкою, що біжить обіч залізниці. Вона не любить цієї стежки, яка в'ється поміж густим колючим чагарником. Але Ана не хоче, щоб її супутник ступав по твердих шпалах та гострому камінні. Ана відчуває глибоку прихильність до цього сліпця, який щодня потроху відкриває перед нею таємниці літер, навчає її, як він сам каже, мистецтва письма. Він терплячий, як шкільний учитель, і якщо іноді й гнівається, то тільки тому, що Ана-Ніщо така дурна, аж умерти хочеться від сорому. Одначе саме цього їй хотілося навчитися ще змалечку — читати й писати. Але тоді школи в її селі не було, найближча школа стояла за сімнадцять кілометрів. А їздити туди не було чим. Пізніше Ана завжди посиалася на всякі причини, щоб виправдатися за свою неосвіченість. Та не звинувачува-

ла в цьому нікого — ні батька, ні будь-кого іншого. Коли від її «малюка» надійшов перший лист, вона воліла б не прохати листоношу (до речі, славного хлопця) прочитати його. Радше звернулася б до продавця газет із сусіднього села й заплатила йому за це. Та вона так нетерпеливилась! Ана сказала листоноші, що в неї сльозяться очі, отож чи не міг би він... і таке інше. З цього листа вона й довідалася про довічне ув'язнення «малюка». Відтоді вона не хотіла більше знати, що писав їй син у своїх наступних листах. Ана вважала, що у всіх у них одні й ті самі нісенітниці. В душі Ана вперто не вірила в довічне ув'язнення свого сина, бо це означало б повірити в його смерть. Звісно, за інших обставин вона жадібно читала б ті щорічні листи, які син надсилав на її день народження... якби вміла читати. Ана вирішила, що тепер настав час подивитись правді у вічі. Раз і назавжди.

— Твоя правда, Ано Пауча, дуже проста. Тобі треба почати жити. Ось твоя правда.

І сказавши це, сліпий ударив по струнах своєї гітари. Ана Пауча мовчки всміхнулася. Її серце сповнилося ніжністю — як тоді, коли вона була ще зовсім юна.

Щоб розкласти вночі багаття, Ана Пауча збирає увечері хмиз і тягне його до притулку, що його послала їм доля. Сліпець ламає сухі галузки об коліно, раз у раз нарікаючи, що він старіє і дедалі втрачає колишню силу. Але Ана Пауча знає, що він ще досить бадьорий і вона цілком може покластись на нього. Загалом, це вона веде сліпого, зате він штовхає її вперед.

На сухій землі в затінку дерев або на попелі погаслих багать, що трапляються їм по дорозі, він виводить своєю палицею сліпого літери та слова, навчаючи Ану читати. Він старіє. Вона молодіє. Якось пополудні після раптової грози Ана Пауча вперше в своєму житті видряпує дуже глибоко в землі слово «любов». Слово, з якого задзюркотів струмочок дощової води. Рідинна любов, в якій відбилося, наче в дзеркалі, сонце, що знову виглянуло з-за хмар.

Ця дивна пара, яку люди приймають за матір і сина, іноді збочує із залізниці і йде від села до села автострадами, стежками мулів та кіз, постійно прямуючи на північ. Сліпець — на диво точний компас і водночас безвідмовний будильник. Він вибирає правильний напрям, не ва-

гаючись, не ставлячи запитань, не орієнтуючись ні на обрій, ні на зграї ластівок, що летять до Африки. Його обрій — це його внутрішній світ. Він знає напам'ять чотири сторони світу. Замкнутий у своїй темряві, він, щоб жити, мусить відчувати безмежний простір. Він відчуває різні запахи вітру, знає, що несе цей вітер — дощ чи куряву, вгадує, в якому селі їм пощастить доїсти рештки баранини, свинини або нутроці випотрошеної домашньої птиці. Та найголовніше, що він точно знає, де північ.

Він не носить темних окулярів. Змирився зі своєю сліпотою, як із чимось природженим. Ана Пауча, що часто дивиться на свого супутника, якось помітила в нього дрібненькі шрами довкола повік.

— Це в тебе від народження?

— Ні.

— Тобі, мабуть, робили операцію. В тебе шрами.

— Ці шрами від осколків снаряда. Сліпим зробила мене війна.

Ана Пауча мовчки зітхає.

Вони йдуть далі, розподіляючи свій час між ходьбою, музикою та жебрацтвом. Одне й друге зі своїм скарбом, притиснутим до грудей: сліпий — з гітарою, жінка — з вузликом.

У перервах між уроками грамоти й романтичною піснею сліпцеві роздирає груди затяжний напад кашлю. Його голос стає хрипуватим. Але він поводитьсь так, ніби все це дано йому від народження: невидючі очі, хвороба, уміння співати й навчати грамоти.

— Ти певен, що в тебе все гаразд? — непокоїться Ана Пауча, дивлячись на його бридкі плювки.

— Це триває вже цілу вічність. І триватиме завжди. Нема з чого робити драму, бабуню.

Літня Ана намагається всміхнутись.

— Ти ж не порадиш мені лягти в ліжко?

Ана Пауча вибухає реготом. Потім також закашлюється. Та гірське повітря вже сповнилося її сміхом. Здається, села, що повсідалися на гребені гір, мов кури на сідалі, відповідають їм бамканням дзвонів, що теж сміються. Сміються птахи, вітер, гітара. Це своєрідний ураган відлуння. Ана Пауча не сміялася вже тридцять років. Власне, від громадянської війни. Це точна дата.

У кишеньці, пришитій до чохла гітари, сліпець носить книжку. Свою супутницю на війні, у мандрах і в житті. Книжку віршів, яку він більше не може читати. Він знає її напам'ять. Сліпець навчає Ану-Ніщо читати з цієї книжки. Розгортає її на певній сторінці, яку його пальці впізнають безпомилково, святобливо підносить книжку до своїх незрячих очей, роблячи кожен рух так повільно, наче виконуючи якийсь ритуал, і читає, щоб Ана Пауча вчила:

На старім бересті,
Гроном розчахнутім, напівтрухлявому,
Під квітневими дощами й травневим сонцем
Знов розбрунькувалося листя.

— А зараз пиши, маленька. Пиши: «На». «Н»... «а».

Своєю гострою палицею він виводить літеру за літерою. Ана пише за ним. Сліпий виводить ще одне слово. Потім ще одне, ще... Зрештою надряпує на землі весь вірш. Ана також...

На стародавній висушеній землі Ламанчської рівнини — краю, чий смуток так глибоко виразили Дон-Кіхот і Санчо, літера за літерою, слово за словом Ана Пауча малює образ своєї смерті. І свого народження.

Прикрасивши старий усохлий берест кількома зеленими листочками, Ана Пауча сміється безтурботним сміхом дівчинки, а очі її випромінюють материнську ніжність. А коли обоє вони, стомлені, знаходять свій черговий притулок, Ана просить сліпця заспівати для неї, тільки для неї єдиної. Вона хоче послухати пісню, як слухала в юні літа, не думаючи ні про ті сентимо, ні про ту їжу, яку можна заробити цією піснею.

Репертуар сліпого співака складається з ліричних і трагічних романсів, які мовби відтворюють історію країни; їх співають від села до села, від поля до поля, від корчми до корчми, але зроду їх не передавали по радіо для городян. У цих піснях, що їх сліпець називає «історіями», завжди йдеться про кривдника багатія і скривдженого бідняка, про переможців і переможених, про тих, хто добре вписується у світ Ани Паучі. Вона весь час просить сліпця співати їй цих пісень. Іноді сама наспівує їх півголосом, коли її супутник поринає у свої думки. Особливо зачарував Ану романс про брата й сестру, яких розлучила в дитинстві війна, а через багато

років вони зустрілися в одному валенсійському будинку розпусти, де вона виступає в ролі повії, а він — у ролі клієнта.

Коли б тут був
Мій рідний брат,
Він би помстився за ганьбу
Сестри своєї дорогої.

Його звати Енріко. Її — Лола. У ту мить, коли вони збираються згрішити, обоє впізнають одне одного, цілуються й плачуть. Ана Пауча зітхає.

— Ти сам її склав?

— Що склав?

— Пісню.

— Цю історію розповіли мені люди.

— Яке сумне життя!

Сліпий музика награє на гітарі пісню-спогад. Ана Пауча зітхає. Вона весь час зітхає.

Одного дня в сліпого почався напад гарячки, тож вони змушені були урвати опівдні свою мандрівку й сховатися від сонячного пекла в покинутому хліві, де стояв запах худоби, гною та сіна, змішаний із запахом інших волоцюг, що тут зупинялися. Музика лягає на потолочену іншими людьми купу соломи.

Ана Пауча виходить, озирається довкола й бачить під евкаліптом жолоб для напування худоби, в який стікає цівочка води. Вона зриває з себе хустину й підходить до жолоба, щоб намочити її. В цій прозорій воді, якої не збовтують мордами коні, наче в дзеркалі, відбилося її зображення. Побачивши своє сніжно-біле волосся, Ана враз уявляє себе мерцем, що лежить на снігу на півночі. Здивована, вона довго розглядає себе. Ана не знала, що вона така стара. За ці кілька тижнів її обличчя й шию просто-таки зорали неблаганні зморшки. Її очі глибоко запали, і їх майже не видно.

Ана руйнує це дзеркало, умочивши в нього свою хустину, хитає головою й повертається до хліва. На щастя, її супутник сліпий. Він не дуже пишався б, що має таку ученицю. Вона мовчки кладе йому на чоло холодний компрес. Це все, що вона може зробити, аби полегшити його муки.

Цілий день минає без пісень, без жодного слова. Вся їхня їжа — кілька сухих фініків. Прислухаючись до по-

рад колишньої санітарки трупарні, хворий через кожні десять хвилин невеличкими ковтками випиває по склянці води.

Надвечір він починає розмовляти. Ана Пауча передчуває, що зараз вона вперше почує ту єдину історію, якої сліпий співак ще не поклав на музику. Гітара лежить поряд з ним, але він не бере її в руки.

— Звуть мене Тріно. Трінідад. Так звали мого батька й мою бабусю. Це ім'я годиться для всіх — і чоловіків, і жінок. Тріно означає в моєму краю «пташиний спів». Яку історію ти хочеш почути — про Тріно чи Трінідада?

— Обидві,— відповідає Ана Пауча, підтримуючи йому обв'язану вогкою хустинню голову.— Але розповідай тихенько. Бо якщо ти знов закашляєшся, до тебе повернеться гарячка. У нас багато часу. В усякому разі, вночі я іти не можу. Не кажу вже про тебе...

— Тріно був самотнім, завжди замріяним хлопчиком, він часто розмовляв із символами. Я пояснював тобі, що таке символ, пригадуєш?

— «На старім бересті, громом розчакнутім, напівтрухлявому...» — декламує Ана Пауча, його уважна учениця. Вона всміхається, і сліпець здогадується про це.

Він також вишкірює до неї свої жовті зуби.

— Тріно відмовлявся ходити до церкви. Але в дворі за будинком, у затінку улюбленого дерева він споруджував з червоної глини свій власний вівтар. Накривав його клаптем білої тканини й довго дивився на нього. Проте не молився. Я хочу сказати, не промовляв тих слів, що їх кажуть люди, коли моляться богам. Потім брав подірявлену бляшанку і, наче з лійки, влаштував над своїм святилищем нескінченну зливу. Глина, розпливаючись, забарвлювала все довкола в криваво-червоний колір. Йому подобалося це таємниче перетворення, бо воно відбувалося з його волі, здійснювалося його руками. Іншими днями він обкладав свою священну споруду дровами й підпалював їх. Вогонь йому також подобався. Він народився з прагненням до катастроф, і це прагнення тільки посилювалося в міру того, як він пізнавав життя своєї родини. Тобто своєї вбогої родини й бідняків свого села. Це злидні народжують тих, кого охоронці порядку називають призвідцями катастроф, а я називаю їх бунтівниками.

Ана Пауча гладить мовчазну гітару, наче заснула дитину. Давно-давно, тоді, коли Тріно, будши хлоп'ям, вигадував свої катаклізми, молода Ана розплітала коси й ішла на берег моря чекати повернення човнів. Вона вже мала дітей — вони гралися на прибережному піску.

— У ті часи єдиним учителем у селі був старий капелан, який умів лише читати й писати. Від нього й дістав Тріно свою вбогу освіту і, звісно, вивчив катехізис. Тебе теж навчали катехізису, правда?

Ана Пауча не відповідає. Вона вважає, що її сварка з богом не така вже важлива, щоб про неї розповідати.

— Катехізис. Бог там — білий голуб, а чорт — чорний вуж. Тріно намагалися переконати, що й у житті усе має бути так само. Але він збагнув, що життя довкола нього не відповідає такому уявленню. Бог весь час навідувався до багатих, де знаходив добрі харчі й розкішні екіпажі, в яких міг з комфортом їздити, куди йому заманеться. Чорт силоміць оселявся в бідняків, яким приносив недугу й холод. А малого Тріно запевняли, що бог любить бідних. Просто-таки наголошували на цьому. То була якась зрадлива, незбагненна любов, бо ніхто не відчував її на собі. Тріно не міг з цим погодитися. Якимсь він вирішив усе змінити. Бог у нього став вужем, а чорт — голубом. А що вужів Тріно ненавидів, то, тільки-но вибухнула війна, він став ополченцем і заходився палити церкви. Із знанням справи. Хлопчик Тріно, який ховався в душі юнака Трінідада, нищив вогнем бога-вужа, якого люто ненавидів. Робив він це з радістю, бо знав, що, б'ючись з всевишнім, він б'ється з холодом. З холодом, який називали вічним.

Пестливим доторком своїх пальців, пальців колишньої матері, Ана Пауча видобуває з гітарних струн майже нечутний стогін. Здається, що воскрес маленький хлопчик Тріно (це слово означає в його краю «пташиний спів») і виразив себе цією музикою. Бог, хоч який усемогутній, більше не існує. Ана Пауча певна, що порожні очі її супутника бачать голубів. Усе небо його душі всіяне голубами.

— Чи був він поетом? Революціонером?

— Хто? — питає Ана Пауча, вибалушивши очі, якими втупилася в це змержане пташиними крильми небо.

— Тріно!

Ана Пауча знов спускається на землю й усміхається.

— Він був хлоп'ям.

Під її пальцями гітара промовляє останнє слово. Слово — пташиний спів. *Тріндо*.

Всупереч тому, що кажуть люди, Ана Пауча тепер знає: згадувати своє дитинство — означає жити. Або, точніше, знов починати жити. Вночі сліпцеві стає краще, а вранці гарячка зовсім минає. Руки його знов стають веселими руками музиканта, ноги набираються сили й можуть знову рушати в дорогу. На світанку він уже сповнений нетерплячки:

— Вставай, бабуню! Ми не можемо ще цілий день харчуватися сухими фініками. Ця їжа годиться хіба що для бедуїнів, а не для двох гордих іспанців двадцятого століття, таких, як ми з тобою.— Ніби на підтвердження його слів їхній сарай здригається від гудіння надзвукового літака.— Я співатиму сьогодні дуже сумний романс, найсумніший з усіх романсів. Поки люди ридатимуть, слухаючи мій чудовий спів, ти проситимеш милостиню. Гарзд?

Вона не відповідає. Пов'язує свою білу голову (білу, як голубка?) ще вогкою хусткою. «Сонце висушить її як слід, — думає вона. — І не тільки хустку, а й думки. Якось легше йти на північ з порожньою головою».

Ана Пауча бере свого вузлика з приправленою ганусом, щедро посолодженою й спеченою на олії хлібиною з мигдаликами («Піріг», — вважає вона), не помічаючи, що він утратив свою колишню вагу свіжої хлібини, що він легенький, як гілочка, відірвана від свого дерева. Ана Пауча не хоче про це думати. Раптом їй починає здаватися, що північ дуже далеко, десь у самому кінці дороги, яка нескінченно довшає. Син також мовби відступає в темний закапелок її пам'яті. Чи її «малюк», її рідний син не міг би стати отаким дивним сліпцем, цим поетом — палієм церков, якому вона вгамовувала гарячку своїми материнськими руками? Руками, які знову відчували себе материнськими.

Стара Ана знову вирушає в дорогу, мов зачарована хрипкою музикою гітари. Слепцеві сміється і кашляє, інколи нашіптує супутниці на вухо слова, які розповідають неймовірну історію про маленьку Ану, яка з повними морської солі очима чекає на повернення човна, що зветься «Аніта — радість повернення». Повернення, що його більш ніколи не буде, як співається в пісні.

— Ано Пауча!

Ана здивовано підводить голову й дивиться на сліпця. Вона ніколи не називала йому свого імені. Вони зійшлися, наче дві половинки одного прагнення, наче два слова, які, випадково з'єднавшись, утворюють фразу, хоч і не обов'язково повну. Але їхні імена... Щоправда, він розповідав їй історію про юнака, якого звать Трінідадом, про хлопчика на ймення Тріно — «пташиний спів». Але це ще не означає, що так звати його самого. Він розповідає надто багато всяких історій. Тож спробуй угадати, яке його справжнє ім'я.

— Ано Пауча, ти мовчиш? Тебе дивує, що я знаю, як тебе звати? Ти сама назвала мені своє ім'я. Я твоїх думок не читав.

«Мабуть, він уміє вгадувати,— думає Ана Пауча.— Як ті люди, що раптом перехоплюють у вас думку; яку ви тільки зібралися висловити».

— Звати мене Ана Пауча, це правда,— зізнається вона насторожено.— Але я ніколи не називала тобі свого імені. Я певна цього. Я добре це пам'ятаю.

— І все ж таки ти назвала його мені,— править своєї сліпець.— Несамохіть. Уві сні.

— Ти бачив мене уві сні?

— Ні, це ти уві сні мариш! Уголос! Коли ти починаєш дрімати і гадаєш, що й усе довкола тебе заснуло, ти кажеш: «Мене звати Ана Пауча, а не Ана-Ніщо». Ніби намагаєшся когось переконати. Когось, хто дуже тобі допікає,— таким тоном ти це говориш.

Стуливши губи, Ана Пауча відповідає:

— Я ж знаю добре, що не називала тобі свого імені. Я певна цього. Ти виманив його в мене. Тобто я хочу сказати... ти дізнався про нього якимось інакше.

Сліпець регоче, награвучи на своїй насмішкуватій гітарі.

— Це не перше, що я виманюю в своєму житті. Як хочеш, подавай на мене в суд. Захищаючись, я скажу, що дізнався про твоє ім'я на святі милосердя, на якому тебе обрали королевою старців усього краю. Тебе, вбогу й брудну.

Він сміється ще голосніше; уявляючи собі судовий процес, на якому судять за виманювання чужого імені. «Певне, він складе про це пісню»,— думає Ана Пауча.

— Я не шкодую, що стільки пройшов з людиною, яка

подорожує безіменно. Це навіть приємно. Таке враження, ніби в мене кілька супутниць: багата спадкоємиця, яка допомагає мені переходити через рівчаки, благородна принцеса, що кладе мені на чоло холодні компреси, мати, яка просить мене не розмовляти багато, щоб не кашляти...

— Ти плетеш нісенітниці! — розчулено каже Ана Пауча.

— ...а ще смерть, яка веде тебе до смерті.

— Перестань. Прошу тебе.

Він замовкає. Настає тиша, яку його гітара не зважується порушити.

Довкола них стоять мовчазні ялинові ліси нижньої Кастілії. Орлине небо. Кам'яниста земля. Таємниця вогню, що її ревно бережуть наша планета й сонце. Таємниця двох. Безлюдний краєвид.

— Ано Пауча, ми з тобою заробили мало грошей! Треба, щоб вони дзвонили, як дзвонить церковний дзвін по небіжчикові!

— Що має дзвонити, як церковний дзвін по небіжчикові? — питає літня Ана несподівано бадьорим голосом.

— Монети в твоїй мисочці, коли ти просиш милостиню. Гроші йдуть до грошей. Ми влаштували б собі невеличку відпустку в одному чудовому місті, яке я знаю трохи далі на півночі. А тобі цього не хочеться?

— Наша публіка — самі злидарі, люди без сентимо в кишені. Що я можу вдіяти?

— Мені не подобається, що ти коришся долі. Бідні люди щедрі. Хіба ти цього не знаєш? Хіба ти ніколи не чула, що в бідних аж надміру доброти?

— Але, слухаючи твої оповіді, щось вони не дуже виявляють цю свою доброту. Правда, вони плачуть. І не примушують себе довго просити, щоб заплакати. Та сягнути рукою до кишені — це зовсім інша річ.

— Скажи, що їм не до вподоби мої пісні! Ну, скажи!

— Вони їм до вподоби. Але...

— Ти воліла б простягати руку до багатіїв на церковних папертах? Признайся!

Ана Пауча мовчить. Вибух сміху уривається нападком кашлю. Очі її наливаються слізьми, мов крапельками раптового дощу.

Кастільські села зустрічають подорожніх недовіжливо. У кожному однаковій хатині, приплющені однаковими шиферними дахами, побілені вапном мури, що на тлі романської або готичної церкви здаються якимись буденними, вбогими. На околиці цих сіл мандрівників завжди зустрічають ватаги шибеників дітей і зграї лютих собак — одні кричать, другі гавкають, діти жбурляють каміння, собаки кусаються. Щоб боронитися, Ана Пауча мусила роздобути собі березову палицю, схожу на палицю сліпця, в якого вона за поводиря. Діставшись до перехрестя, вони зустрічаються з жандармом, який холодно каже їм, що тут жебрачити заборонено, і велить забиратися із села.

Ана Пауча кричить у відповідь, що вони не жебрачать, бог береже їх від цього, вони показують виставу. Невже в цьому селі думають, що знедолені люди не мають почуття власної гідності? Сліпець, розтуливши рота, хитає головою. Де тільки взявся в Ани цей незвичний запал? Жандарм, очевидно, заспокоївшись, питає:

— Артистична династія?

— Еге ж, сеньйоре, — гордо відповідає новоявлена артистка, не розуміючи, про що її питають.

Їм пощастило. Телебачення ще не дійшло до цього села; яке сховалося в горах. Обіцяють, що, можливо, наступного року... Їм дозволяють показати свою виставу, але за умови, що вони це зроблять на сільському майдані.

— А чи всім можна слухати ваші пісні?

— Пісні сліпого, сеньйоре! Їх можуть слухати навіть ангели!

Сліпець нишком сміється — він радіє за Ану. «Вона, ця малесенька Ана-Ніщо, жінка здібна. Даруйте мені, бабуню, — додає він, проводячи пальцями по струнах своєї гітари. — Я хотів сказати: ця малесенька Ана Пауча!»

Після кількох пісень їх частують двома м'яко звареними яйцями й кетягом винограду. Одним кетягом на двох. Трінідадові вдалося розчулити серце мерової тещі, бо одна його пісня достеменно відтворила сумну історію її «падіння» (вона була матір'ю-одиначкою — цим словом вона називала свою помилку молодості).

— Нам пощастило, — сказав сліпий музика, вкладаючись спати.

Їм таки пощастило, і то не востаннє. Ана Пауча більше не ночує в порожніх складах, що тхнуть безліччю запахів, а насамперед — запахом безпритульних злиднів. Руки в неї не такі брудні, ноги не такі стомлені. Сліпець дістав їй пару ще досить пристойних полотняних черевиків на мотузяних підосвах. Звісно, не зовсім нових.

— Не слід показувати людям, що ти купаєшся в достатку,— каже він.— Люди іноді бувають щедрими, але тільки тоді, коли вбогість аж надто очевидна, ясна як божий день. Це така манера висловлюватись: ясна як божий день. Ти мене розумієш? — питає він, заходячись своїм незмінним гортанним сміхом. Ана Пауча досі не може збагнути, коли він кепкує, а коли говорить з гіркотою.

Її більше не будять ранніми досвітками гудки поїздів, не переслідує нескінченна колія, що стелеться аж за обрій. Перед нею новий краєвид, щоправда, з ватагами дітей і зграями собак на околицях сіл, але принаймні більше нема ні вугільного пилу, ні стосів шпал та рейок, ні огорож з облущеною фарбою, за якими розмістилися тартаки, бетонні заводи та інші підприємства. Коли вони простують розбитими сільськими вулицями, повз них час від часу проїздить старий ваговоз, здіймаючи хмару куряви, яку швидко розвіює поривчастий гірський вітер. Постійний запах ялин нагадує Ані про море, біля якого вона виросла, про ялиновий бір, що спускався до самого берега, проте під натиском солоного вітру, здавалося, силкувався відступити назад. Її трое синів пахли цим запахом, змішаним із запахом морської солі й водоростей. Її чоловік також. Хто б міг подумати, що колись вона страждатиме від пекучого сонця в самому серці гір?

Ана розчісується, поринувши в мрії й наспівуючи якусь пісеньку. Вона згадує свої дівочі смолисто-чорні коси, та враз її роздуми уриває смерть:

— Облиш своє минуле, Ано Пауча. Дай йому спокій. Навіщо ти гайнуєш час, подумки повертаючись до давніх щасливих літ? Тепер ти за поводиря в сліпого музики, співака й поета, який навчив тебе читати й писати. Але в тебе не буде нагоди випробувати свої нові здібності. Ти більше не отримаєш жодного листа від сина. Ніколи не дочитаєш до кінця «Вуличних горобців». Уже запізно. Геть запізно, Ано-Ніщо.

Ана Пауча не відповідає нічого. Вона пов'язує хустиною білий вінець свого волосся.

— Ано Пауча, розкажи мені про те, що ти бачиш! Якщо мої пісні розбудили в тобі голос, то я хотів би, щоб твої очі допомогли мені бачити. Назвімо це обміном культурними цінностями, навіть якщо ти й не розумієш, про що я говорю.

Ана Пауча озирається довкола.

— Тобі одібрало мову? — нетерпеливиться сліпець.

Ана Пауча каже:

— Все тут кам'яне. І гори, і хрест, і храм.

— Ти кажеш, що тут є гори, хрест і храм? Отже, ми перебуваємо десь у Кастилії. Але це ще не зовсім точно, бабуню. Я хочу справді «бачити». Чи не могла б ти докласти трохи більше зусиль?

— Гори з каменю. — білого, світло-сірого, блискучого, як метал. Вони мовби підводять голови до сонця й повертають йому назад його промені.

— Граніт, — проспівує сліпець, ударивши по струнах гітари. — Як ти напишеш слово «промені»? Не забувай, що це множина.

— П...р...о...м...е...н...і, — покірливо відповідає літня жінка, виписавши це слово на вкритому порохом майданчику.

Гітара озивається ствердним тремоло: так.

— Що тут є ще, крім каміння?

— Ялиці. Дуби. Темно-зелені. Непорушні. Зелено-сірі. Важенні.

— Дуже добре. Як би ти назвала ці два близькі кольори?

— Кольорами-сусідами.

— Ти справжня поетеса! — проспівує сліпець октавою вище. — А річки тут є?

— Струмки.

— Добрий бог розмістив їх тут для того, щоб палігрими могли занурити в них ноги. У католицькій Іспанії всяка річ має своє місце й своє призначення. Як ти напишеш слово «католик»?

— А ніяк не напишу. Я вже давно посварилася з добрим богом. Цебто з поганим богом.

— Але ж бог не католик, дочко моя!

Ана Пауча дивиться на сліпця: його вишкірені жовті зуби, що визирають з кошлатої бороди, скидаються на брили вапняку в лісових хащах. Вона мовчить.

Сліпець веде далі:

— Старенька жінка, вбога, брудна та ще й неосвічена! Жінка, що дивовижно надихає мене в мої ліричні хвилини! — Він видобуває із своєї гітари плач. Нецирий. — Ти маєш слухність. Ніколи не пиши слова «католик». І ніколи не вимовляй його. Знищи його в собі! Вбий і викинь зі своїх думок. І тільки тоді ти почнеш жити. А ти хочеш жити, правда ж?

— Ні.

— Ано-Ніщо, я врешті посварюся з тобою!

— А мені начхати! — кричить Ана Пауча. (Луна підхоплює її голос, зодягає в граніт). — До того ж я вже зробила те, що ти мені радиш. Давно-давно.

Якусь хвилину вони стоять мовчки під пекучим сонцем.

— Що ти бачиш у небі?

— Орлів, ворон, — спокійно перераховує Ана Пауча.

— Он як! То добрий бог знайшов собі чудових заступників! — глузливо кидає сліпець.

— Хочеш, я напишу слово «ворони» і слово «орли»!

— Дарма. Тепер ти жінка письменна. Я дуже радий за тебе!

Ана Пауча сміється. Сміється якимось здивованим і відвертим сміхом, сміхом, що долинув сюди від моря, від тих часів, коли уста її не переставали весело сміятись. Її очі позбулися катаракти, що дісталася Ані Паучі в спадщину від її суки. Її очі знову такі, якими були колись. Нарешті Ана Пауча дивиться. Дивиться й бачить.

— А небо синє, правда? — лагідно питає сліпець тоном дитини, що хотіла б поглянути у вічі доброму (або злому) духові з казки, яку їй розповідають перед сном.

— Синє, як море.

Мовчанка.

— Тобі бракує моря...

— Воно більше не існує.

— Чому ти вирушила в цю подорож, Ано Пауча?

— Щоб померти.

— Оце-то відповідь!

— Мені нема чого більше сказати.

— Хіба ти не хочеш побачити сина?

— Це одне й те саме...

— Ано, Ано!

Гітара також завмирає, здригаючись у муках.

— Ано Пауча, мені хочеться, щоб ти описала мені хрест і храм. Якнайточніше, наскільки це можливо. Я вже давно шукаю очей, які допомогли б мені побачити ці... ці, як то кажуть, «дивовижні й небачені речі».

Благальний тон сліпого дивує літню жінку. Вона пильно дивиться на його обличчя: завжди безвиразне, воно раптом набрало тривожного вигляду. Ана Пауча воліла б не розповідати того, що бачать її очі, але якщо він наполягає... Мабуть, він має на це якісь причини.

— Хрест сягає верхівкою висоти, на якій літають ворони. І навіть орли. Це такий собі височенний камінь, що здіймається в небо. Високий і непорушний.

— У ньому є щось цинічне?

— Я не розумію, що означає це слово.

— Байдуже. Розповідай далі.

— На ньому нема розп'яття. Він наче голий.

— Хрест-меч, устромлений у землю після перемоги.

Хрест — символ могутності.

Ана Пауча якусь хвилину розмірковує.

— Еге ж. Це справді так, як ти кажеш. Здається, ніби цей хрест упав із неба й глибоко встромився в землю. Або його пустили з катапульти.

— Ти правильно вгадала, моя маленька Ана.

Вона мовчить. Пильно дивиться на хрест, що відкинув величезну чорну тінь на кам'янисту долину. Схожа на величезну, геометрично правильну хмару, що непорушно зависла між землею і сонцем, ця тінь ніби прагне затулити всю земну кулю. Ана Пауча вже знає, що земля кругла, і ось що дивує її в цій тіні: вона поривається в усі чотири сторони світу, не зважаючи ні на природні перешкоди, ні на кам'яністі пагорби, ні на ялинові ліси, ні на птахів, ні на ящірок, ні на тисячі всяких закутнів у горах, невидимих для очей Ани Паучі. Зате Ана добре бачить тінь від хреста, що простяглася аж до найвіддаленіших кряжів, за які заходить сонце, тінь, що застує будь-яке світло. Величезний кам'яний птах-хижак, ще побільшений своєю велетенською тінню.

— Але ж озвися, не мовчи! Допомагай мені бачити! Невже ти забула, що я сліпий?

Та Ана Пауча ніби не помічає занепокоєння сліпого і мовчить далі. Вона не знаходить слів, щоб висловити свої думки... Та раптом каже:

— Мені холодно. Цей хрест дихає зимою.

Озивається гітара, погоджуючись зі словами Ани Паучі.

Але під цією тінню будь-яка музика втрачає душу. Вона застигає кригою і вмирає. Сліпець пригортає до грудей гітару, мовби бажаючи вдихнути в неї життя. Западає тиша, і стає очевидно, що сьогодні навряд чи вдасться воскресити гітару.

— А який на вигляд храм?

— Він також кам'яний. Ніби видовбаний із суцільної скелі: кам'яні стіни, кам'яні вікна, камінь оточує, мовби хоче проковтнути, високі бронзові двері, на яких зображено безліч святих. Ми з тобою схожі на двох мурашок, що загубились на просторому майдані. В безмежній пустелі я не почувала б себе такою мізерною.

— А який він усередині?

— Не знаю. Усе замуроване камінням. Я сумніваюся, чи є там взагалі щось усередині.

— Певне, щось має бути. Відчинімо двері.

— Нізачо в світі! Я не хочу туди заходити. Цей храм збудовано не для живих, не для тих, хто ходить по землі.

— А ти хіба живеш? Ти відчуваєш, що ходиш по землі?

— Ні. Але цей храм збудовано й не для мертвих. У всякому разі, не для мене.

— Ти маєш рацію. Його збудовано для слави.

— Отже, й ти розумієш, що цей храм не для нас.

Вони підходять одне до одного. Беруться за руки. Які вони крихітні в цій величезній долині! Ана Пауча згадує «Вуличних горобців» і відчуває, що споріднена з ними тісними узами самотності.

Тримаючись за руки, вони підходять до дверей храму. Мов до пащі страховинного велетня.

— Не бійся, Ано-Ніщо,— каже сліпець.— Я навчив тебе читати й писати, щоб колись ти могла навчитися й ненавидіти. І ось цей день настав. Перед тобою помпезний пам'ятник, споруджений переможцями, які хотіли показати країні — цілому світові — нікчемність переможених. Його поливали й плекали твоєю кров'ю, а я віддав свій зір, щоб він виріс отаким височенним. Але на мармуровій плиті, де викарбувано імена мучеників, немає прізвищ ні твоїх синів, ні чоловіка. Читай колонки імен, одну за одною, але ти не знайдеш там ні Педро Паучі, ні Хуана Паучі, ні Хосе Паучі.

Ана мовчить.

— Твоє прізвище, Ано Пауча, зародилося в темряві, його, як і мільйони інших подібних прізвищ, ніхто ніко-

ли не знав і ніколи не знатиме. Одначе саме твоїм безіменним слабким плечам випало підтримувати важенну славу імен знаменитостей, імен переможців. Це несправедливо, Ано-Ніщо. Шукай тут імена своїх полеглих синів та чоловіка.

— Їх тут немає.

Мовчанка.

— А подивися, чи є там згадка про мій втрачений зір?

— Як же він називається?

— Зір республіканського солдата.

Ана Пауча читає літери, слова, пильно оглядає зображення святих, кам'яні вінки, всякі символи.

— Про це тут не згадується.

— Я так і знав. Але хотів, щоб мені це підтвердили. Навіть будши сліпим, я доклав своєї праці в цю споруду під час довгих літ свого ув'язнення. Певен, що й твій син тут теж працював.

— Мій «малюк?»

— Атож. І тисячі інших, що їх водили з в'язниць на це будівництво. Багато хто тут поліг кистями. На все це пішло чимало років. Славу не спорудити за один день.

Ана Пауча відчуває, як її рот наповнюється слиною. Але ненависть, справжню ненависть не випльовують. Її ковтають. Вона своєрідна пожива.

— Як називається це місце? — питає Ана Пауча, коли нарешті їй удається вимовити кілька слів.

— *El Valle de los Caídos!*¹ Правда ж, пишна фараонівська назва? — мовить він, розреготавшись. І поважно додає: — Полеглих за батьківщину...

— А моїх синів і чоловіка тут не згадано. То за кого ж, за що вони полягли, мої сини й чоловік?

— У республіканця, у червоного, нема батьківщини, нема нащадків.

Ана Пауча окидає рішучим поглядом цю величезну опоганену долину, перетворену на пам'ятник слави та перемоги.

— Колись доведеться все це знести, зруйнувати вщент і повернути землі те, що їй належить.

— Браво, моя старенька! Тінь, що затопила цю долину, буде колись розвіяно. Ана — пророк! — раптом скрикує він, і цей крик луною розкочується між камінням.

Зненацька прокидається гітара й починає співати. І народжується героїчна поема.

¹. Долина полеглих (исп.).

Вони покидають Долину полеглих, тільки-но з'являються туристські автобуси, щоб, як каже сліпець, задовольнити тут нездорову європейську допитливість. Однак Ана Пауча встигає кинути погляд на туристів, про що відразу здогадався її проникливий супутник. Хоч він і заперечує, Ана хоче ближче роздивитися цих туристів. Вони згруповані в табунці до ста чоловік, усі в шортах, з фотоапаратами і сліпі.

— Як це «сліпі»?

— Всі вони у чорних окулярах!

— Ти глузуєш з мене, чи що?

— Усі сліпі, крім тебе, носять чорні окуляри. Я досить надивилася на них на церковних папертях, бачила їх, де вони жебрали або продавали лотерейні білети.

Вони йдуть далі. Літня жінка щось мимрить крізь зуби, а потім каже, що даремно вони не заспівали для цих людей.

— Ми зібрали б чимало монет,— править своєї літня жінка.— Одразу видно, що гроші у них водяться.

— У кого?

— Та в цих чужоземців.

— Невже ти втратила свою гордість, брудна андалуська злидарко? — скрикує сліпець.

— Я голодна.

— А'я хіба не голодний? Ці люди не знають, що таке сліпець або жебрачка. Щоб у них чогось випросити, треба розповісти їм історію усього свого життя, хоча б вигадану. Ти згодна це зробити?

Ана Пауча похнюплюється й мовчить.

— Ну от, бачиш! Ходімо просити милостиню до наших. До бідняків. Від них скоріше можна сподіватися щедрості. А інші... Одне слово, багатії! Пам'ятаєш день твого коронування? Чи багато грошей вони тобі дали? А багатііноземці, крім своєї нездорової цікавості, можуть тобі запропонувати лише сувенірну листівку. І більш нічого. А втім, ці, яких ми сьогодні зустріли, не товстосуми.

— А мені здалося, що вони цілком забезпечені! Вони не ходять у лахмітті, як ти і я!

— Середній клас — так їх називають! Серед них трапляються майже такі самі злидарі, як ти і я. Злидарі, які мають чекову книжку, але грошей у банку не мають. Розумієш?

— Ти навчив мене читати й писати,— сухо відповідає Ана Пауча.— Тепер я все розумію.

Що далі посуваються вони на північ, перетинаючи кастильське плоскогір'я, то непривітніші й скупіші стають селяни.

— Вони в цьому не винні, — каже сліпець. — Звичайно, ці люди мають землю, але ця земля засушлива й неродюча. Отари овець, що постійно на ній випасаються, поїдають навіть стерню аж до коріння і цим ще збільшують її неродючість. Колись давно, — пояснює сліпець, — це плоскогір'я вкривали ліси. Тоді казали, що пташка може перетнути весь край з півночі на південь, стрибаючи з гілки на гілку. Потім завезли сюди мериносів — овець, вовна яких цінується дуже високо. Тільки скрізь, де вони проходять, не лишається більш нічого: вони пожирають усе, як сарана. Справжнє лихо. Ось і наслідок: чудова Кастилія і ще кращі кастильці.

Ці кастильці навіть не розмовляють, вони показують рукою, де лежить найближче село, і не люблять «романсів» сліпого. Вони байдужіснінькі до міських історій, хоч би які сумні та зворушливі ті були. Кожен з них має небожа або іншого близького родича, який навчається або працює в Мадриді чи Саламанці і який уже розповів їм усе, що слід знати про ті далекі міста: гвалтування, збройні пограбування банків, підвісні мости й метро. Хоч репертуар у сліпця дуже різноманітний, усі його зусилля пропадають марно. Ніхто не стромляє руку в кишеню, щоб кинути їм монету, хати зачиняються перед ними, а їхні мешканці ховають від них усе їстівне. Єдине, що вони охоче показують, — це місця, де можна напитись води.

— Ондечки, між тополями, — кажуть вони без крихти іронії. Відтак знову впадають у свою одвічну сонливість.

Сухий край, суха земля і сухі люди. Ана Пауча й сліпець змушені красти плоди та городину, як тільки випадає нагода, накликаючи на себе лютих собак, що несамовито гавкають і кусають їм ноги. Якогось дня Ана приймає героїчну ухвалу: вони з'їдять її приправлену ганусом, щедро посолоджену й спечену на олії хлібину з мигдаликами.

— Справжнісінький пиріг, — каже вона.

Між двома подорожніми западає гнітюча мовчанка. А коли до сліпця повертається дар мови, він пестливо гладить невіддільного від грудей Ани-Ніщо вузлика.

— Цей хліб святий. До нього не слід доторкатися. Краще ходімо в дубняк. Там знайдемо жолудів. —

— Як свині.

— То ти досі нічого не знаєш про людське життя? Постривай. Ти ще багато чого дізнаєшся.

Загальновідомо, що від голоду хрипнуть найзвучніші, найбарвистіші голоси. Отож після двох днів мовчанки сліпий співець звертається до Ани Паучі своїм найхрипкішим (тобто найголоднішим) голосом:

— Ано Пауча, я навчив тебе читати й писати, щоб ти могла глибше збагнути, яка вбога твоя країна. Ця вбогість є водночас і твоєю вбогістю. Існують дві вбогості: вбогість лахміття і вбогість розкошів. Ти бачила обидві. Ти їхне джерело й гирло. Усе це було передбачено й створено заради тебе: щоб впустити тебе в життя і водночас позбавити в ньому будь-якого ґрунту під ногами. Ти найдовршеніший витвір цієї кричущої суперечності. Ти уже дещо знаєш, тож я можу розкрити тобі причину такого стану речей, пояснити, як одна вбогість зливається з іншою й утворює одне ціле, своєрідний симбіоз, що його можна назвати «величчю в лахмітті».

В тон сліпцеві озивається гітара, вона промовляє із самих своїх глибин. Голос дерева, який забув про свою музичну культуру й нотну та тембральну витонченість і виринається з нутрощів інструмента.

Усі троє (літня жінка, сліпий музикант й прадідівська гітара) йдуть берегом кастільської річки, що котить свої холодні прозорі води між тополями, березами й евкаліптами, які відкинули негусті тіні; над водою пурхають мерехтливі бабки, по поверхні бігають водяні птахи й ковзають німі вужі, а в глибині вилискують срібні риби, і несе ця річка в далечінь сухе листя й опале віття, яке мовби прагне доплисти аж до моря, омиває горді жонкілі¹ й зарості синювато-зеленого очерету, в якому вітер насвистує свою сопілкову мелодію. А на березі річки то там, то там стоять замріяні бики.

— Ця річка називається Тормес, вона — колиска іспанської поезії й пікарески. Ти це знаєш?

— Ні,— відповідає Ана Пауча зі щемом у серці.

Вона похнюплюється перед німим докором свого супутника. Ана Пауча, маленька неосвічена андалуска.

— По цих місцях пройшло усе найблагородніше й усе наймерзенніше, що було в історії нашої країни. Усе гар-

¹ Жонкіль — різновид дикого нарцису.

тувалося тут, як гартується розпечене до білого залізо в крижаній воді; щоб стати мечем. Безплідна кастільська краса могла б викупатися в цих водах... і перетворилася б на німфу. Ти мене слухаєш?

— Звичайно! — роздратовано вигукує Ана Пауча, наче її хтось образив. — Ти хочеш сказати, що ми перебуваємо в колиці нашої культури, інакше кажучи, нашої скорботи.

— Правильно! — відповідають їй в унісон сліпець і його гітара. — Ана кмітлива! Ана прозірлива! *Нарешті* Ана просвітилася!

Все тіло Ани Паучі наповнюється радістю. І ця заслужена радість у якийсь чудесний спосіб допомагає їй забути про голод.

— Ано, ти бачиш перед собою місто зі ста золотими церковними банями. Це місто, за довгі сторіччя також позолочене кастільським сонцем і напоєне водами Тормесу, називається Саламанкою. Воно називалося Саламанкою ще задовго до твого народження й було колицю іспанського золотого віку, кузню поетів і мистиків, справжнім університетом. Стародавній Тормес омиває підмурок, у який заклали свій перший камінь усі народи, що, злившись, утворили іспанську націю. Це тут Сан-Хуан де ла Крус¹ оспівав безмежну господню любов, це тут Фрай Луїс де Леон², повернувшись із тривалого ув'язнення, відновив читання курсу лекцій з теології, почавши з таких слів: «Як ми говорили вчора...» Це тут генерал Мільян-Астрай, спільник генерала Франко по винищенню людей, вигукнув: «Смерть розумові! Хай живе смерть!» Цей сповнений ненависті крик почули й підтримали в багатьох кінцях світу... Це тут великий філософ-екзистенціаліст Мігель де Унамуно³, поет суворості, відповів йому: «Ви переможете. Але ви не переконаєте!» То був ледь чутний крик, заглушений хором інших... Коли б ти хоч трохи пройшлася вузькими вулицями цього міста, з їхніми аркадами, з безліччю дерев'яних різьблених балконів, ти побачила б, як розквітає геомет-

---

¹ Хуан де Йенес, прозваний Сан-Хуан де ла Крус (1542—1591) — іспанський кармеліт, поет і мистик.

² Фрай Луїс де Леон (1527—1591) — іспанський чернець і аскетичний поет.

³ Мігель де Унамуно (1864—1936) — іспанський письменник і філософ, був ректором Саламанкського університету.

рія Відродження, наче квіти, зіткані з ліній, як уростає в землю бароккове безглуздя, як здіймається до неба готичний монастир. Побачила б сухі, вимощені плитками площі, фасади, які несподівано обертаються до перехожого своїм єдиним завітчанним вікном, сумовиті водограї, безлюдні патію, монастирі, в яких часто бував Гарсіласо де ла Вега ¹. Всі дороги приведуть тебе до Тормесу, річки-ліри. Місячними ночами тут лунає рев биків, а в сонячні дні тут похмуро від темних плащів селян... Широко розкрий очі, Ано Пауча. Як і всі іспанські міста, Саламанка має свої братські могили. Цілком імовірно, що саме тут спочивають і твої сини й чоловік. Але це не заважає Саламанці, цьому осередкові репресій і культури, ставати з кожним днем іще золотішим і мерехтити своїми ста церковними банями. Я шкодую, що тобі доведеться споглядати це зловісне сяйво тільки очима жебрачки, що тільки голос сліпця спробує передати тобі тисячоголосий гамір цього стародавнього міста.

Змучені голодом, Ана Пауча й сліпець прямують до центру міста. Діти й собаки тут від самого народження звикли до жебраків. Малюки дивляться на обшарпанців байдуже, а тварини обнюхують без будь-якої ворожості. Всіма дорогами, які ведуть до Саламанки, день у день сунуть юрми злидарів, циган і мандрівних акторів, що поширюють усякі небилиці, ідуть знедолені всякого роду в пошуках хоч якогось даху над головою, їжі та кількох монеток. Найкмітливіші знаходять собі днів на два-три тяжку роботу у вапнякових кар'єрах неподалік од міста й потім вирушають далі тисячами доріг, що ведуть на захід і на південь. На північ ніхто не йде. Там надто холодно для людей, що постійно ночують під мостами та на пустирищах.

Надвечір, о тій порі, коли пташки на деревах щебечуть аж заливаються, на прегарні площі, які навіюють думку про збільшені фотографії старовинних монастирських дворів, висипає строката юрба. Безтурботні перехожі, що, мовби прогулюючись, прямують у точно визначені місця, парочки закоханих, яких супроводжують вічно насуплені наставниці, цілі родини, що всідаються на терасах за столиками кав'ярень: батько, мати, дідусь, бабуся, діти, дядьки та цілий гурт усякої рідні, у тім

---

¹ Гарсіласо де ла Вега (1501—1536) — іспанський поет.

числі й убога кухня, яка, покинувши село, поселилася в родичів і служить у них за няньку. Незважаючи на спеку, вони п'ють холодне, добре посоложене молоко, що викликає непогамовну спрагу, спорожняють великі чашки кави з молоком, кухлі пива та лимонаду, від якого через кожні три хвилини відригують, наповнюючи повітря запахом часнику, що ним був приправлений їхній обід. Загальна атмосфера задушлива, сповнена духом поту та іншими невизначеними запахами, що їх не може розвіяти ніякий вітер, не можуть пом'якшити пахощі жодного фруктового дерева. Автомобілів тут зовсім мало, бо нелегко в'їхати на площі, що нагадують військові укріплення.

Сліпий музика скидає чохол зі своєї гітари в самому центрі цього життєвого осередку славної історії Іспанії. Ана Пауча, пригортаючи до себе однією рукою вузлика з приправленою ганусом; щедро посоложеною й спеченою на олії хлібиною з мигдаликami («Пирогом», — як вважає вона), другою видобуває з таємничої схованки в своїх спідницях алюмінієву тарілку, що дісталася сліпцеві в спадщину і геть погнулася за довгі роки, що їх служила йому в усіх злигоднях. Ця героїчна тарілка навіть воювала на війні тридцять років тому.

Гучно й майстерно виконана музична інтродукція збирає довкола них гурт цікавих, що дедалі збільшується. Сліпцеві й Ані не треба робити ніяких оголошень: люди чудово знають, що таке подібні видовища. В першому ряду сидять просто на землі діти. Зразу ж за ними стоять матері, бабусі, старші сестри, тітки та інші жінки — годувальниці чи бездітні сусідки, що прагнуть мати свою родину, всі збуджені, всі сокотять, мов кури. Ззаду, мов непохитний фортечний мур, вишикувалися чоловіки з чималими черевцями та короткими вусиками, з сигарами в зубах і руками в кишнях.

Перед цією міською юрмою Ана Пауча раптом усвідомлює, який у неї жалюгідний вигляд, і понурює голову. Вона відчуває страх перед тією миттю, коли їй доведеться простягти свою тарілку жебрачки. Сліпий музика шепоче їй: «Сміливіше, маленька!» — і кричить, награвши на гітарі:

— Історія про людину, на ім'я Трінідад!

Серед публіки спалахують короткі суперечки з приводу цього імені, бо люди не знають, про кого йдеться: про чоловіка чи про жінку. Ці оповідачі завжди вдаються до

всяких несподіванок, щоб викликати цікавість у слухачів.

— Любі діти, сеньйори і сеньйорити, ким, на вашу думку, була ця загадкова особа, на ймення Трінідад — чоловіком чи жінкою?

Люди висловлюють суперечливі думки. Вони висловлюють їх криками. Одні запевняють, що та загадкова особа була чоловіком, інші — що йдеться про жінку, вбогу дівчину, скривджену долею, постійну героїню всіх казок, які оповідають сліпі.

Гітара вчасно уриває ці дебати, музикою посилює напругу, звучить то хрипко, то насмішкувато, щоб збити з пантелику слухачів. Ані Паучі стає жарко. Вона не знає історії Трінідада так добре, як знає їхня супутниця гітара.

— То був чоловік! Справжній! Він любив поговорити про голубів!

Одна стара діва, що стоїть, оточена гуртом небожів, уже розчаровується — ще до того, як сліпець почав свою розповідь. Вона питає його, що це означає: «любив поговорити про голубів».

— Мабуть, це був чоловік, про якого не зовсім зручно розповідати в присутності дітей, і гадаю, ви розумієте чому. Очевидно, він не багато штанців протер за шкільною партою. Але, будьте певні, це не завадить їй простягти вам свою тарілку!

Ані Паучі, яка вся перетворилася на слух, хочеться, щоб завдяки якимось чарам кудись пропала її погнута тарілка. Її очі втупилися в плити, якими вимощена площа. Гітара глузує із слів старої діви.

— Це означає, сеньйоро, що той добряга Трінідад частенько говорив про голубів. І мав на те своє право. Голуб святий дух, як відомо, є складовою частиною святої трійці. І то неабиякою. (Гітара вмовкає, вичікуючи, поки люди заспокояться, здається, вони остаточно втратили ключ до розгадки таємничої історії). Але той Трінідад говорив лише про одного голуба: білого, голуба миру. Можна було подумати, що він закоханий у нього. Та чи справді це було так?

На якусь мить публіка переймається сумнівом, чорним сумнівом, що його посіяла згадка про цього міфічного птаха, званого білим голубом миру. Потім язики розв'язуються. Підсвідомо обминаючи політичний підтекст, який несе в собі символ білого голуба миру, вони обирають для пліток менш небезпечну тему.

— Еге ж, дорогий кузене, кажуть, що є люди, здатні закохатися в ослицю або навіть у вівцю. Щоб далеко не ходити, згадаймо дружину нашого колишнього мера — чи ж не закохалася вона в свого китайського мопса? Парафіяльний священник не хотів більше й бачити її в своїй сповідальні. Всі це знають. Він ніяк не хотів відпустити їй цей гріх. Вона мусила перейти до іншої парафії і сповідатися в іншого священника. Я нічогісінько не вигадую, про це знали навіть її діти. А коли той мопс здох, вона ходила в жалобі, наче вдова. Ще б трохи, і муніципалітет оголосив би день трауру в усьому місті.

— Так, моя любя, але це було тоді, коли ви жили в Каталонії.

Гітара, що пройшла належну ярмаркову школу, невідступно акомпанує цим сплескам «громадської думки», підкреслює їх і пошваблює, якщо вони спадають, спрямовує в потрібне річище.

— Невже то такий великий гріх, якщо ти любиш голуба чи голубку? — вигукує статечна опасиста вдова з розчуленим поглядом. — А я гадаю, що то був цікавий факт для поета! Скажімо, для Сан-Хуана де ла Круса!

Незважаючи на те, що цей химерний святий майже не відомий публіці, чоловіки заходяться нестримним рего-том: сміх також може бути пліткою. Гітара закликає до тиші. Всі замовкають.

— Сеньйори і сеньйорити, любі малюки, цей білий голуб миру розповідав Трінідадові про інший людський рід. Озивається чийсь глузливий голос:

— Про негрів!

— О ні! О ні! — виспіває сліпець у ритмі самби.

— Про пігмеїв!

— О ні! О ні!

— Про американських солдатів!

— О ні! О ні!

— Про педерастів!

— Те, що ви, сеньйоре, тільки-но сказали, не таке вже й смішне! — озивається опасиста вдова. — Якби в мене був син, я...

— О ні! О ні! — відказує сліпець, беручи гучний акорд.

Та ніхто, здається, цього не чує.

Сонце помалу покидає площу, й вона повільно поринає у вохристу тінь своєї історичної пишноти. Ана Пауча понад усе бажає, щоб люди замовкли й вона почула історію цього Трінідада, закоханого в голуба. На площу

вривається подих вітру, що пробився сюди вузькими вуличками і приніс із собою запахи камеді, биків та гіркого гарбуза.

Голос сліпця перебиває загальний гамір:

— Тим іншим родом, про який голуб розповідав Трінідадові, були *рівноправні люди* — досі невідома сукупність людей.

Над юрбою злітає мимовільне «ох!», воно зривається з вуст, що на мить затаїли подих. Це зітхання викликане скоріше розчаруванням, аніж захопленням. Нелегко жити на світі, коли в тебе єдина надія наповнити чимось шлунок — це здобути доброзичливість публіки, чий настрій весь час міняється.

Пильно спостерігаючи за глядачами, Ана Пауча вловлює їхнє розчарування і починає побоюватися, що історія про цей чудовий рід *рівноправних людей* не принесе успіху. Вона ставить подумки на місце цих *рівноправних людей* своїх синів та чоловіків і вже дивиться на світ, як колись дивилися на світ очі її «малюка», що так любили розгадувати таємниці. Ана хоче уявити собі цих *рівноправних людей*, які належать до нового роду. Та враз до горла їй підкочується клубок. Вона щосили притискає до свого порожнього живота вузлик з приправленою ганусом, щедро посолодженою й спеченою на олії хлібиною з мигдаликами («Пиріг», — сказала б вона). Але Ана відчуває лише холодний дотик чогось твердого. Живіт висохлий. І хліб теж засох.

— А які вони, ці *рівноправні люди*? — питає чийсь голос з удаваною цікавістю, щоб підкреслити іронію.

Гітара оживає. Різко змінивши тон, вона співає, наче та пташка, що вирвалася з клітки й ще кружляє довкола неї, сп'янівши від безмежного простору й не знаючи, яку з доріг волі обрати для себе.

— Не подумайте, що ці люди однакового зросту, — співає сліпець, — що в них однакові очі, руки чи ноги. Не подумайте, що в них однакові тіла, хоч і складаються вони з частин, спільних для всіх людей. Вони рівноправні тому, що дивляться одне на одного і бачать в іншому самого себе, і дивуються, що їх багато, бо вони мовби одна особа, одне й те саме відображення, яке відбивається в безлічі дзеркал. Вони рівноправні тому, що вільні.

Ана вдихає на повні груди повітря. І всміхається. Вона уявляє своїх дітей і чоловіка (своїх мужчин, що, як каза-

ли, полягли на війні чи опинились у в'язниці), і їхні обличчя виникають серед людей, що заповнюють площу, зринають у її пам'яті, наче іскристі молекули однієї порошинки, й утворюють цілу хмару однаковісіньких облич, хмару, що суне вулицями, вкриває поля й дороги, затягує гори й долини, небо, моря і землю. Як це добре вміти читати й писати, бо ж ти маєш змогу давати назви мріям і втілювати у слова скороминущі образи!

Але публіка незадоволена.

— Якщо вас звать Хуаном, то ви хочете й лишитися Хуаном, а не стати Хосе чи Педро, яких треба остерігатися, бо коли вони вітаються з вами, то це означає, що вони мають намір позичити у вас грошей або попасти очима стегна вашої дружини. Даруйте, сеньйоро, але чорне ніколи не стане білим. А Хосе чи Педро не зрівняються з Хуаном.

Дискусія загострюється і загрожує перейти в сварку. Діти витріщають очі, нашорощують вуха й ось-ось почнуть висувати одне одному ті самі докази. Своєрідна генеральна репетиція перед справжньою виставою. «Нерівноправність закладена в самій природі людей, — подумки філософствує сліпець, — які зустрічаються й розмовляють між собою лише вряди-годи, під час випадкових зустрічей на вулиці». — «Вони розмовляють між собою не для того, щоб зблизитися, — думає Ана Пауча, мовби почувши німий монолог сліпця, — а для того, щоб якомога більше віддалитися одне від одного. Як це безглуздо — навчитися читати й писати, щоб бути змушеним давати назву розчаруванню і втілювати у слова смуток!»

Коло цікавих розпадається. Дехто ще затримується, відходить, озираючись, мовби жалкуючи, що не зчинив бійки.

— Загилити б тому типові кулаком у пику.

— Атож, ця брудна сліпа пика нічого кращого не заслужила. Пика агітатора й баламута, з тих, які щодня читають «Вос де ла провінсія» — газетку хоч і не дуже оригінальну, але добре обізнану з правилами *підривної діяльності*.

— Кажу ж вам, то комуніст! — бере горлом третій чолов'яга з істеричною ноткою в голосі, голосі «порядної людини». — Їх не всіх винищили під час війни. Якби до мене прислухались, то влаштували б ще одну війну, і вона стала б останньою, запевняю вас.

— Бур'ян,— робить висновок якась жінка з непохитною претензією на оригінальність.

І всі одностайно згоджуються з нею.

Невідомо чиї руки, руки мовчазних людей (чи це, бува, не перші представники нового роду рівноправних?) кидають кілька монет, що скандально дзенькають об плити, на яких іще зовсім недавно стояла магічним колом юрма. Ані Паучі навіть не треба простягати погнуту тарілку. Вбога винагорода за подвиг її супутника. Сьогодні не той день, коли їм пощастить позбутися своєї вбогості.

Якусь хвилину Ана Пауча вслухається в раптову тишу — гітара несподівано замовкла. Потім нахилиється і збирає гроші. Це її робота. «Зрештою, сентимо є сентимо», — думає стара морська вовчиця. Вона не зважається поглянути на сліпця, який, онімівши, мов прикипів до місця. Їй хочеться, щоб вона ніколи не вибирала ці монети або щоб раптом споночило й темрява проковтнула обличчя сліпого.

Ана Пауча чує, як гупають, наближаючись, чиїсь чоботи. Двоє представників озброєної поліції, влучно прозваної «грістапо», накручені, мов найдосконаліші автомати, викрикують якийсь наказ і тягнуть за собою вуличного співця, його анархістську гітару та палицю сліпого. Тягнуть Тріндада, і його голуба миру, і його чудові історії.

Ана Пауча лишається сама посеред площі зі своєю вже непотрібною погнутою тарілкою, притиснутим до грудей вузликом з приправленою ганусом, щедро посолодженою й спеченою на олії хлібиною з мигдаликами («Пиріг», — думає вона), та вбогими сентимо в руці. Довкола неї порожнеча, що її утворюють аркади, лунка тиша старовинних ансамблів, на фасадах яких поезія закарбувала свої таємниці, що їх нікому не розгадати. Але особливо гнітючою здається ця порожнеча, коли поруч нема близької людини. Це самотність нового типу. Це горе, можливо, притаманне новому родові людей.

Звинувативши сліпого співака в політичній агітації в громадському місці (яке, однак, з давніх-давен є священним місцем політики), його оголосили «соціально небезпечним». У чеканні малоїмовірного суду, його тримають під невсипущою вартою. Старенькій Ані нічого не вдалося дізнатися про свого супутника. Але вона відчуває,

що він зник назавжди. У неї таке враження, ніби вона несподівано щось загубила. Щось таке, чого не можна ні продати, ні позичити, ні дати комусь, ні витратити. Тільки можна загубити.

Кілька днів Ана Пауча блукає довкола комісаріату поліції, довго стоїть у глухій вуличці, куди виходять заграбовані вікна в'язниці, сподіваючись почути привітні звуки гітари. Звичайно, вона марить. Їй *хочеться* марити. Вона добре знає, що в'язниця — це мертва тиша. Саме для того сліпця й ув'язнили — щоб примусити його замовкнути. Чого вона чекає, міцно стискаючи в руці кілька сентимо, зароблених під час останньої вистави?

Вона приходить сюди щодня й стоїть тут по кілька годин підряд. Їй хочеться зазирнути за цей гарний і позолочений, наче уламок історії, мур. Ана Пауча знає, що він за цим муром у товаристві свого білого голуба й Трінідада — всі із заткнутими ротами. Можливо, вони вже мертві. Бо ця позолочена зовнішність — тільки видимість, і годі. А всередині — реальність здушеного крику, вихолощеної свободи.

Ана-Ніщо довіку. Якби вона не навчилася читати й писати, усе, безперечно, було б, як і раніше. Вона заплющила б очі, взяла б свого вузлика й вирушила б у дорогу, забувши про Тріно (що в його краю означає «пташиний спів»). Забула б про нього назавжди. Ана Пауча не зберегла б у своїй пам'яті образу дитини, яка палить церкви. Не сплутала б цього образу з образами своїх дітей, що бігали на піщаному березі, злітали над хвилями, пірнали на самісіньке морське дно й виринали з широко роззявленими ротами, наче перемігши ядуху. Ох, який незабутній цей образ отих трьох риб, плоті від її плоті, що пливли до неї з водоростями на голові! Але поглинуло їх не море. Поглинула їх війна. А тепер Ана письменна. І знає, що не війна змусила замовкнути її сліпого співака, а мир переможців. З...а...м...о...в...к...н...у...т...и...

Вона вміє читати й писати.

10

І знову залізнична колія. Схожа на рухливу купу лахміття, Ана Пауча рішуче вступає у віднайдений світ двох нескінченних рейок, незграбно стрибаючи по шпалах та щепені, наче пташеня, яке, чекаючи, поки в нього виростуть крила, пізнає суворий закон земного тяжіння.

Але їй ніколи не злетіти. Її майбутнє не позначене життям.

Вона рухається, але звідки цей свинцевий тягар, що гне її до землі? Ана залишила по дорозі одну зі своїх спідниць, полотняні черевики на мотузяній підошві, витратила свої гроші, з'їла хліб і сало. Схудла. Зберігся в неї тільки вузлик з приправленою ганусом, щедро посолодженою й спеченою на олії хлібиною з мигдаликами («Пирогом», — казала вона), що його Ана притискає до грудей, під якими вона виносила смерть. Але цей ілюзорний вузлик став значно легший, ніж він був на початку її подорожі. Подих вітру міг би підхопити його, мов суху стеблину. Тож чому Ана не йде лерко, як легенька дівчинка, що грається в подорож? У неї нема нічого, але що ж тоді так тяжко давить на неї?

Ана Пауча хитає головою. Вона глибоко зітхає, омиває всю свою душу цим струменем кисню. Ну ось, тепер їй легше. Вона ухвалює несподіване рішення: розповісти-ме історію свого життя. Адже вона вміє нарешті читати й писати, тому може розказувати сама собі. Їй не потрібні інші люди, їхні голоси, їхні слова. Їй не треба, щоб хтось зображував її особу. Ана Пауча вимагає права на слово. Вона розповідає, і героїня цієї розповіді — вона сама.

Я народилася дощового дня, єдиного дощового дня в тому році. Дощ тоді полив несподівано, як це завжди буває в наших краях. Я народилася однієї дощової неділі. Та вже наступного дня яскраво засяяло сонце, й у небі не зосталося жодної хмарки. Але дощ таки йшов тієї неділі, як я народилася, і то була така злива, що затопила всі овочі на маминому городі.

У нас цей дощ називають «смертельним дощем». Кажуть, ніби він випадає лише раз на століття, а щоб упевнитися, що то справді «смертельний дощ», звертаються до найстарішого сільського діда й умовляннями або погрозами витягують з нього підтвердження цього. Встановивши істину, про це одразу ж забувають, щоб новонароджений не мучився все своє життя свідомістю, що народився під знаком смерті. Ми, жителі морського узбережжя, ставимося з боязкою шанобливістю до всього, що можна назвати чудом. Про «смертельний дощ», наприклад, кажуть, що як новонароджений збереже про нього пам'ять, то він усе життя відчуватиме в роті при-

смак смерті й зрештою або повіситься на щоглі корабля, або кине́ться зі скелі в море. Але мене це не стосувалося. Мати, яка ще до мого народження знала, що в неї буде дівчинка, розповіла мені цю історію, коли мені сповнилося десять років. Вона сказала, що той дощ приніс не тільки ознаки смерті, а й ознаки життя: в середині грудня в неї достигли дві такі смачні дині, які звичайно бувають тільки влітку; в день дощу берег моря вкрила ціла хмара маленьких жабок, а саме море при заході сонця мало колір вранішньої зорі. Усі ці ознаки життя, казала мати, вона помітила, коли прогулювалася за кілька годин до моєї появи на світ. Отже, вона не визнала цього «смертельного дощу». В матері вже було одинадцять хлопців. Я стала її останньою дитиною і єдиною донькою. Матері хотілося назвати мене Зливою, але батько, всі родичі й друзі відрадили її, вони казали, що не слід додавати новий лихий знак до прокляття, яке й так тяжить над моїм народженням. Зрештою мене назвали Аною, що означає в нашому краю «мати смерті й життя». Не питайте мене, чому, бо я цього не знаю. Для мене моє ім'я означає тільки «радість повернення», ім'я кохання, написане на борту рибальського човна.

Ана — дівчинка.

Я мала батька, матір і одинадцять братів. Інакше кажучи, матір і дванадцять батьків. Мої дванадцять батьків називали мене «любов моя» різними голосами — від дзвінкого голосу одинадцятирічного хлоп'яти до поважного голосу п'ятдесятирічного чоловіка. (Мій найстарший батько багато кутив — і тільки люльку. Коли він був на морі, його рот можна було прийняти за трубу пароплава, а коли стояв на землі — за комин на даху будинку. Так казали в моєму селі). Моя мати називала мене «моя дівчинка» голосом, який ніколи не змінювався.

Коли ми сідали за стіл, мої дванадцять батьків дивилися на мене такими очима, мовби щоразу з радістю й подивом відзначали, що я досі з ними, що «смертельний дощ» не зробив своєї чорної справи. Мати моя, навпаки, дивилася на мене спокійно, як людина, що знає: я сиджу тут по праву, це моє місце, і не слід непокоїтись. Отож у себе вдома мене завжди зігрівали погляди тринадцятьох людей, неначе тринадцять сонць. Мої земляки твердять, що дуже добре, коли дитина росте, постійно

зігріта любов'ю. Дивно, що тепер слова самі приходять до мене. Я не відчуваю ніяких труднощів, коли хочу висловити свої думки. А надто як розповідаю про себе.

Ана — дівчинка.

Всі називали мене Анітою. Батько й брати, друзі, односельці. Тільки мати називала мене Аною — «матір'ю смерті й життя». Ім'ям, яке треба носити з радістю, не боячись нічого, знаючи, що ти, наче дерево, день у день ростимеш, поволі здійматимешся вище й вище вгору, розпускатимеш листя й квіти, родитимеш плоди, а потім постарієш і засохнеш. Але не помреш, бо хіба відомо, коли помирає дерево? Зовсім помирає. Треба почекати дві або й три весни, іноді аж чотири, перш ніж його зрубувати. Якщо четвертої весни на ньому не розпуститься жоден листочок, не зазеленіє жодна брунька, тоді його рубають. Але не раніш. Його зрубують без смутку. Адже воно піде у вогонь, нагріватиме каструлю із супом, розсипатиметься безліччю іскор, від яких тікатиме переляканий кіт. Отож дерево й далі житиме.

Ана — дівчинка.

Усі в моїй родині були заклопотаними людьми. Не лише мати, а й усі дванадцяттеро батьків. Звичайно, здебільшого вони трудилися на морі, адже море нас годувало. Та була й інша робота, скажімо, на городі. Щоправда, город у нас був малесенький і майже весь покритий піском. Щороку доводилося наносити туди землі. Мої дванадцяттеро батьків носили її в мішках на спині, кожен у свою чергу, — добру червонясту землю, яку вони брали на пагорбі за ялиновим гаєм, там, де не було селітри. Червонясту землю, яка мовби закривавлювала сорочки моїм батькам і всі мої суконьки. Власне кажучи, три суконочки, що їх я мала, — білу, рожеву та небесно-голубу. Коли всі мої дванадцяттеро батьків були в морі (а траплялося це нечасто, бо тільки троє з них працювали з моїм найстаршим батьком, решта ж наймалися на інші човни), тоді моя мати брала великого кошика, сплетеного з дрекової лози, зникала за соснами й через годину з'являлася, тягнучи на собі, наче нав'ючений мул, кошика, вщерть наповненого тією червоною землею, яка, кажуть, добре родить городину й славиться тим, що виштовхує зайву сіль на поверхню. Моя мати, на відміну від моїх батьків, носила кошиж на голові. Дивлячись, як вона повертається, увінчана своїм важким тягарем,

я раптом зрозуміла, чому мій найстарший батько іноді казав, що вона твердоголова. Погрожуючи відтяти мені язик, мати веліла нізащо в світі не розповідати моїм дванадцятьом батькам про оті її піратські походи за ялиновий гай. Але я знала — мені ніщо не загрожує, бо материні очі сміялися. Потім вона заходжувалася збирати тонюсінький шар солі, що виступала за тиждень на трьох терасах нашого городу. Мені здавалося дуже гарним це покривало з інею на зеленій городині (слово «іній» було для мене чарівним, зітканим з мережива та мрій, воно відоме в нашому краю лише з розповідей людей, що бували на півночі, слово, яке нагадує про мороз), але мати аж ніяк не згоджувалася з цим. «Коли залишити цю сіль на городі, то виростуть не огірки, а корнішони», — мала звичай казати вона. А я любила огірки.

А ще було багато хатньої роботи. Прибрати в двох спальнях, у великій кухні, випрати білизну, заштопати шкарпетки, розпалити вогонь у грубі й зварити їжу. Я дуже любила вогонь. Але мати завжди ставила між ним і мною безліч усяких перепон: макітру з картоплею, яку треба було чистити, великого мідного казана й п'ять менших — ніби квочка серед п'ятьох різних величиною курчат, стільця, на який сідала вона сама, і найменший стільчик, на який садовила мене, діжку, в якій засолювала сардини. Так мені ні разу й не вдалося погладити полум'я, що кликало мене йти погратися з ним.

Були в нас кролики, були й кури, яких ми годували двічі на день: кролів — зеленою травою, а курей — зерном. Дивлячись, як уся ця живність збігається на її голос, що кликав їсти, мати сміялася й казала якісь дивні, *неправдоподібні* слова, наприклад: «Моя хутряна муфто, моя пухова шапочко». Проте я ніколи не бачила на матері ні муфти, ні шапочки. Особливо вона сміялася з півня, якого прозвала Золотим Королем за його пишне золоте пір'я, що ним він терся об її ноги. Він поводився скоріше як собака, а не як півень, тому я його страшенно боялася. Незважаючи на ці жарти та пестливі клички, ми все ж таки двічі на місяць з'їдали двох великих курок і двох великих кролів. Моя мати вважала, що не слід харчуватися тільки рибою.

Щодо цього мій найстарший батько не зовсім був згоден з матір'ю. Він моряк, рибалка з діда-прадіда. Він казав, що завжди їв рибу, що харчувався нею *все своє життя*, але це не завадило йому народити дванадцяттеро

дітей, одинадцять хлопців та ще й дівчину, — гарненьку дівчину, уточнював він, — і в усіх кебета на місці завдяки рибі. Батько запитував матір, чи чула вона, що риба дуже багата на фосфор, і обзивав її темною жінкою. Мати відповідала:

— Ха-ха-ха! Я народилася далеко від моря, моя мати не сідала в човен, щоб виходити вночі ловити рибу на восьмому місяці вагітності, як не раз доводилося це робити мені; навряд чи чоловік наділяє здоров'ям своїх дітей (тут я не зовсім розуміла матір), його діти набираються снаги й здоров'я саме протягом тих дев'яти місяців, коли їх виношує жінка, і тут усе залежить від того, чи багато сили успадкувала вона від своїх батьків. А я, сам знаєш, їла в своїх батьків і м'яса багато, і яєць, і бобів, і хліба. Ось чому, любий чоловіче, твої діти такі дужі й здорові!

Мій найстарший батько сміявся й знизував плечима. В усякому разі, коли мати не знаходила на ринку крупи, Золотий Король та кури харчувалися недоїдками вареної риби. Гірше було з кролями. Незважаючи на всі зусилля, матері ні разу не вдалося примусити кроликів бодай покуштувати вареної риби. Отож доводилося запасатися влітку сіном, щоб на зиму було чим годувати кролів.

Ана — дівчинка.

Один з моїх дванадцятьох батьків (котрий саме, не пам'ятаю, здається, вони чергувалися) майже завжди домовлявся з іншими, щоб лишитися вдома (особливо після того, як я покинула колиску й почала ходити). Отож він лишався вдома чи то через захворювання нігтів, спричинене важкими сітями, чи то через ячмінь на оці від морської солі, чи щоб піти з матір'ю купити кілька мішків картоплі — ми її з'їдали за якийсь місяць. Тому я завжди мала біля себе ангела-охоронця. Якщо я й ходила рвати траву для кролів, то тільки тоді, коли котрийсь із моїх батьків прохав мене допомогти йому. Коли моїй матері спадало на думку засмажити яечню із зеленню або спаржею, мій батько, наприклад, шостий, казав, що я ще занадто мала, щоб нарвати всього цього для цілого полку (він хотів сказати — для цілої родини), й ішов зі мною, скидаючись на втричі довшу за мене тіль. А коли ввечері всі ми заходжувалися коло яечні, він сварив мене за те, що я надто близько підходила до сосняку, де між камінням причаїлися гадюки, а в густо-

му чагарнику є осині гнізда, і що якогось дня вони можуть більше не побачити мене. Він хотів сказати «живою». Звісно, хоч про це прямо й не згадувано, він мав на увазі «смертельний дощ», лиху прикмету, під якою я народилася. Тоді мій найстарший батько починав лаяти матір, а мати — моїх дванадцятьох батьків, а закінчувалося все тим, що вони, відштовхуючи один одного, кидалися цілувати мене, мовби робили це востаннє. В дитинстві моє обличчя завжди було всіяне прищипками від щетини моїх дванадцятьох батьків, які не дуже часто голилися. Згадуючи тепер про це, я розумію, що то моє щастя хлюпало в таких випадках через вінця...

Ана — дівчинка.

Коли я трохи підросла (мабуть, було мені років десять, не більше), я навчилася прати й прасувати білизну, латати кальсони, шити й куховарити. Але не навчилася читати й писати. Школа була в сусідньому селі, за пагорбами, там, де й церква та мерія, і мені не могли дозволити ходити самій через ялиновий гай. Зрештою, навіщо було мені вміти читати й писати? Я мусила допомагати матері, а від своїх дванадцятьох батьків я тільки й чула: зроби мені це, зроби мені те. Особливо завдавали мені роботи одинадцятий, десятый, дев'ятий, восьмий і сьомий (я рахувала їх за віком, причому мій наймолодший батько був першим. Не питайте мене, чому саме так, я й сама не знаю, мабуть, я порівнювала їхній зріст зі своїм). Ці п'ятеро не давали мені й угору глянути. Вони мали наречених у довколишніх селах, і в кожного з них виробилася прикра звичка надягати чисту сорочку аж двічі на тиждень. Звичайно, вони були гарні, коли йшли зі своїми нареченими на танці, але то я прала й прасувала їм сорочки, а не ті наречені. Я ненавиділа тих дорослих дівчат, яких зроду не бачила й через яких мої п'ятеро батьків стали цілувати мене дуже неухважно. Саме відтоді мої щічки почали скидатися на шкуру персика, і я, нікому нічого не кажучи, розплітала свої дитячі коси й втішалася тим, як ними грається вітер. Я любила вітер. Пальці більшості моїх батьків пестили коси інших дівчат. А в мене для цієї гри був тільки вітер. Я палко його любила.

Я сказала, що зроду не бачила тих дівчат, але це не зовсім правда. Іноді котрась із них приходила до нас додому, — щоб привітатися з нашою матір'ю, казала вона,

й виявити чемність,— але я не вдостоювала їх ані поглядом, ані усмішкою, хоч вони й говорили: «Он яка вона, ця маленька Ана! Яка ж гарненька!» Для мене вони мовби не існували. Тому ті дівчата прозвали мене гордовитою Аною. Але мати заперечувала: «Її звати Аною, як нашу Святу Матір Смерті й Життя... І з великої літери, щоб ви знали»,— додавала вона, щоб розставити всі крапки над «і». Я пишалася, як непорочна діва в день святкової процесії. Нехай ці шльондри знають, з ким вони мають справу. Проте це не перешкоджало мені прати й прасувати сорочки, до яких горнулися ці манірниці під ялинами. Настав день, коли мати не дозволила мені більше прати білизну моїх батьків — одинадцятого, десятого, дев'ятого, восьмого й сьомого (нарешті мати назвала їх моїми братами). Мовляв, я ще мала, і мені не слід бачити *деякі речі*. Я зрозуміла слова матері лише згодом. Ішлося про змушнення моїх братів, яке хлюпало через вінця й у дні своєї повені лишало сліди. Мати моя завжди говорила про найпростіші речі так, ніби торкалася хтозна-яких таємниць. Я успадкувала від неї цю звичку.

Ана — майже дівчина.

Я не мала кого спитати, чому це в мене на грудях почали рости два горбочки, які колись видадуться Педро Паучі такими гарними. Ми з матір'ю не вели мови про цю нову таємницю, але вона знов і знов розширювала мої сукні, особливо вище талії. Коли я виходила з дому, вітер вільно розгулював у проміжку між сукнею і моїм тілом, там, де під тканиною утворюється порожня заглибинка між двома горбочками. Мені дуже подобалася ця сміливість вітру, який веселив моє тіло. Якось у мого батька прохопилося слово «непристойна» — це він про мою сукню сказав, і мати відповіла йому, що дівчина є дівчина (ще одна туманність) і треба звикати до того, як вона змінюється щохвилини. Чи майже щохвилини. Скориставшись з нагоди, вона вилаяла всіх чоловіків, які, мовляв, «народжують тільки хлопців і не спроможні збагнути, що дівочий ліфчик теж із віком наповнюється, як і хлоп'яча ширінька».

— Та в хлопців це не так помітно,— відповів мій найстарший батько.

— Тобі не помітно! А мені помітно! — відрубала мати.
-Отож я відкрила, що в мене є тіло й що воно викликає

суперечку. Але суперечка — не кохання. Зате вітер не переставав щось лагідно нашіптувати мені, наче оспівчувався в коханні.

Ана згадує далі.

Відтоді мій найстарший батько почав оберігати мене від дорослих хлопців. Я не розуміла, чому. Я була така маленька, щупленька. Самі тільки очі, коси та перса (які я ревно оберігала від чужих очей). Не було за що зчиняти галас. Усі чоловіки нашого села разом ішли в море й разом звідти поверталися. Отож я не могла скористатися з відсутності своїх дванадцятьох батьків, щоб покрасуватися перед хлопцями, як це робили ті дівчата, що не мали стількох ангелів-охоронців. Коли я діставала змогу робити все, що мені заманеться, в селі не лишалося жодного, навіть поганого чоловіка. Хіба що тільки Золотий Король, але, здається, я вже казала, що ненавиджу півнів. Мені не до вподоби навіть те кукурікання, яким вони сповіщають про настання нового дня.

Мої брати — одинадцятий, десятий, дев'ятий, восьмий та сьомий, — з якими я сварилася, як свариться кожна сестра, перевтомлена їхніми забаганками, один за одним поженилися й покинули наш дім: одні поселилися зі своїми дружинами далеко від моря і стали хліборобами, інші — в різних рибальських селах, де влились у нові родини. Та на той час уже підросли шостий, п'ятий, четвертий, третій, другий і перший (справжній баламут і хвалько, як сам Золотий Король), і вони ставали дедалі вимогливішими. Щоправда, вони зрештою забули про свій обов'язок забобонно охороняти мене, бо я виявляла аж надмір життя, проте повною мірою користалися своїм правом поневолювати мене, як і мою матір. Я стала випускати свої пазурі. Коли котрийсь вимагав дві чисті сорочки на тиждень (що за витівки!), я розплітала коси й спокійно собі розчісувалась. Наші крики було чути аж на березі моря, але здебільшого я перекрикувала своїх братів. Зрештою усі вони пороз'їжджалися — до Каталонії, Країни Басків і Астурії, де повлаштовувалися працювати на заводи, домни й вугільні шахти. Один із них, другий, помер ще замолоду, харкаючи чорною кров'ю, — так написав нам його товариш по роботі. Ми дізналися про це незадовго до мого одруження. Інші повмирали пізніше — загинули на війні. А ще інші повмирали потім, від старості. Мені випало щастя не бувати на

їхніх похоронах, бо ми, жителі морського узбережжя, не любимо заїжджати далеко на землі ворожого нам суходолу. І люди, і тварини, і рослини там зовсім не такі, як у нас. Там ти завжди почуваш себе серед чужинців. Але сліз я не шкодувала й дуже плакала за своїми братами. Я ніколи не забувала, що маленькою вони мене дуже любили. Я була для них «малесенькою Аною», яку вони пильно оберігали від небезпеки, що її провістив «смертельний дощ».

Ана — дівчина.

Коли батько — мій справжній батько — дуже постарів і не міг сам справуватися зі своїм човном (також уже старим), він найняв собі робітника. Радше компаньйона, бо той одразу ж поселився в нас, як це часто трапляється серед рибалок.

Педро Пауча був останній у роді, прізвище його приречене зникнути. Його предки побували за океаном, в Америці (як казали, ніби ще з Христофором Колумбом), і, керуючись цим одвічним потягом, притаманним його родові, батько Педро ходив полювати на китів у далеке море на півночі Європи, де й помер «природною смертю». Це «природною смертю» слід було розуміти — помер у морі, бо цього, безперечно, прагне кожен мореплавець.

Я вдавала, ніби не слухаю, бо мене дуже дратує, коли до мене не озиваються й словом, та насправді я вся перетворювалася на слух.

Педро зовсім не дивився на мене (навіть через багато місяців). Здавалося, він не помічав мене. Маленьку, щуплявеньку — самі тільки очі, коси та перса. Щодо цього не було жодного сумніву. Проте мені доводилося прати й прасувати його сорочки, штопати його шкарпетки. Але йому була потрібна лише одна сорочка на тиждень. Я ж би прала й прасувала хоч і десять. Або й п'ятнадцять, коли б він цього захотів. Та йому не треба було так багато.

Час від часу він казав мені «добридень». Ні, не «добрий день, Ано». А просто «добридень». І то не щодня. Але... це краще, ніж нічого. Якщо вдень він зі мною вітався, вночі мені снилося лагідне й ніжне сонечко, яке встає над обрієм і висить там вічно. Зовсім нове сонечко, яке світить тільки для мене, бо так захотів Педро Пауча. «Бо він захотів мене», — нашіптував мені сон.

Прокидаючись уранці наступного дня, я казала собі, що треба забути всі ці нісенітниці. Бо чоловіки мають невиситиму потребу лише в чистих і добре випрасуваних сорочках.

Ана — все ще дівчина. Невже вона лишиться дівчиною навіки?

Ніхто більше не носить свіжої червоної землі на город, і він помалу покривається сіллю. А що в матері лишилося тільки двоє чоловіків, яких треба годувати, — не робота, а смішки для такої жінки, як вона, — то моя мати зледачіла й швидко постаріла. Вона часто тепер забувала, що мій батько дуже любить добре посолоджене парене молоко, мов кіт, якого ми тримали до минулого року і який вважався його котом, і навіть не завдавала собі клопоту вигукнути: «Ой, де ж була моя гблівонька?!» — коли батько гнівався через її забудькуватість. Тоді мовчки підводився Педро Пауча, підігрівав молоко, щедро солодив його й ставив кухоль перед батьком, який завжди дрімав після того, коли гнівався, але тут — він прокидався й казав: «Дякую, сину мій».

Три кімнати нашого дому стали жахливо порожніми, величезними. Мені більше не доводилося з ранку до вечора підбирати то розкидані по підлозі шкарпетки, то взуття, то носовики, то великі робочі рукавиці, то катушки навощеного шпагату, то дерев'яні спиці, то шматочки коркового дуба, з якого вирізали поплавці для сітей; ці шматочки можна було побачити на кожному ліжку й навіть у чавунцях. Скінчивши роботу, Педро складав усе на своє місце. Я зосталася без діла, не знаючи, куди докласти своїх рук, куди подітися. Звісно, й мови не могло бути про те, щоб я поправила оборки на своїй святковій сукні й пішла на танці, бо я взагалі не ходила ні на танці, ні на гуляння. Наскільки мені було відомо, Педро Пауча теж не ходив. Він не належав до тих чоловіків, які люблять нічні похіденьки. Педро щовечора лишався вдома й рано лягав спати. Коли Золотий Король, який, здавалося, житиме вічно, будив своїх курей, Педро вже був на ногах.

Ана — самотня.

А що потреби наші стали дуже обмежені й батько мій постарів, то вони майже ніколи більше не рибалили вночі. Виходили з дому вдосвіта й поверталися надвечір. Нам

вистачало денного улову, було й на продаж. Отож Педро Пауча щовечора сидів удома.

Якогось дня він не поголився, не голився й наступними днями. Почав відрощувати бороду.

Коли в наших краях чоловік відпускає бороду, це може означати дві речі: або він закоханий і його кохання не дістає взаємності, або ж він готується надовго вийти в море. Скажімо, йому запропонували якусь роботу на великому кораблі.

Я через це занедужала на цілий тиждень. Ночами мене нудило. Навіть удень, щоразу, коли мені уявлялося, як Педро Пауча покидає наш дім, живіт мені зводили корчі. А уявлялося мені це частенько. Мабуть, вигляд у мене був жахливий, бо батько й мати стали пильно придивлятися до мене й виношувати думку про те, що вже слід би видати мене заміж.

— Але ж за кого? — питали вони одне одного.

Колишні товариші моїх братів більше до нас не заходили. Я була не з тих дівчат, за якими бігають хлопці, — тобто я не була пухленькою веселою дівчиною з оксамитними очима, яка завжди ладна жартувати й нав'язати хлопцеві враження, ніби він для неї — усе на світі: її обрій, її дім, її море і її берег. Моя мати, зі свого боку, вперто твердила, що хлопець, який має забрати в неї Ану — «матір смерті й життя», — ще не з'явився на світ. Але казала вона це тільки тому, що прагнула завжди тримати мене під своєю владою, так само як колись її батько тримав її саму.

В Педро Паучі не було нещасливого кохання, і він не збирався піти від нас. Моїй матері він сказав, що відпустив бороду з примхи, а батькові — що не хоче примушувати мене вставати до схід сонця і гріти йому воду для гоління.

Батько голосно засміявся і мовив:

— Тепер я можу спокійно померти.

(Чоловіки розмовляють іншою, ніж ми, мовою. Вони розуміють один одного з півслова).

Ані вісімнадцять років.

Моя мати, батько й Золотий Король повмирили одного досвітку першого січня; мовби їм страшенно не хотілося зустріти перший день нового року.

Мати й батько померли тихо, без будь-якого лементу. Вони відійшли на той світ уві сні, навечно заснули, обняв-

шись, мовби й не прокидалися після своєї весільної ночі. Нікого не гукали, не кликали на допомогу. Вони народили дванадцятьох дітей, що не принесли їм ні багатства, ні радості, ні родинного тепла на схилі віку, й вирішили померти, не звертаючись до них. З гідністю — як і слід помирати. Ніщо їм по-справжньому не належало — ні життя, ні діти, але вони принаймні довели, що їхня смерть належала їм цілком. Не було ні прощальних поглядів, ні прощальних слів. Лише поділена на двох мовчанка, вічна й непорушна.

Золотий Король сконав у ту мить, коли він закукури-кав. Мовби щось його раптом задушило, тільки-но він оголосив настання нового року. Він упав зі свого сідала догори лапами, ще встигнувши здивуватися, що, неблаганна смерть захопила його так зненацька, не залишивши йому часу скласти чудову пісню й дати лад своєму блискучому золотому пір'ю, щоб гідно привітати перший сонячний промінь першого дня нового року.

Саме півень і розбудив нас, Педро й мене, і ми-побігли розповісти сумну новину моїм батькам. І застали їх мертвих, у обіймах одне в одного.

Ми поховали їх через два дні — матір, батька й Золотого Короля, всіх разом, незважаючи на заперечення священика, який уперто твердив, що не можна оскверняти святу кладовищенську землю, навіки закопуючи в ній твар, яка спонукала апостола Петра до брехні. Але Педро Пауча залагодив справу, заплативши священикові трохи більше грошей. Із своєї кишені.

Тієї ночі він узяв мене в ліжку моїх батьків. Це не переставало дивувати мене (хочу сказати — приємно) ще й через два тижні, коли ми побралися. Відтоді я називаюся Аною Пауча. Гадаю, що я гідно носила це прізвище, приречене померти разом зі мною.

11

На невеличких сільських майданах неподалік од залізниці або на станціях вона без приспіву й гітари оповідає слухачам, яких з кожним разом збирається менше, історію Ани Паучі, коли ще та не стала Аною-Ніщо.

А що її історія дуже проста (нема в ній ні принцеси, ні людожерів, ні лихих багатіїв, ні добрих злидарів), то навряд чи їй пощастить зібрати бодай кілька окрайців хліба, кілька сухих фініків та жменю оливок. Сентимо

кидають їй так рідко, мовби хтось позашивав кишені тим, хто слухає її. Але Ана їсть те, що їй дають, повільно пережовуючи, наче стара коза. А запиває цю грубу їжу водою з громадських фонтанів. Ніхто їй цього не забороняє. Навіть цивільна гвардія.

...Не було в мене ні фати, ні помаранчевого віночка з воску, ні букета зі стрічок, ні золотої обручки. Коли маєш лише трохи грошей для того, щоб якось звести кінці з кінцями, тоді їх не витрачаєш на всякі символічні прикраси. Обходишся без них. Ми оплатили церкву й священника, вінчальну службу й читання епістоли, оголошення про шлюб. Досить дорого. То була не плата за весільний обряд, а справжнє здирство. В нас не було письмових весільних запрошень, не було бенкету, не вітали мене друзі після вінчання. Зате в мене був Педро Пауча. Він був і моєю фатою, і моїм помаранчевим віночком з воску, і моїм букетом зі стрічок, і моєю обручкою, і моїм бенкетом. Він замінив мені й весільні запрошення, друковані золотими літерами, які мали повідомити всіх, що Ана, малесенька безіменна Ана, одружується зі своїм чоловіком.

Не було й любовної історії, ви вже знаєте. Хочу сказати, що на жодному ялиновому стовбурі на пагорбі не з'явилося наших ініціалів, які потім позатікали б камеддю. Коли я думаю про таємне кохання з Педро, про наші зустрічі в затінку ялинового гаю, де він удавав із себе сплячого красеня, а я — пробуджену красуню, то це я тільки плекаю рожеві мрії, а що мріяла я дуже часто, то вони й запали мені в пам'ять, наче спогади. Ні, не було в нас любовної історії. Жоден кам'яний мур не ховав нас од місяця, не чув, щоб Педро мені освідчувався: «Я кохаю тебе», — а я відповідала йому: «Я кохаю тебе». Я не мліла від тривоги, уявляючи собі його грішне тіло, коли він нестямно мене цілував, і не думаю, що він постійно мріяв про мої перса. Ми спізнали одне одного вмить, раптово відкрили все для себе в ліжку моїх батьків, на постелі, скропленій одного й того самого дня потом їхньої смерті й нашого життя. Дев'ять місяців я не прала цих простирадел, зберігала їх у шухляді комода й сповила ними свого первістка в день, коли він народився. Мені здавалося тоді, що життя передається від тіла до тіла, від наших батьків — до нас, від нас — до наших дітей.

Кохання я відкрила поступово, живучи з Педро. Поча-

ла з першого крику — коли він забрав у мене мою дівочість — і скінчила тим же криком, коли смерть забрала його в мене. Між цими двома криками й минуло моє життя: воно називається Педро Пауча.

З самого початку мені бракувало слів. Я зважувалася розмовляти з Педро лише в темряві нашої кімнати, в теплому ліжку. Він був неговіркий на вдачу. Але після тієї ночі, коли він зробив мене своєю, Педро ніколи не забував сказати мені «добридень» і «на добраніч». Я певна, він вигадав ці слова навмисне для мене й підсував вухо до самих моїх уст, щоб я не змушувала себе вголос відповідати йому. Я шепотіла «добридень» і «на добраніч» зовсім тихо, скоріш як побажання, а не слова. А він слухав мене своїм серцем. Його груди надималися від бурі, а в мені здіймався справжній ураган від його непогамовної чоловічої снаги. Якби він не тримав мене в своїх міцних обіймах, я б вибухнула й розлетілась на безліч скалок — скалок тіла й радості. Але йому не хотілося, щоб я розпалася. Навпаки, він прагнув, щоб я була цілою. Тією цілісністю, яка перетворює жінку на вмістище життя.

Коли б ви побачили мене через дев'ять місяців після першої ночі з Педро! Маленька, наче пташка, але роздута, мов куля. Мої довгі коси, складені короною, не могли зробити мене вищою. Я була зовсім кругла. Коли спускалася головною сільською вулицею до пристані зустрічати Педро, він звичайно вже стояв на березі й здалеку кричав мені: «Обережно! Якщо ти впадеш, то покотишся аж у воду!» Він сміявся і додавав: «Я не хочу втратити свою жіночку, мені нема коли шукати іншої!» Люди весело сміялися. А я червоніла. З гордощів. Певно, я була тоді схожа на помідор: маленький, круглий і червоний.

А були-таки жіночки, що зазіхали на мого Педро. Таке вже жіноче поріддя. Ні, я не хочу сказати, що то були шльондри. Я ніколи не бачила шльондр. То були звичайні собі жінки, такі, як ви і я, але вони спали зі змореними або розчарованими чоловіками. Адже серед чоловіків таких є чимало. А надто серед бідняків. То були жінки, яким більше не казали ні «добридень», ні «на добраніч» так ніжно, ніби освідчувалися в коханні. То були жінки,

сповнені туги, які не знали ніяких постільних таємниць, а лише постільні страждання.

Саме такі й зазіхали на мого Педро. Вони йшли на пристань, як і я, зустрічати своїх чоловіків, синів, батьків, братів, але перше своє вітання адресували Педро Паучі. Словом чи поглядом. Я вдавала, що нічого не бачу й нічого не чую, прикидалася наївною, але сама дивилась у вічі своєму Педро, щоб на льоту перехопити відображення, яке відбивалося в тих дзеркальцях. Але там завжди було моє відображення, мої довгі коси, перекинуті через плечі на груди або укладені на голові, моя голівка під його обличчям на білій подушці, мої груди, біля яких його рот так важко дихав, наче він помирав зі спраги.

Жодна жінка не спромоглася збагнути, як він кохав мене. Інших чоловіків я не знала. Я ніколи не дивилася їм у вічі. Я не потребувала іншого затишку, окрім погляду Педро Паучі.

Я розповідаю все це не від зловтіхи. Я щиро жаліла інших жінок. Я вже була особистістю. Була Аною Паучею. І чекала, що з моєї плоті вийде інша особистість, цілком схожа на мою. Інші жінки також мали дітей. Але мені здавалося, що ті діти були тільки їхні, що вони не були спільними дітьми цих жінок та їхніх чоловіків. Я, людина, що викинула зі свого серця бога, вважаю, що то було блюзнірство. Ці жінки народжували смерть. Їм бракувало великодушності поділитися життям. Вони пустили на світ дітей самотніх, позбавлених будь-якого коріння.

За кілька днів до народження мого первістка, покликаного, як і двоє наступних, продовжити родовід Паучів, що брав свій початок ще з часів відкриття Америки, Педро став покидати наше подружнє ліжко посеред ночі, коли йому здавалося, що я заснула. Я не ставила йому ніяких запитань. Вважала, що, мабуть, не дуже приємно чоловікові спати з жінкою, яка пітніє і стогне, коли ворухнеться її дитина, яка німіє з утоми й майже не відповідає ні на ніжне «на добраніч», ні на сповнене надії «добридень». Але я страждала.

Дарма. Педро покидав наше ліжко тільки з любові до мене. Він думав тільки про мене. Він власноручно зробив мені коралове намисто. То була моя перша прикраса, яку він сам почепив мені на шию за кілька годин до

народження Хуана, мого найстаршого сина. Я була така щаслива, що мені забракло сили заплакати. Або подякувати йому.

Хуан Пауча, мій первісток.

Того дня, коли, перше ніж охрестити сина, його прізвище занесли до реєстраційної книги мерії в сусідньому селі, я усвідомила, що стала власницею прізвища Пауча, яке хоч і прилипло до мене, але досі по-справжньому мені не належало. Ніби позичка, якої ніколи не повертають і не виплачують за неї відсотків. Тепер же це любе мені прізвище жило, черпаючи сили з мого життя, несучи в собі щось від мого роду. Воно увічнило деякі риси вдачі мого батька й моєї матері, можливо, батькові ревності й материну селянську мудрість, їхню любов до моря або землі, їхні погляди, їхні посмішки. Цей новий Пауча, Хуан Пауча, уже не був Педро Паучею, людиною, яка вільна в своєму виборі — лишитися чи піти, жити чи померти. В житті й смерті цього нового Паучі, цієї моєї першої кровинки, завжди буде трохи мого життя й моєї смерті. Це війна зневажила мої права — і за це я її ненавиджу. Вона поглумилася з мене, зробила мене ще вбогішою, ніж я була до одруження. Моя плоть народила нове життя згідно зі своїм правом і обов'язком. А війна свавільно обернула це життя на смерть.

Ось чому, добрі люди, Ана Пауча, та, що колись носила це прізвище, та, що тепер розмовляє з вами, кляне війну.

Війна прийшла і, навіть не постукавши в мої двері, забрала трьох синів і чоловіка. Вона принесла мені найстрашнішу вбогість: удівство. Залишила мене без чоловіка й дітей. Тож не дивуйтеся, коли побачите, що я плюю. Тепер ви знаєте на що.

Мій найстарший син, Хуан Пауча, мав товариша на ймення Хусто. Вони разом росли, разом гралися, разом плавали в морі й бігали за дівчатами. Коли я зустрічала Хусто, він всміхався мені й вельми чемно вітався, як і слід вітатися з матір'ю свого друга. Його батько не був республіканцем, як мій чоловік, проте вони часто по-дружньому гомоніли, розмовляли про спокійне або неспокійне море. Війна послала Хусто та його батька на один фронт, а моїх синів та чоловіка — на супротивний. Невже то кулі Хусто і його батька вбили моїх Паучів? Коли війна

скінчилася, Хусто та його батько повернулися до села. Живі. Переможцями. Яюсь, під час своєї багаторічної жалоби я зустріла Хусто. І спитала його: «То твоя рушниця чи рушниця твого батька? Чи обидві разом стріляли?» Замість відповіді, Хусто, переможець, плюнув мені під ноги. Саме відтоді я стала для всіх Червоною Аною. Причиною війни. Ганьбою нашого села. Страхом усього живого. Переді мною зачинялися двері. На мене нацьковували собак. До мене не озивалися й словом, лише називали Червоною. Мій човен також став човном Червоної: не слід його позичати в неї, не слід його купувати в неї. «Аніта — радість повернення» скінчила свій вік, як і я, розвалена, нікому не потрібна.

Через півроку після народження Хуана в мене під серцем почав визрівати мій другий синок — Хосе. Яюсь уночі я прошепотіла про це на вухо Педро. «Незабаром ми трохи розбагатіємо», — сказала я йому зовсім тихо. Тоді він дуже серйозно спитав, чи не прийшла мені в голову безглузда думка викинути гроші на лотерейний білет. «Ну що ти! В нас буде друга дитина!» Він засміявся, підвівся й заходився вирізати з ебенового дерева двійко сережок. «Це для Ани-матері», — сказав він. Потім, змірявши мене поглядом, поправився: «Ні, це для Ани — малої дівчинки». У такий спосіб він виявляв своє кохання до мене і, правду кажучи, ніколи не просив мене вирости. Коли в Педро випадала вільна хвилина, він просив, щоб я заплела перед ним свої коси. Для нього було втіхою дивитися на мене, казав він. Я робила, як йому хотілося. Навіть як ходила при надії. Я була така малесенька, а він такий великий, що не послухатися його було неможливо. Принаймні він так вважав.

Я зроду не розмовляла про кохання з Педро Паучею, як розмовляють про це дорослі люди. Хай про нього говорять інші. Ми були особливі. Завжди мінливі, як хвилі на морі. Завжди однакові, а проте різні. Це й означає — жити.

Мій другий син, Хосе Пауча, народився о третій годині пополудні першого літнього дня. А що він дав про себе знати рано-вранці, штовхаючись у мене під серцем руками й ногами, то Педро, його батько, не захотів вирушати в море. Чекаючи, коли народиться другий син, він узяв першого й пішов гуляти з ним на берег, щоб дитина не

чула, як я кричатиму. Не слід ніколи наганяти страху на маля: може статися, що у нього в очах навіки погасне радість. Я бачила сумних дітей. Дітей, яких війна назавжди зробила похмурими, наче заразила їх невиліковною недугою. Цього не скажеш про моїх дітей. У всіх трьох було веселе дитинство. Коли Педро Пауча, почувши мій останній крик болю, повернувся, він побачив, як я сміялася. Адже я могла тепер подарувати йому ще одного Паучу. Для нас, бідняків, сини — це багатство.

Мій останній син, Хесус Пауча, народився серед ночі в глибокій тиші: я привела його на світ спокійно, без крику, ні разу не застогнавши, і на цьому скінчилася моя здатність народжувати дітей. Хесус народився з синіми очима, яких не було ні в кого з нашого роду. Виріши, він став викапаням портретом свого батька Педро Паучі, окрім цих своїх загадкових очей, що їх, певне, успадкував од якихось далеких предків. А що цей син позбавив мене здатності народжувати дітей, то я часто думала, що, мабуть, він обдарував мене за це своїми казковими синіми очима, якими назавжди зачарував мене, наче фея маленьку дівчинку. Я відчуваю захват перед усім синім. Ось чому я так люблю море.

То через нього, Хесуса Паучу, свого третього сина, я вирушила в цю подорож. Я йду на північ, до його в'язниці. Заради нього я прошу милостиню. Хочу знов побачити ті сині очі, довічно ув'язнені в темниці, й піти... далі. Піти назавжди туди, звідки нема вороття, але щоб мати в своїх очах іще щось, окрім чорної жалоби. Як сяяли його очі, коли він сміявся! Коли я дивилася на нього, добрі люди, мені здавалося, ніби я народила море й небо, і що море й небо називаються Паучею, як і мій син, «малюк».

З народженням Хесуса батько його Педро Пауча не зробив мені подарунка. Він обмежився тим, що показав мені малесенького човника, який спочивав на його долоні, наче на спокійному морі. Педро показав мені на якийсь напис на борту човна. Та я не вмала читати й сказала йому про це не соромлячись, тим паче що він давно це знав. Педро прочитав для мене: «Аніта — радість повернення». Він знав ці слова напам'ять, вони давно жили в його серці. І додав:

— Це наш човен. Я збудую його для нас і для наших дітей. Він носитиме твоє ім'я. Так тебе називали всі, коли я познайомився з тобою, лиш я ні разу не зважувався вимовити ці слова. Хочеш, я скажу тобі, що кохаю тебе?

Коли вам таке каже чоловік, чії вуста ворухнуться на тридцять сантиметрів вище над вашою головою, хочеться закричати, що він більший за саму землю, але я лише заперечливо похитала головою — не із скромності, а просто в цю хвилину мені спало на думку, що час уже починати відкладати потроху гроші на будівництво нашого човна. Від зайвих розмов можна зледасіти. Отож я знову взялася до сітей та дерев'яних спиць. До того ж про кохання не говорять. Ним живуть. Як жили ми досі ним день у день, не маючи потреби вдаватися до слів. Після одруження я ніколи не вередувала, не зловживала зайвими балачками. Я думала про Педро Паучу. Я мріяла про Педро Паучу. Ці думки та мрії дали мені цілий рід Паучів — трьох синів. Настав час подумати про них. Педро зрозумів мене чудово й знову вирушив у море.

Десять років довелося нам робити заощадження, щоб збудувати собі нового човна. Невеличкі заощадження, аби не зіпсувати дитинства нашим хлоп'ятам. Приміром, замість пекти пиріг з горіхами щотижня, ми пекли його тепер раз на два тижні. Якщо хочете знати, то для мене це була велика жертва. Річ у тім, що Педро Пауча любив поласувати чимось незвичайним, і йому дуже смакували горіхи. А в нас, у краю риби, мигдалю й фініків, горіх — це розкіш. Та Педро відмовив собі в них, не сказавши ні слова. А я страждала. Мені дуже хотілося частувати Педро пирогом з горіхами щонеділі.

Він часто казав мені, щоб я пішла й купила собі нову сукню. І сам тягнув мене до крамниці. Я йшла з ним туди, але не так заради сукні, як заради того, щоб почути від нього: «Оця сукня наче шита на тебе. Візьмімо її». Я ковтала слину й відповідала: «Ні, вона занадто дорога. Ми не можемо дозволити собі купувати нову сукню двічі на рік». Та він не відступався: «Ти ж у мене така малесенька! — Ох, як він вимовляв це слово «малесенька!» — На тебе вистачить і двох третин однієї сукні!» Я вдавала, ніби не чую, й купувала одну сукню на рік замість двох. Мені завжди здавалося, що, надягаючи свою полатану сукню,

я надягаю на себе й нашого майбутнього човна «Аніта — радість повернення».

Що ж до тих «великих» заощаджень, то тепер я докоряю собі за них. Через того човна ми не пустили до школи своїх старших синів — Хуана й Хосе. Через човна, який тепер гине на березі, куди більше не приходять Паучі, трухлявіє біля моря, яке Паучі більше не борознять. Через човна, який більше нікому не приносить радості своїм поверненням. Я запитую себе, чи загинули б мої сини на війні, коли б ми замість будувати човна послали їх учитися читати й писати. Про освічених людей розповідають багато доброго. Вони здаються безсмертними. Чи не тому, що мої сини не вміли читати й писати, їхніх імен немає в списках Долини полеглих?

«Малюк» же пішов до школи. Щоправда, не з семи років, тоді ще ми не мали на це коштів, а пізніше. У десять років. Коли наш човен уже вийшов у море з трьома Паучами на борту — Педро й двома старшими синами. Вони тяжко працювали, бо треба було виплачувати борги.

«Малюк» виходив з дому рано-вранці й ішов до сусіднього села, де була його школа. Я готувала йому їжу, яку він брав із собою: смажені сардинки, помащену олією картоплю, скибку хліба й апельсин. А іноді — шматок пирога з айвою: він був ласунцем, як і його батько. Все це я готувала дуже старанно, не тільки тому, що він був мій «малюк» і я любила його, а й тому, що закладала підвалини для славного майбутнього: бачила в ньому шкільного вчителя або секретаря мерії — хіба вгадаєш наперед? А на канікули пекла йому на олії приправлену ганусом і щедро посолоджену хлібину з мигдаликами. «Справжній пиріг», — казав він.

Мій маленький Пауча, Хесус, був дуже-дуже розумний. Я пишлася ним. Повірте словам матері. Мати знає, що каже. Вона знає все. Я не хвалилася ним, бо належу до жінок, які пишються потайки, але ж бачила, як він учить уроки, виконує домашні завдання, заповнює цілі сторінки своїм письмом, що здавалося мені гарним-прегарним.

— Що ти там пишеш? — питала я.

— Пишу, що мій одноповерховий будинок стоїть у селі, розташованому на півдні країни, в провінції, яка зветься Андалусією.

— Боже мій, боже мій, — захоплено казала я. (Тоді я ще не зреклася бога. В той час я мала його не за ворога, а за когось дуже й дуже далекого, кому зовсім байдуже до нашої долі).

Коли моєму «малюкові» виповнилося чотирнадцять, він, читаючи свої шкільні книжки, уже багато чого навчив мене: що рослини зелені завдяки хлорофілу, що тварини бувають хребетні й безхребетні, що оте місце за селом, де ростуть хвойні дерева, то не *гора*, як я казала, а *пагорб*, як його навчили на уроці з географії. Я пішла до листоноші й попросила його щотижня приносити нам міську газету для Педро, а для себе замовила в цигана-рознощика роман з продовженням. Той роман називався «Вуличні горобці». В ньому описувалася історія кількох міських хлопчиків та їхньої хворої на сухоти сестрички. То була сумна історія. Я плакала. Я ладна була хоч що віддати, аби тільки сердешна туберкульозна дівчинка одужала. Через війну я так і не дізналася про дальшу долю тих «горобців». Цілком можливо, що їхня історія скінчилася в трупарні якогось госпіталю або в братській могилі.

Потім настала Республіка. «Друга», — гордо казали чоловіки і, щоб заспокоїти один одного, переконано твердили, що вона справжня, не така, як та «перша», що зазнала повного краху. Я нічого не знала про першу Республіку, хоч її й було проголошено вже за мого життя. Тоді політика була справою чоловіків. Тому в моїй пам'яті нічогосінько не збереглося від неї.

Зате другу Республіку я добре запам'ятала. Я бачила, як завжди, коли заходила про неї мова, обличчя в Педро Паучі розквітало усмішкою, як раділи мої сини. Вони були *республіканцями*. Новими людьми, новим поколінням, якому невдовзі належало звершити небачені подвиги і, може, навіть чудеса. Рукотворні чудеса, твердили вони, інакше кажучи, чудеса невіруючих людей, звільнених із під вічного ярма. Я це зрозуміла тільки тоді, коли викинула із своєї голови бога: зрозуміла, як то гарно бути простою людиною — чоловіком або жінкою, живою істотою, здатною створювати себе саму, з кожним днем ставати кращою, щасливішою. Ось чого навчила мене друга Республіка, й водночас вона розкрила очі тисячам інших жінок. Уперше в історії чоловіки зробили нас своїми співрозмовницями, ми перестали бути для них істотами,

від яких вимагають лише чистої білизни та пестоців у подружньому ліжку.

По обіді, коли мої сини й чоловік, переглядаючи або лагодячи свої снасті, розмовляли про політику, раптом Педро питає мене: «А якої думки ти про це, Аніто?» Моїй радості не було меж. Я відчувала велику гордість, що чоловіки цікавляться моєю думкою про перебудову світу. Я зайшла так далеко, що навіть якось заговорила про одне досить складне питання, — про те, як слід було б розподілити працю між людьми. Я мала на увазі геть усіх людей — і чоловіків, і жінок. Я страшенно збуджувалася, відкривала всю свою душу, коли твердила, що треба навести в житті лад.

Не тільки я втручалася у політичне життя чоловіків. Інші жінки так само. Вони створювали комітети підтримки й усякі осередки — ось у цьому й виявлялася тоді наша віра. Жіночі голоси, сміхотливі й збуджені, пом'якшували різкий тон чоловічих розмов. А дівчата не вишивали на своїй одежі барви національного прапора, вони вплітали його стрічками в свої зачіски. Треба було бачити, з яким завзяттям обстоювали ці курчата свої вимоги і претензії, певні, що вони — прийдешність життя, що вони — майбутнє усього світу. То було незабутнє свято.

Але самої віри виявилось замало. Віра — це як лиха вада, вона ніколи не стає реальним і доконаним фактом. Наша друга Республіка, наша чудова Іспанська Республіка з червоно-жовто-фіолетовим прапором, хоч її і прагнула більшість серед нас, так і не стала реальним і доконаним фактом. Вона так і залишилася мрією, маренням, що зродилося з нашого ентузіазму, але одразу й згасло, поринуло в глибокий сон. Марення, що перейшло в кривавий кошмар. І взагалі, чи ми колись прокидалися?

Потім, люди добрі, прийшла війна. Як недоносок, що його викинуло зі свого лона життя, і він покотився, наче вогненна куля, все знищуючи на своєму шляху. Війна, яка перетворює людей на покидьки, будинки — на руїни, яка вбиває навіть саму себе і стає зрештою трупом, що його називають миром.

Я веду мову про війну, хоч, можливо, більшість із вас неєскуштувала її, хоч, можливо, вам нецікаво про неї слухати. Адже вас виплекала війна. Та сама, що поглинула моїх синів і чоловіка. Моїх чотирьох Паучів. Моя кривця

стала поживою для вашого миру. Ось чому я хочу вам про все це розповісти,— тепер, коли я знаю грамоту і вмію давати раду словам,— розповісти, перше ніж навіки замовкну.

Уявіть собі, що ви в себе вдома і, як звичайно, спокійно порастеся — то прибираєте в кімнатах, бо хочете, щоб ваші сини й чоловік повернулися до чистої хати, то дбайливо лагодите їхній одяг, то варите їм їжу і час від часу думаєте про те, що колись усі вони покинуть вас — одного забере собі смерть, а інших — життя. Адже таке іноді спадає жінці на думку, навіть якщо їй тільки сорок п'ять, її чоловікові — п'ятдесят, найстаршому синові — двадцять три, а «малюкові» — сімнадцять. Справжня жінка завжди знаходить час поміркувати про життя своїх рідних.

Ваш дім — це ваш замкнений світ, і в ньому ви господиня *свого* життя. Ви відчиняєте двері кожному, хто вам приємний, і зачиняєте їх перед тими, кого не хочете бачити. Ви маєте право приймати або не приймати людей, схвалювати якісь події або осуджувати їх, якщо вони вам не до вподоби. Навіть день або ніч, що приходять не спитавшись, ви можете не впустити до свого дому. В себе — у своєму домі чи в своєму житті — ви маєте змогу робити вибір, який залежить тільки від вашої волі.

А для війни правила не писані.

Вона входить, не звертаючи на вас уваги, не боячись того, що ви ладні вчепитися в неї іклами сторожового собаки чи пазурами лева. Вона не прокрадається через потайні двері, не проникає через комин. О ні! Вона входить у парадні двері, у ті, що не відчиняються навіть для смерті, хоча смерть, звичайно, гідна більшої пошани, ніж війна. Війна забирає у вас синів, забирає чоловіка і, не промовивши й слова, веде їх із собою. А повертає вам тугу, біль та уривки недомовлених слів. Ви були цілою. А по війні почуваєте себе так, мовби вас хтось пошматував. Ви були людиною. Але для війни ви ніщо. Вона забирає у вас усе. І нічого не повертає.

Люди добрі, я звинувачую перед вами війну в тому, що вона пограбувала мене.

Мій чоловік Педро Пауча, мої двоє старших синів Хуан і Хосе Паучі загинули на Теруельському фронті, воюючи за нашу другу й поки що останню Республіку. Вони були сповнені віри. Вони думали,— бо так їх навчи-

ли, — що віра може перевертати гори. Може, й не помилялися. Але вони тільки вірили, бідолашні хлоп'ята, а не мали ні справжньої сили, ні спритності, і ніхто їм не допоміг. З ними трапилося те, що часто трапляється з борцями за волю: їх спіткала лиха смерть, і вони пішли в забуття, не поховані, ніким не оплакані. Без молитов. Адже я зреклася бога, бо він повівся негідно зі своїми полеглими ворогами. І дуже неблагородно. Він уділив їм лише братську могилу, наповнену трупами й засипану негашеним вапном. І прикрасив її лише бридкими кульбабами, напоєними кров'ю. А мені залишив порожнє серце, порожнє навіки, серце, що б'ється у тілі-пустці, в якій лунко відбивається кожен біль, наче божевільний крик у покинутому домі. І цю руку, що простягується по милостиню, бо немає кому повести в море човен, названий «Аніта — радість повернення», що був її годувальником.

Мого сина, «малюка» Хесуса Паучу, того самого, що читав мені про те, як визривала ненависть у серцях «вуличних горобців», що єдиний називав мене мамою, бо він умів читати й писати, а освічені люди ніколи не кажуть «батьку» або «матусю», а «тату» або «мамо», — його взяли в полон за кілька тижнів до закінчення війни й кинули до концентраційного табору, а потім перевели до в'язниці, на півночі країни, де він перебуває й досі. Мій син, «малюк» Хесус Пауча, єдиний у нашій родині був членом комуністичної партії. А що війна не вбила його, то мир переможців ухвалив заховати його від живих. Тридцять років я спалювала синові листи з в'язниці, бо день у день чекала, що ось-ось повернеться він сам. Чекала терпеливо, не втрачаючи надії. Наш човен теж чекав на нього. Лише ми двоє чекали мого «малюка». Коли на плечі моїх синів звалилася війна, вони ще не знали жінок. Так і пішли непорочні з мого лона у вічне лоно смерті й тюрми. Їм так і не довелося заглянути в ніжне і водночас неблаганне дзеркало очей жінки, яка віддається їм. Вони ще не встигли чимсь проявити себе в житті, як війна вже прирекла їх на смерть і забуття. Тільки я оплакала загибель двох синів і чоловіка та ув'язнення мого «малюка». Якщо можна назвати плачем ту мовчанку, що заціпила мені вуста відтоді, як вони пішли з дому, щоб ніколи вже туди не повернутися. Ось що таке війна. Ось що таке «повоєнний час», коли

я була приречена страждати в самотині і єдиною моєю гостею була мовчанка. Ви це називаєте миром. Але то вже ваша справа...

Люди слухають її історію байдуже, їхні черстві серця не зворушуються. Вони воліли б послухати про стрімкі вершини, про чудесні квіти, про сльози й смуток. Їхні руки не тягнуться до кишень і не дістають звідти милостиню, лише дехто знехотя кидає кілька дрібних монет, які, хоч і роблять чимало дзенькоту, не мають майже ніякої вартості. Хіба може викликати в людей співчуття до себе письменна жебрачка?

— Ти зовсім самотня, Ано-Ніщо, — каже їй смерть. — Тож не розлучайся зі своєю самотністю. Усяка самотність кудись веде людину. Іди слідом за нею. Вона тебе приведе до мене. Я кінцева мета твоєї подорожі.

Ана Пауча тяжко зітхає, доскіпливо озирає свою злиденну милостиню, міцніше стискає в руці свого символічного вузлика й вирішує, що їй не слід більше сподіватися на допомогу людей. Ніхто їй не допоможе дійти на північ. Отже, Ані доведеться або працювати, або ж сконати. Звісно, сконати — це її мета. Але не тепер. Спершу треба до кінця здолати цей жахливий шлях пізнання. Люди не заслуговують слухати розповідь про її життя, яке дало їй стільки щастя й горя. Віднині люди тільки бачитимуть, як вона простягає руку, свою руку брудної жебрачки, і то тільки в тому разі, коли не буде іншого виходу. Вона загортається в своє лахміття, як слимак у свою черепашку, і вирушає в дорогу — схожа на купу ганчір'я, чия доля відома лише смерті.

12

Ана Пауча уникає людей.

Не озираючись, вона йде від тих місць, де вони любляють прогулюватися, погомоніти про всяку всячину, вихилити по кухлю пива або попивати ганусівку з водою. Повертається спиною до ринків, майданів, церков, лікарень, арен для бою биків чи футбольних стадіонів. Знову вступає в одноманітний світ залізничної колії, шукає їжу в купах сміття на пустирищах, ночує під дір'явими дахами, а супутників у своєму хрестовому поході знаходить серед собак, котів і пацюків, які шастають по цій «нічій

території» в пошуках здобичі. Як і вони, Ана гарчить, дряпається й кусається. Поволі обростає поліетиленовими торбинами, картонними коробками, порожніми пляшками, куди складає клапті газет і ганчірок, обривки мотузочків, набирає води в дорогу. Вона наживає собі ношу. Але й далі притискає до грудей вузлика з приправленою ганусом, щедро посолодженою й спеченою на олії хлібиною з мигдаликами («Пирогом»,— як вважає вона). Несе його наче той чернець, що ніс святе причастя через спустошену чумою країну, силкуючись уберегти його від зараження. Та дарма.

Залізниця зустрічає Ану Паучу байдуже, так, ніби клієнтку, що не заслуговує ніякої уваги. Через певні проміжки часу із запаморочливою швидкістю мчать поїзди, машиністи яких навіть не вважають за потрібне дати застережний гудок, коли бачать на шпалах цих жалюгідних, ледь живих від голоду створінь, яких вони іноді байдуже чавлять, забризкуючи шпали й щебінь кров'ю і залишаючи на колії пошматовані тіла — делікатес для хижих птахів. Які ж вони прудкі, ці птахи, що падають з неба, наче індіанські стріли! Шкода, а то Ана Пауча теж охоче-поласувала б якимось кроликом, нехай навіть геть знівеченим.

Байдужі погляди спостерігають за цими пригодами, погляди пасажирів, утуплені в далекий обрій, де на тлі синього неба постають якесь дерево, вітряк або марево, утворюючи певний краєвид.

Світ самотності. Ана Пауча добре знає його. За нею невідступно йдуть, мов своєрідний почет, її рідні покійники, а пазурі неблаганної пам'яті шматують її душу й тіло. А північ ще дуже далеко. Ана геть зміниться, поки дійде туди.

Навколо цієї чорної цяточки, яка ворухиться, дихає, пітніє і зветься Ана Пауча, своєрідний окремішній світ: круті схили, колючі чагарники, огорожі, порожні склади, водокачки на пересохлих водоймах, стоси спорохнявілих, зопрілих під дощами й локомотивним мастилом шпал, старі вагони, навантажені будівельним сміттям і цементом, штабелі призначених на переплавку іржавих рейок, зарослі бур'янами, присипані овечими кізяками купи непридатних для їжі покидьків — мінеральних, рослинних і тваринних.

Що далі Ана Пауча, яка вже ледве тягне ноги, про-

сувається на північ, то черствішими стають люди, що їх вона зрідка зустрічає,— такі самі непривітні, як і їхній випалений сонцем край. Вітаючись, вони бурчать щось радше подібне до гарчання собаки або дитячого белькотіння, ніж до людських слів. На півдні каменярі або землекопи ще й досі вітаються так, ніби співають. А тут усе висловлюють бурчанням: обіцянки й блюзнірську лайку, любов і ненависть.

Хоча ці землі з ранку до вечора немилосердно обпалює сонце, ночі тут прохолодні. Ана Пауча інстинктивно шукає захистків, обернених на південь, де довше зберігається денне тепло. Вона відчуває, що на обрії уже чатує на неї новий ворог — холод.

Ана Пауча більше не розв'язує своєї голови воячки. З-під чорної хустки, що перетворилася на ганчірку, вибиваються брудні сиві пасма. Коли дивишся на неї, складається враження, ніби ця літня жінка прийшла з далекого минулого, ніби перед вами картина містичного повернення в середньовіччя чи панічної втечі від якоїсь катастрофи. Вгорі небо борознять надзвуків літаки, десь поряд мчать електровози, тягнучи за собою довжелезні низки вагонів, на автострадах не затихають автомобільні клаксони, а Ана Пауча перебуває в зовсім *іншому* світі. В світі, де тільки душа бореться, де тіло відірвалося від довколишнього середовища. Ана-Ніщо із світу самоти.

Що відбувається з Аною Паучею цієї космічної хвилини, коли навколо Землі кружляють штучні супутники, коли радіохвилі, телеграфні й телефонні послання за одну мить долають простір і товщу океанських вод? Хто вона, Ана-Ніщо, відкинута геть від цих досягнень технічного прогресу людства? Яке слово змогло б перенести її тугу з одного краю світу в інший, залучити її до турбот планети, до того, що називають цивілізацією?

Жодне.

У цю саму хвилину люди чого тільки не роблять, щоб утвердитися в своєму часі, щоб не відстати від нього.

А вона, Ана-Ніщо, силкується заповнити порожнечу свого минулого. Вона — ніхто. Випадково закинута в той час і той світ, де інші нібито знайшли своє місце.

Інші мовби й не помічають Ани Паучі. В зморщеному, обвітреному від негоди обличчі літньої жінки, на якому ще яскраво блищать двоє маленьких, наче зернятка солі,

очей, інші бачать не людину чи якусь живу істоту, а саму страхітливу вбогість, що суне по землі, залишаючи за собою сморід гною та смітників, запахи льохів і вогких печер. Шкіра на її руках і довкола рота покритася липкими рудуватими плямами від соку перестиглих і подзьобаних птахами плодів — її основної їжі; на ці плями сідають мухи. Вона, мов свята страдниця з пустирищ, ніяк не може позбутися свого комашиного ореолу. У неї нема більше мила. Отож вона змирилася з тим, що так себе занедбала, — а колись же Ана Пауча славилася своєю охайністю. Мати казала, що вона найчистіша в світі. Чи хто впізнав би тепер Ану Паучу, колись чарівну маленьку жіночку, яка заплітала й розплітала собі коси, яка завжди накрохмалювала й прасувала свої дві біленькі спіднички й білі сорочки синів та чоловіка, яка часто брала відро та дротяну щітку й ішла надраїти човна, заліпити гудроном щілини в ньому, яка цілими годинами плела рибальські сіті. Жінка, що тепер плентає по шпалах залізниці, — це лише осколок від тієї колишньої жінки. Коли б якимось дивом тут з'явився хтось із її давніх знайомих і вигукнув її ім'я — Ана Пауча, — вона, мабуть, і не обернулася б.

Хоч би якої породи була тварина, вона нюхає повітря, обережно мацає лапами ґрунт, намагаючись збагнути, приязний він чи ворожий, сприятливий чи несприятливий для того, щоб вижити. Хоч би якою була тварина, вона ніколи не втрачає бажання жити, навіть на грані смерті. В її уяві нема образу смерті. Вона ворухиться, дихає, спить і не спить. Вона живе. Цього не скажеш про Ану Паучу. Хоч вона й була майже усе життя жінкою неписьменною, спала майже без сновидінь, а коли прокидалася, то відразу забувала й те невиразне, що іноді все-таки снилося, Ана Пауча поводитьсь тепер так, ніби їй остогидло її довголіття. Іноді вона навіть забуває, що несе з собою вузлика з приправленою ганусом, щедро посолодженою на олії хлібиною з мигдаликами («Справжній пиріг», — як каже вона), залишає його в своїх нічних пристановищах, на березі якогось потічка або в затінку дерева, під яким дозволила собі зробити короткий перепочинок. Тоді їй доводиться повертатись назад і розшукувати цю хлібину, буркочучи й ридаючи, мов причинна, бо, втрачаючи свою войовничу стійкість, вона втрачає і пам'ять.

Саме в такі хвилини злочинної забудькуватості перед Аною знову з'являється образ сина, її «малюка» Хесуса Паучі: його тіло посмуговане страшними ґратами й вкрите ранами, очі погасли у вічній темряві. Ана Пауча не впізнає цього обличчя, цих знекровлених і неусміхнених губ, цієї обрешкотої шиї, яка колись надималася, як він співав рибальських пісень. Вона не може впізнати цю голову з жорстким сивим чубом, цей втуплений у землю погляд. Ана Пауча певна, що вона марить, що цей образ довічного в'язня не має нічого спільного з її сином, з її «малюком» Хесусом Паучею, чиє волосся було чорне і кучеряве, шия пашіла здоров'ям, а з вуст не стиралася усмішка. Таким вона бачила свого сина востаннє, того дня, коли він пішов на війну, і цей образ зберегла в пам'яті навіки.

Ці видива, або те, що вона сприймає за видива, додають Ані сили, і вона вперто плентає далі й далі на північ, ледь пересуваючи розбиті ноги.

Ана Пауча силкується востаннє відродитися, перш ніж остаточно померти. Востаннє, думає вона, адже тепер я можу обміркувати все своє життя. І вона невтомно розповідає самі собі про всякі випадки з життя своїх рідних, наприклад, про той день, коли її син, «малюк» Хесус Пауча (йому було тільки одинадцять років) прибіг до неї приголомшений і, показуючи пальцем собі на ширіньку, заволав: «Ой мамо, що це зі мною діється?» Вона, звичайно, засміялася. Яка б мати не засміялась від цього? Ана Пауча сміялася, аж тремтіла. Не знала, як пояснити «малюкові» це диво (вона й справді подумала «диво», не слід принижувати цю подію), а Педро Пауча, який, безперечно, знайшов би слушне пояснення, як знайшов його для двох старших синів, саме перебував у морі. Не можна було відкладати цю розмову на пізніше, на вечір, коли повернеться з моря батько, бо через кілька годин «диво» може перетворитися на «загадку», і Ана ризикувала тоді більш не побачити, як у очах її сина спалахують вогники, ті осяйні блискітки, що займаються в зіницях хлопця після його першої зустрічі з дівчиною. Отож вона, як могла, пояснила Хесусові це «диво»:

— Знаєш, з твоїми братами траплялося те саме, коли їм було приблизно стільки років, скільки зараз тобі. Це не означає, що ти вже дорослий чоловік, ще ні. Поглянь на своїх братів — вони ще теж хлопчаки й досі люблять

погратися. Це означає, що ти потроху стаєш чоловіком. О, звісно, це повтворюватиметься, навіть двічі або тричі на день, особливо вранці, коли ти прокидатимешся. Певне, від цього тобі буде неприємно, але так буває з усіма чоловіками. А коли ти станеш *справжнім* чоловіком, таким, як твій батько або твій двоюрідний брат із Барселони, той, що торік приїздив до нас — пам'ятаєш? — тоді це повторюватиметься вже не так часто. Та це не страшно, не хвилюйся, в усякому разі, це завдає куди менше неприємності, ніж чиряк або гарячка. Тільки про це не слід ні з ким говорити, ти мене розумієш? Люди не звикли розмовляти про такі речі. Хіба що тільки в Норвегії. Твій батько каже; що там усі про все знають і геть про все розмовляють. Ну ж бо, покажи мені Норвегію на своїй гарній карті, хай я побачу, на що вона схожа.

Пояснюючи це «диво», Ана Пауча раз у раз сміялася, а тоді раптом серйозно запитала «малюка», чи не хотів би він мати собаку, гарну вівчарку, яку можна дістати в людей, що живуть за пагорбом і тримають багато кіз.

— Бачиш, я більше не кажу «за горою»... Еге ж, справжнього собаку. Але ж, звісно, матимеш ти його не завтра, бо спершу треба «замовити» цуценят, а це скоро не робиться.

Тепер Ана Пауча посміхається, згадуючи, як тоді навмисне не стала розтлумачувати синові, що означає це невиразне слово «замовити». Не можна ж геть усе пояснити одинадцятирічному хлопцеві! Такі спогади, зігріваючи Ані душу, нагадують їй також про те, що її «малюк» потрапив до в'язниці, будши душею й тілом непорочний, війна не залишила ні Ані, ні її чоловікові часу на те, щоб роз'яснити йому ті «речі», які мусить знати, вступаючи в життя, кожен юнак, — як вони роз'яснили їх своїм старшим синам, Хуанові й Хосе. Двері до цих таємниць залишилися зачиненими для Хесуса навіки. Війна завжди накидає на очі життю чорну пов'язку — на те вона й війна.

Іноді Ана Пауча співає на повні груди, сподіваючись, що це завадить смерті наблизитися до неї надто швидко. Співає давніх пісень, що їх навчилася в сліпця Трініада. Або розповідає вголос вірш про старий берест, який, незважаючи на свій вік, розпускає щороку кілька зелених

листочків. Ана раз у раз повторює собі, що й у її випадку теж не слід упадати в розпач.

Адже Ана Пауча вважає, що знайома зі смертю віддавна, що спізналася з нею одразу після війни. Вона знає, що смерть її терпляча. Не квапиться заволодіти Аною. Ніби переситилася, забравши її синів і чоловіка ще в тому віці, коли вони приносили Ані щастя. А може, смерть не почувала себе безпосередньо причетною до «справи» Педро, Хуана й Хосе Паучів. Здавалося, вона хотіла дати зрозуміти Ані, що війна — тільки нещасливий випадок на величному шляху Смерті, на тому шляху, який називається Життям. Давши їй змогу прожити довгі роки, смерть ніби намагалась відкупитися за те горе, якого мимоволі завдала Ані. Таке горе, що Ана-Ніщо не раз запитувала себе, чи взагалі варто після цього жити на світі, чи не краще відразу померти. Певне, її сини й чоловік тільки виграли від того, що дозволили війні вбити себе. Як добре розміркувати, то вони ніколи не нажили б чогось вартісного, скажімо, траулера. Нічогісінько, крім отого вічного човна «Аніта — радість повернення», який шоліта треба було обшивати новими дошками, аби він міг витримати зимовий холод і буруни відкритого моря..

А тепер Ана Пауча відчуває, що смерть квапить її. Вона дає про себе знати всякими болями, корчами та глибокою втомою, які турбують Ану дедалі частіше, примушуючи її уривати свої пісні й думки, одне слово, свої мрії, і падати на землю або спиратися на дерево, щоб перевести дух. Смерть уже заволоділа Аніним шлунком, набитим самими покидьками, та й то здебільшого краденими, бо на чесному жебрацтві не виживеш.

Вона не повинна померти, не діставшись на північ і власними очима не побачивши... «Чого? Що ти хочеш побачити, Ано?»

Вона в нестямі викрикує це запитання. Відчуває, як серед металу й каменю залізниці вона дедалі меншає, стає зовсім крихітна, але ж має вона право спитати себе, чого сподівається від тієї такої ще далекої півночі. Сподівається побачити свого сина. Свого «малюка», Хесуса Паучу. Побачити його своїми широко розплющеними очима, доторкнутися до нього руками. Ось чого вона хоче. Заговорити до нього голосом матері... Але ж він геть змінився за сорок років. Чи усвідомлює Ана Пауча,

що музика її голосу давно перейшла в хрип? Яку надію, яку впевненість зможе вселити її хрипкий голос у серце сина, засудженого на довічне ув'язнення? Її син не залишить по собі ніякого спадку — ні дітей, ні майна. Він не матиме нащадків. Їхній рід урветься на ньому. Світ належатиме іншим. У тому світі житимуть інші люди. Тож що вона може сказати синові своїм ніжним голосом матері? Сказати: «Ми були приречені зникнути ще до свого народження»? Або: «Нас не записали до книги життя, ми були лише помилкою творця, чимось зайвим на цьому світі»?

«Та й чи живий він досі, мій «малюк» Хесус Пауча?» — нараз озивається в Ані на диво тверезий голос.

Але Ані Паучі не хочеться слухати цього голосу — нехай навіть її власного. Вона замикається в собі, зціплює зуби й знову рушає в дорогу. Хоч у тілі Ані майже не лишилося крові та соків, ноги її кривавляться, а руки пітніють. Вона як те тверде пористе каміння, що завжди вогке, хоч коли до нього доторкнешся, і ніхто не знає, звідки в нього та невичерпна волога.

«Зараз не час відповідати на такі запитання», — думає вона, намагаючись приглушити цей настійливий і зовсім новий голос, що раптом озивається в її голові, звучить у всьому її естві, шарудить у ньому, наче метушлива мурашка. Голос, що долинає з глибини її душі.

Ана Пауча йде по залізничній колії, що збігає вгору. Ступати досить незручно, гострі камінці врізаються їй у ноги. Та все ж таки вона пришвидшує ходу, більше не роздивляється, де ступити ногою, стрибає зі шпали на шпалу, обпікає пальці ніг об гарячі, немов жар, рейки. Вона скрикує — то голосно, то тихенько, — і навіть лається з усією щедрістю, на яку здатна її душа. Розмовляє з ліхтарями, що висять у неї над головою: «Світла! Дайте мені більше світла!» З ластівками, які шугають повз неї: «Летіть, летіть! Якби й мені ваші крила — як швидко долетіла б я до тієї лихої півночі!» Кричить диким смоковницям, що їх плоди вивертають їй усі нутроці: «Гнилятина!» Звертається до олеандра, що стоїть біля мосту над потічком, гарний, наче казковий: «Чи пам'ятаєш той час, коли я вплітала твій цвіт у свої коси?»

«Погано! — ще кричить вона. — Як це погано — думати!»

Така малесенька, вона докладає справді титанічних зусиль, щоб не заплакати. Ні, плакати їй ніяк не можна. Особливо тепер.

— Смерте, забудь про мене на якийсь час. Вдай, ніби ти не бачиш мене, не йдеш слідом за мною, не стала моєю тінню. Такою малесенькою тінню, а ти ж, смерте, така величезна! Зглянься наді мною! Я неодмінно прийду на побачення, яке призначила тобі. Дай же мені змогу ще настраждатися від цього сонця, яке, хоч і схоже на сонце в моєму краю, завдає мені тільки прикрощів. Ми зустрінемося з тобою одного снігового дня на півночі. Щоб ми не розминулися, то скажу точніше: того дня, коли все навкруги буде біле-біле. Не будь такою безжальною, як війна. Ти ж бо Смерть. Сеньйора Смерть, якщо хочеш. Твоя Величність Смерть, коли це тобі до вподоби. Ти повинна дотримувати своїх обіцянок. Так велить тобі твоя гідність.

Зап'ястки, лікті, коліна, щиколотки, всі суглоби Ани Паучі більше не підкоряються їй, ніби раптом розм'якли на пап'є-маше або обважніли й огрубіли, наче суглоби в озвученій ляльки (в цьому випадку схожої на опудало). Її кістки ледь чутно хрускотять, мов земні надра перед сейсмічною катастрофою.

Ана Пауча більше повзе, ніж іде. Її голова невблаганно хилиться вниз, ніби прагне лягти нарешті у землю, де їй судилося спочивати вічно. Підсвідомо мозок наказує тілу: «Вперед! Уперед!» Але ноги реагують на це так, як реагує охоплена панікою армія на наказ перейти в атаку — втікає ще швидше.

Отож Ані Паучі нелегко володіти собою. Тепер, коли її душа мов відродилася, тіло майже цілком занепало. Вона ціпеніє, в неї пухнуть руки, ноги, голова. Чи є ліки від цього? Немає.

— Немає! — кричить Ана Пауча.

Просто вона не зробила того, що мала б зробити. Адже їй траплялися люди, які могли б подати їй допомогу. Хоч би та сеньйора, яка посадовила її за свій стіл, зробивши з неї королеву старців, — її, Ану, кого вбогість схопила за самісіньке горло. Коли б Ана далі підтримувала взаємини з тією сеньйорою, яка наче з неба впала, та, безперечно, порадила б літній жінці, скажімо, щоранку займатися лікувальною гімнастикою, щоб подолати заціпеніння й слабкість, а це допомогло б їй успішно

завершити свій спортивний похід на північ. «Знаєте, моя люба, — напевне, додала б сеньйора, — коли я зберігаю форму, як самі бачите, то це тільки завдяки гімнастиці. І сеансам масажу. Спробуйте самі. До півночі далеко, а надто як іти пішки. Справжній марафон!»

Але Ана припустилася помилки, що після того, як війна забрала в неї чоловіка й синів, жила самотою. Тепер це дається взнаки.

Несподіване пробудження суглобів, яких Ана Пауча ніколи раніше й не відчувала, завдає їй чимало болів. Це, власне, не болі, а таке відчуття, ніби все її тіло шпигає тонюсінькими голками, а коли Ана вдаряється або падає, то гучні удари серця відбиваються аж у скронях. Вона тамує в собі розпачливий крик, уперто стримує сльози, і від цього її почуття зовсім притупилися. Вона йде скоріше за інерцією, ніж підкоряючись своїй волі.

Однаке крихітна Ана-Ніщо тримається добре. Здається, що ще дуже давно (можливо, ще навіть до свого народження) вона випила свій ківш лиха, що життя позбавило її будь-яких радощів, остаточно підітнуло її сили. Але воно лише підточило Ану, а не вбило її.

Ані Паучі тільки б трохи перепочити. Їй потрібна терпляча рука санітарки, яка б напоїла її вранці теплим бульйоном, поставила б компрес з одеколону, щоб остудити її гарячку, полегшити її душевні муки. Еге ж, цій крихітній воячці програних боїв необхідно хоч би коротке перемир'я. Це не так уже й багато...

Настає час, коли її живіт, безплідний уже протягом довгих років, раптом починає подавати ознаки життя. Він то муркотить наче тварина, то туркоче, немов голуб. То надимається, мовби підпухаючи, то вмить опускається. Нічого такого не було в Ани, коли вона носила під серцем своїх синів. Педро Пауча не раз прикладав до її живота праве вухо (на ліве він був тугуватий) і казав, що чує хлюпання морського прибою, наче в мушлі. Ана сміялась і відповідала, що вона хотіла б стати черевомовницею. Тоді, коли б їх зрадила доля, вона могла б піти виступати в цирку. Та це були тільки жарти подружньої пари. Ана не знала тоді, що її слова стануть пророчими.

В цих неосяжних безлюдних просторах Ана щоразу шукала місце, де вона могла б сховатися від чужих очей.

Хіба вгадаєш, куди дивляться пасажири, що їдуть у поїздах? Їй не хочеться, щоб її бачили. Вона біжить у зарості колючих чагарників, та, хоч як пнеться й стогне, в її животі бурчить здебільшого марно.

Лунає короткий пронизливий гудок паровоза, він нагадує Ані, що на неї чекає далека дорога.

Повітря холоднішає, наче вода в жбані, на ніч залишеному надворі. Час від часу Ану Паучу проймає дроз, і її крихітне тільце, що опинилося в несприятливому середовищі, ще більше кулється. На губах її з'явилися якісь дивні смужки. Можливо, то сліди абиякої їжі й слини. Ана намагається стерти ці ознаки вбогості, змиває їх холодною водою, і таки домагається успіху, але при цьому роздирає собі губи до крові, що, засохши, вкриває їх ще неприємнішою корою. І тепер у неї таке враження, що ці губи зовсім чужі.

Не плакати! Звісно, Ані Паучі зараз дуже нелегко, але вона не повинна скімлити й ще більше ускладнювати своє становище. Вона до крові прикушує собі язика й іде далі.

Потім раптом налітають хмари.

Зроду Ана Пауча не бачила стільки чорних хмар. Вони мчать з півночі швидше за поїзди, затагують сонце, забарвлюють землю в сірий колір, мовби одягаючи її в якийсь мундир. Ана, згорбившись, відчуває, що ця сіризна, ця величезна тінь, яка стрімко насувається, — це перша ознака бурі. Вона приносить із собою вологу й задушливу спеку, вкрай наелектризовану, майже нічну темряву, блискавку й грім. І ту особливу тишу, яка навіює страх на тварин і птахів. Усе замовкає. Обрій стає пурпуровим, мовби світло втекло на інший кінець планети. Завмирають охоплені жахом дерева, щомиті чекаючи удару блискавки. Наче спрагли вуста, розкриває свої пори земля, щоб напитися води і потім забуяти щедрим врожаєм. І ще гострішими стають камінчики біля рейок, і ще більше звужується колія. Не встигнувши скинути до кінця свою шкіру, щодуху мчить кудись гадюка, схожа на жебрачку в лахмітті. З-поміж каміння на схилах виринають зграї гризунів, досі невидимі: наставивши тремтячі вусики, вони якусь мить нюхають сповнене небезпеки повітря й знову зникають у своїх підземних лабіринтах. Десь за пагорбками завив соба-

ка — його збентежила ця несподівана ніч. Ана Пауча, що опинилася наодинці сама з собою, підводить голову й бачить, як темрява усе гущішає. Здається, небо тріскається, наче погано випалений глек. На його тлі миготять якісь страшні потвори, мовби безсоромно паруючись. Зникла небесна синь. Кудись поділося й повітря, його замінило щось неймовірно важке, чим неможливо дихати. Ана Пауча вся тремтить, обливається потом, роззявляє рота, наче рибина на березі. Вся вона обважніла, ноги відмовляються їй коритися. Ген далеко в напівтемряві, на самому краю світу Ана бачить старий склад, що визирає з-за гайка жалюгідних евкаліптів. Охоплена панікою, вона намагається йти швидше. Їй відомо, як вибухає на морі шторм, але вона зовсім не знає, що таїть у собі ця німа, непорушна тиша землі, яка готується зустріти гнів ошалілого неба.

Ана Пауча ще не дійшла до складу, коли вуха їй різнуло щось схоже на гудок поїзда, і враз усе довкола мов збожеволіло. Все стало дертися, наче тканина, запалахкотіли блискавки, загурчали громи. Потім заляпотіли об землю величезні краплини дощу. Вони проникли крізь лахміття Ани Паучі, заструмили по всьому її тілу. Вони засліпили Ану, намагаючись прибити її до землі, поховати під крижаним саваном.

Обшарпана воячка вперто простує до захистку. Вона не знає, як їй боронитися від цієї оскаженої води, анітрохи не схожої на морську воду, води, що падає згори, наче бомби, розбуджуючи в її пам'яті невиразні спогади про війну. Ана Пауча рішуче проганяє від себе цей новий образ смерті.

— Ще не час, хвойдо! Не час! — кричить вона. Потім додає, уже спокійніше: — Потерпи ще трохи, сестро. Бо ж я не дійшла до своєї півночі.

Після грози два дні вона тремтить від холоду й лихоманки в своєму притулку. Інша жінка, мабуть, не витримала б цього. Та Ана Пауча витримує. Вона відважно стає на бій з лихоманкою. Розповідає тінням сумні історії, що їх її пам'ять забарвлює в чорне, підробляється під голос сліпого Трінідада, щоб продати уявним покупцям породжений видивами образ свого кохання до Педро Паучі, розкриває останній закуток у власній свідомості, де вона поховала труп цього кохання ще того дня, коли її си-

ни й чоловік пішли на війну й більше не повернулися додому.

— Я тоді знала, що їхня смерть близько. Я навіть приготувала собі жалобне вбрання. Я не купалася, щоб надовше зберегти на собі останній піт Педро Паучі, його чоловічий запах і палкі поцілунки моїх синів. Свої коси коханої жінки я пов'язала хустиною. І кохання почало повільно вмирати, з кожною хвилиною глибше й глибше поринаючи в мертву тишу.

Ана Пауча ніколи не розповідала про те, як помирало її кохання. Вона не розповідатиме цього й тоді, коли опритомніє. Ця історія назавжди залишиться в таємничій сутині порожнього складу. Адже смерть Ани-Ніщо, смерть, яка переслідує жінку протягом усієї її подорожі на північ,— акт сили. Акт добровільний. Відповідальний.

13

Порожньо в кишнях, порожньо в шлунку, пуста в душі. Ана-Ніщо вже й не знає, як би його хоч трохи зібратись на силі, щоб знову вирушити в дорогу. Вона знаходить воду і вмивається, сподіваючись, що це збадьорить її. Та вона ледве витримує. Крижана вода викликає страшний біль у білуватих тріщинах між пальцями ніг, здирає кірку на подряпинах рук. Ана Пауча рве свою останню спідницю й перев'язує собі рани. Зостається тільки в тонюсінкій чорній сукні. Коли виходить зі складу, їй здається, що вона гола, як сказала б вона, «непристойно гола». Через свої давні забобони вона відчуває себе незручно. Хоча навряд чи хтось тепер подивиться на неї так, як дивились у ті часи, коли вона була «Анітою — радістю повернення». Ана це знає. Тож чого вона вперто бачить себе такою, якою була давно-давно? Адже нема нічогосінько спільного між Аною Паучею і Аною-Ніщо. Між ними пролягла бездонна прірва. І чому вона й далі вперто має себе за людину? Вона ж тепер покидьок, не більше.

І ось її таку, жалюгідну до невпізнання, зустрічає сонце, що знову засяяло в небі. Гордовите сонце, яке більше не обпалює землю, як обпалювало до грози. Тепер трава вкривається росою, а в затінках і вдень і вночі зберігається волога. Ані Паучі впадає в око, що люди на полях більше не носять солом'яних брилів, які вони носили ще минулого тижня: вони дивляться на обрій, не мружачи

очей, не прикладаючи дашком рук до чола. Очевидно, літо покинуло ці місця. Тополі тремтять, мов мерзлякуваті цуценята. На дратах електричних мереж уже не видно ластівок. Настала осінь, не попередивши про себе Ану Паучу, як колись попереджала, морськими прикметами. Море перестало бути частиною її світу. Йї слід би навіть відмовитися від свого прізвища «Пауча», яке одвіку належало мореплавцям, воно втрачає свій сенс на цій кам'янистій землі. Мабуть, їй слід би також взагалі забути про море. Так би мовити, замкнутися в собі. Але ж не може забути вона про свого сина, «малюка» Хесуса Паучу, який чекає на неї у в'язниці на півночі, і про цей обважнілий від вогкості вузлик із приправленою ганусом, щедро посолодженою й спеченою на олії хлібиною з мигдаликами. Ана більше не наважується назвати *це* пирогом.

Ана Пауча, найкраща у світі людина (в щойно створеному світі або приреченому до загибелі — не має значення), харчується травою, корінцями й цибулинням. І так само як усім злидарям, що сунуть дорогами цього краю, їй щастить іноді натрапити на кукурудзяний качан, батат або буряк, що випали з товарного поїзда, і вона, наче пацюк, гризе їх цілими годинами. Від цього в неї болять ясна й зуби, вона випльовує шкуринки з кров'ю. Ана Пауча схожа на пташку в клітці з набитим лушпайками дзьобом. Холодний вересневий вітер тісно притискає чорну сукню до її кощавої постаті. Від неї залишаться самі кістки, коли вона дістанеться до своєї міфічної півночі. Смерть ризикує зламати об них свою косу.

Голод — постійний її супутник. Він бурчить у її животі, наливає свинцем ноги. Висипає прищами, зводить тіло судомою. Коли Ана Пауча скидає шолом воячки, щоб заплести коси, в її руках лишаються жмутки волосся, схожого на біле клоччя. Навіть воші покинули цю безплідну голову. На обличчі в неї проступають фіолетові жили, через що вона скидається на анатомічний малюнок. Кожен, хто побачить цю голову, перейметься бажанням помолитися. Але не перед богом, бо ця голова — не вітгар, де має право оселитися бог, а перед землею, перед тією землею, що приймає в себе людські тіла, перед кладовищем на місці побоїща.

Знову Ана Пауча змушена відійти від залізниці, де вона більше не спроможна битися за покидьки з соба-

ками, пацюками, баранами, хижими птахами та іншими старцями й різношерстими волоцюгами, сильнішими й спритнішими від неї в боротьбі за життя. Після них їй уже не вдається знайти нічогосінько їстівного. Жодної кісточки, щоб посмоктати, жодної росинки, щоб злизати. Повітря пахне гарячим залізом рейок і зів'ялим листям. А гірське повітря ще більше збуджує апетит.

Знову Ана Пауча завертає до міста.

Міста завжди огортає серпанок запахів їжі, змішаних з бензиновим перегаром. У кожному з них є вокзал, є велика площа, на якій, мов вартові, стоять старі платани. І кав'ярні. Величезні, як, скажімо, «Насьйональ». Коли в ньому відчиняються двері, пахощі страв вихлюпують на вулицю, наче хвиля під час морського припливу. В Ани Паучі різко стискається шлунок, аж до хребта прилипає. Вона ковтає слину й знову простягає руку до людей. Може, знайдеться хоч одна милосердна душа, яка подасть їй милостиню. Але в неї нема більше сили вимовити ритуальні слова: «В ім'я господи бога подайте милостиню». Та й не хочеться їй згадувати бога. Вона не любить говорити про чужинців.

Як і в усіх інших містах, є в цьому місті свої жандарми. А це ж вони ніколи не минають людини з простягнутою рукою. До Ани Паучі підходить жандарм у голубому мундирі. Не цивільний гвардієць і не «грістаповець». Судячи з усього, він чоловік непоганий. Жандарм веде Ану на склад мерії і замість прочитати їй нотацію за те, що вона бродяжить чи старцює, дає мисочку супу. «В кожного є своя мати. Кожен зберігає в серці образ літньої жінки, яка була або є його матір'ю», — думає Ана-Ніщо.

Жандарм ставить їй запитання.

Що примусило її піти жебрати?

А вона не пішла жебрати. Вона подорожує, і це злидні штовхнули її на такий ганебний вчинок.

— А хіба можна вирушати в подорож самій, а надто у вашому віці? — питає чоловік у голубому мундирі.

— У мене нема нікого.

— Куди ви йдете?

— На північ.

— До кого?

— До свого сина.

— Він там живе?

Мовчанка.

— Де живе ваш син? У якому місті?

— Він у в'язниці.

Мати, чий син перебуває у в'язниці, не має нічого спільного з образом тієї матері, що його носить у своєму серці кожна людина (навіть жандарм). Мати, чий син у в'язниці, враз цілком змінилася: стала матір'ю злочинця. «Отож вона й сама злочинниця»,— думає Ана-Ніщо.

— Отже, ви не дуже поспішаєте. Можете на якийсь день затриматись у дорозі. Ваш син нікуди не вибуде, не попередивши вас.

— Затриматися на день?

— Ми готуємо одне свято, люба сеньйоро. Щось на зразок національного торжества, масового залучення людей до інтересів батьківщини, що є й нашими інтересами. Дорога та їжа оплачуються. Ще й видається невеличка грошова допомога в сумі двісті песет на кишенькові витрати, щоб не кривдити трудящих. Бо батьківщина й трудящі — для нас одне й те саме!

Хоч промова жандарма сповнена належного ентузіазму, проте не зовсім зрозуміла. Вона не проливає світла на деякі речі. Або, можливо, аж забагато проливає, засліплюючи Ану Паучу. Вона ніяк не збагне, хто ці «ми», чиї заслуги й щедрість так вихваляє жандарм. Втративши синів і чоловіка, вона також не знає, кого вважають тепер трудящими. Що ж до батьківщини... Ана остерігається її, батьківщина для неї — це тільки образ краху, смертоносне слово. Чим іншим могла стати для Ани батьківщина, яка забрала в неї чоловіка й синів? Батьківщина й війна — дві сторони однієї монети. Але двісті песет — це гроші. Ана Пауча зможе купити собі на них полотняні черевики на мотузяній підосшві й дати якийсь спочинок своїм збитим до крові ногам.

Ана Пауча каже:

— Гаразд, сеньйоре, за гроші я згодна... Але я не вмю співати...

Дарма. Вона вдаватиме, ніби співає. На повні груди. Розтулятиме рота. Ось так. Жандарм у голубому мундирі задоволений. Він дає Ані ще одну мисочку супу й скибку сиру. Посміхаючись, називає її бабусею.

Ана Пауча думає, що й серед жандармів трапляються люди. Вона всміхається. Сідає на лавку й їсть. Потім намагається бодай трохи причепурити свою голову воячки й опорядити своє блаженке вбрання. Мабуть, у неї не зовсім пристойний вигляд. Ана теж не позбавлена людської гідності.

Крізь ґрати складу, де Ану Паучу попросили почекаати, вона бачить, як на просторому подвір'ї жандарми в голубих мундирах ставлять на козли величезного стола, ніби готуючи розкішний бенкет для сили-силенної гостей. Нескінченна валка ваговозів скидає тут веле-тенські кошики з паперовими пакетами, химерно пофарбованими в кольори національного прапора: червоножовто-червоні. В пакетах — сніданок, що має підтримати вокальні сили цілого тлуму несамовитих демонстрантів. Тут усе робиться як слід — і на широку ногу. Організатори знають, що порожній шлунок не дуже захоочує людей до вигуків захвату. Якщо того вимагають обставини, треба нагодувати людей досхочу. Цирк також має свої закони.

Коли нарешті сходить сонце, на подвір'ї не лишається жодного ваговоза. Западає глибока тиша. Величезний буфет уже приготовлений. Ніби вночі тут сталося чудо.

Ана Пауча не спускає очей з подвір'я. З кийками в руках, заспані жандарми тісною шерогою оточують стіл, а інші стають на чати біля вхідних дверей мерії.

З'являється команда жінок у сірих чоловічих костюмах, голубих сорочках і при краватках, з вишитими на грудях, на самісінькому серці, стрілами та ярмом — символом фаланги, у вохристих товстих панчохах, чорних черевиках на низьких підборах, баскських беретах, з-під яких вибивається по-хлопчачому підстрижене волосся. Вони зиркають навколо пильним, наче в хижих птахів, поглядом і, здається, пишаються, що сьогодні вони не просто історична ремінісценція, а й стають у пригоді для організації демонстрації.

Приходять сюди вичепурені священники з повними по вінця кропельницями й натоптаними облаткою шлуками, маніжачись після заутрені, наче повії на свято. Вони пускаються в чорний танок, освячуючи людей, що керуватимуть церемонією, та їжу, яку їстимуть її учасники. Покидаючи подвір'я, священники лишають тут якусь містичну задуху, що долинає й до Ани Паучі і викликає

в неї нудоту. Ана не знала, що бог був спільником батьківщини.

Потім приходять черниці в такому строгому вбранні, що скидаються на священиків у сутанах, а їхні голови схожі на метеликів з накрохмаленими крильцями. Вони спокійно оточують довжелезний стіл на козлах, завалений пакетами зі сніданками. Високі інстанції, серед них і його високопреосвященство єпископ, доручили цим Христовим сестрам роздавати пакети, одержуючи за це ритуальний поцілунок у чотки. Щоправда, цей поцілунок не обов'язковий. Що ж до сніданків, то кожен учасник демонстрації одержить по пакету. Ні більше ні менше. Добродійністю не слід надто розкидатися, так само як і всім іншим на цьому грішному світі. Так учив святий Фома Аквінський. Його високопреосвященство єпископ — прихильник Арістотеля. Милосердні черниці також.

Сидячи на кам'яній лавці, Ана Пауча бачить з-за ґрат новий для неї світ, але бачить його з-за лаштунків. Звісно, враження її туманні, бо вона не знає, що потрапила на ретельну підготовку до події, яку національне радіо, телебачення і преса назвуть завтра «стихійною масовою демонстрацією народу».

Вранішня сутінь, яка мовби тільки й чекала, коли нарешті скінчиться це приготування, враз розсіюється. З настанням дня з'являється низенький опецькуватий сеньйор з темною бокатою шкіряною валізкою в руці. Тільки він один здогадався взяти з собою речі. Практична людина. Хіба ж угадаєш, що чекає на тебе в дорозі?

Опецькуватий чоловік з бокатою валізкою мчить до будки вартового, враз розвіюючи сонливість, що там панувала.

Починають прибувати демонстранти. Довга вервечка людей, що тягнеться ген за межі двору. Ана Пауча не може охопити зором усе, що тут відбувається, але вона передусім вдивляється в обличчя людей. Їй здається, що вони не встигли вмитися (або вмилися поспіхом), бо не перестають кліпати очима під ранковим сонцем. Вони досі морщать чола, бо їм ніяк не вдається пригадати свої сновидіння. А може, ті сновидіння були такі кошмарні, що їхня пам'ять підсвідомо відмовляється їх тримати.

Довга вервечка обходить стіл, посувається повз будку вартового й прямує до автобусів. Опецькуватий чоловічок з посмішкою на вустах урочисто відраховує в будці по двісті песет з пачок банкнот, якими набита його валіза, й простягає їх кожному учасникові демонстрації.

За аркадами, по той бік пофарбованої в чорний і золотий кольори штахетної огорожі, Ана Пауча бачить автобуси; їх оздоблені хромом боки виблискують під сонцем, що тільки-но піднялося над обрієм. До неї долинає гуркіт моторів, і вона бачить, як напхом напхані гомінкими людьми, що ніби їдуть на якесь гульбище, автобуси один за одним зникають. Прудкі, як ластівки, черниці й солдатики в сірому без угаву метушаться, бігають то з подвір'я на вулицю, то з вулиці на подвір'я, даючи поради й ляпаси, щедро розподіляючи медалі й прапорці. До демонстрантів приєднуються кілька повій — щоб чоловіки не почували себе самотніми в дорозі. Або в Мадриді. Але грошей їм не видають, хоча ці хвойди також є дочками батьківщини. Вони вирушають у подорож на свій страх і ризик. Товсті буржуйки, порадившись між собою, згоджуються видати повіям сніданки — адже милосердя не знає меж. Бог цьому свідок! Повіям також дозволяють, хоч і не зовсім охоче, підфарбуватися, ніби вони мають зніматися в фільмі жахів у ролях прислужниць Дракули¹, прислужниць, які мчатимуть в автобусі по курних кастильських дорогах, осяяні яскравим вересневим сонцем. Щоправда, сеньйора дружина військового губернатора розпорядилася стежити, щоб вони не проникали у ваговози з семінаристами та солдатами.

— Слід берегти здоров'я батьківщини,— сказала благочестива сеньйора.

Час квапить. Сонце наближається до zenіту. Велика демонстрація має початися в Мадриді о другій пополудні, а їхати туди щонайменше чотири години. Вже не кажучи про те, що в дорозі може зіпсуватися мотор, комусь забagnetься піти до вітру й, звісно, неминучі автомобільні затори... Їдьмо, їдьмо якомога швидше! Якщо когось на задньому сидінні занудить, то хай він висуне голову у вікно!

---

¹ Дракула — фантастичний кровожерний герой однойменного роману англійського письменника Брема Стокера (1847—1912).

Ану Паучу, «цю гарненьку бабуню, що провела ніч на складі», як висловився жандарм у голубому мундирі, викликали останньою. Найтовстіша з буржуйок, найму-жеподібніша із солдаток, найсвятобливіша черниця й голубий жандарм (найголубіший серед усіх жандармів) готують їй сніданок (подвійний), ведуть її через подвір'я, майже несуть, щоб вона не збила ніг об вікові плити, дають їй поради, вручають чотки, медалі та прапорці, відрекомендовують опецькуватуму чоловічкові з касою і кокетують перед ним, прохаючи, щоб він винагородив її чотирмастами, а не двомастами песет.

— Бачите, сеньйоре скарбник, який це господній дар! Вісімдесятирічна бабця! Саме провидіння нам її послало! Ровесниця нашого славного каудильйо. Так, ніби вони знайомі з дитинства, ніби разом ходили до школи або гралися в молоду й молодого на площі під платанами. Просто чудо!

Побачивши це чудо, всі, в тім числі шофер і медсестра, переймаються радістю. Вони звільняють місце в автобусі в найпершому ряді, змітають із сидіння зі штучної шкіри порох, садовлять туди Ану Паучу й майже повністю зачиняють шибку, щоб вітер не запорошив її крихтих очей. Вони садовлять її на почесне місце.

Вона, малесенька Ана-Ніщо, скоряється їм, притискаючи до грудей свого нерозлучного вузлика-ілюзію.

Автобус рушає з місця. Ана Пауча, яка не знає географії своєї країни, зовсім не здогадується, що вона їде назад, на південь. Її везуть до Мадріда, де батьківщина виявлятиме свою підтримку вбивці її синів і чоловіка. Північ віддаляється від неї.

14

Тепер колеса автобуса, а не ноги Ани Паучі, долають дорогу. Чудово так подорожувати! Не треба втуплювати очі в землю, щоб не наштовхнутись на якусь перешкоду. Тепер її ноги відпочивають, її литки не зводять судом, її стегнам зручно на м'якому сидінні. Ана не боїться, що її вкусить гадюка або що вона ненароком наступить на повільного й лінивого, мов сп'янілого від нічної роси, слимака.

Нарешті вона може милуватися краєвидом, не нишпорити очима по купах нечистот на пустирищах, по зарос-

лих колючим чагарником схилах, по старій соломі в покинутих складах, яка втратила запах пшениці чи вівса й пахне жebraками та злиднями.

Дерева обіч цієї дороги побілені вапном, наче соромляться стояти голі. На деяких навіть є номери, ніби для того, щоб вони могли відрізнитися від інших дерев. Ось на одному з них номер 515. А онде, трохи далі, на старому кипарисі чітко видніє цифра 520. На бетонних парапетах мостів, перекинутих через яри, стрибають сороки й скрекочуть до подорожніх, але ті їх не помічають.

— За дві години ми прибудемо до Мадріда, — каже шофер.

Бідолашна Ана-Ніщо зачарована. Вона не раз чула, що північ десь поблизу Мадріда. «Яке щастя ця демонстрація», — думає Ана, не знаючи, що вона давно проминула Мадрид, ще зі своїм приятелем Трінідадом.

Ополудні гасне сонце. Небо з усіх боків затягують величезні хмари, і враз пускається дощ, забарабанивши по шибках автобуса. Ана Пауча відчуває, як її огортає хвиля тепла, підкочується до грудей, розм'якшує руки й ноги. Як приємно перебувати посеред води й не відчувати холоду, сховавшись у цій металевій мушлі! За непроглядною зливою не видно анічого сінько. Зникли довколишні краєвиди. Автобус тепер скидається на корабель, що розтинає височенні хвилі. Гілки, що шмагають автобус, нагадують засліплених риб, які втратили орієнтири в цьому перекинутому догори дном океані.

Літня жінка дримає, не перестаючи їсти, наче козеня, яке ссе дійку, заплющивши очі. Позад неї демонстранти гомонять про літню грозу, про маленьких жабок, що, мабуть, з'являться після дощу, як було торік і позаторік, про слимаків у гострому соусі, що їх неодмінно їстимуть сьогодні ввечері селяни, про пізню спаржу, що за ніч виросте не менш ніж на палець. А один чолов'яга запевняє, що вересневий дощ згубний для виноградників. Його обзивають п'яницею, і лунає веселий сміх.

Ана Пауча їсть свій сніданок, не вступаючи в розмову. Вона знає: все земне для неї чуже. Ана — жителька морського узбережжя. Вона навіть у напівсні могла б визначити найсприятливішу пору для ловлі раків, збирання поживних водоростей, якими годують свиней, та морських молюсків, що їх смажать, покропивши білим вином, або уламків відполірованих хвилями коралів. Вона

знає морські таємниці, але не знає жодної з таємниць суходолу. Лише зачувши істеричний сміх чайок, Ана вже здогадується, що наближається буря, але їй нічого не говорить глузливий свист жовтодзьобого дрозда. Попоївши, Ана Пауча засинає.

Прокидається вона раптово. Дощу вже немає. Хмари нестримно тікають, не лишаючи за собою жодних слідів. Знову спалахує сонце, заливаючи долину промінням. Краєвид убрався в нові яскраві барви: перед очима Ани Паучі постають яскраво-червоні поля, жовтогарячі чадгарники, фіолетова глина на схилах, що не вбирає в себе води, глина, на якій добре почувають себе тільки пишні арабські олеандри; подекуди видніють темно-зелені ялини й зелено-голубі дуби... А онде на безплідній ріллі зграйка куріпок розпустила чорне й золоте пір'я, наче піратський прапор. Повітря мерехтить: то виблискують у ньому краплини дощу, пронизані сонячним світлом і підхоплені вихорцями примхливого вітру. Над обрієм виникає веселка, схожа на величезний знак запитання. Ана Пауча всміхається.

Змахнувши головою, вона розганяє свої сновидіння, щоб якнайповніше відчуті дійсність цієї подорожі. Чи такі подорожі часто влаштовуються? А втім, їх не називають подорожами. Люди, що сидять в автобусі, вживають інші слова: похід підтримки, вияв масового схвалення, вдячності, пошани... Та в їхніх словах і реготі Ана вловлює якісь недомовки, щось вимушене. Наче ці люди намагаються приховати за штучною радістю свій сором. Що ж до Ани Паучі, то вона справді відчуває велику радість і їй байдуже, що в її душі вже зароджується почуття сумніву. Вона вдячна цим гумовим колесам, що несуть її, немов на крилах, над безплідною землею кастильського плоскогір'я; до того ж у неї в кишені чотири сотні песет. Отож вона зможе, коли дістанеться нарешті до тієї півночі, спекти вранці хлібину з мигдаликами (мабуть, їй пощастить знайти якусь піч), піти пополудні до в'язниці, домогтися дозволу на п'ятишестигодинне побачення, а потім померти. Уві сні. Атож, їй хочеться померти уві сні. Ніч, безперечно, найзручніший час для того, щоб покинути цей світ. Так померли її батьки. Нікого не турбуючи. Тому й вона хоче померти, коли її здолає перший нічний сон, лагідний і легесенький, наче політ птаха, що витає в повітрі. Такий сон,

коли сновидіння з'являються самі собою, так, як ростуть самосійні квіти. Померти посеред якогось сновидіння. Але якого саме? Чи не того, коли їй снитиметься тисячу разів відкладена подорож до норвезьких фіордів, яку вони, Педро Пауча й Ана, хотіли здійснити в розквіті свого кохання і, мабуть, таки здійснили б, коли б не війна?

Ана знов уявляє себе молодою, в її уяві зринають образи-спогади, що їх вона сама вигадала. Надягає коралове намисто, чіпляє дерев'яні сережки, просуває в обручку пахучу стеблинку жасмину, приколює на груди гілочку квітучої помаранчі. Розплітає довгі чорні коси, висуває вночі голову у вікно, що виходить у ялиновий гай, щоб її волосся подихало солоним бризом, який скидається на глибоке зітхання скель. Мене й прасує пропахлу лавандою атласну білизну, мов юна наречена, розгладжує руками швейцарське мереживо, що прикриватиме її груди, які виплекали трьох синів, мацає свої тверді стегна, на яких збереглася сіль морських поцілунків. Вона терпеливо чекає того чудового літа, коли білий корабель повезе її до норвезьких фіордів. Ана-Ніщо.

Та ось напис на одному з придорожніх щитів повідомляє, що Мадрид зовсім недалеко. Вже видніють вілли у фешенебельному північному передмісті столиці, оточені високими мурами кипарисів — непроникними, важкими й невсипущими, наче тісна шереха олов'яних солдатів. Здалеку здається, що доріжки кольору паленої цегли на іподромі перетинаються між собою, мов олімпійські кільця. Тенісні корти, ресторани на зашкленних терасах, алеї між рядами акацій. Щедре пополудневе сонце виграє промінням на яскравій, наче й не осінній зелені. Не вмовкають дрозди, голуби й сороки, мовби намагаючись оживити своїм скреготанням і щебетом цю строгу, добре впорядковану й загримовану під райський сад природу. Всі вікна, дзвіниці й вежі прикрашені червоно-жовто-червоними прапорами, що радісно тріпотять на гірському вітрі. Що більше прибуває до столиці набитих демонстрантами автобусів, поїздів та автомашин, то частіше лунають автомобільні гудки — настирливі й різкі, вони заглушують усі інші звуки. Здається, все місто, вся країна вийшла на вулиці, над якими гримлять клаксони, виконуючи національний гімн.

Одначе є вікна, що відразу ж зачиняються, коли на

вулиці з'являється колона демонстрантів, є вуха, що навмисне прикидаються глухими й ховаються в своїх домах, — здається, мовби щось невидиме зумисне повертається до сьогоднішнього торжества спиною. Але Ана Пауча нічого цього не помічає. Вона вважає, що всі сьогодні вийшли на вулиці, що всі «за».

На площі Монклоа — священному історичному місці, де проходили подячні молебні, політичні мітинги, масові страти та інші офіційні церемонії, — організатори дня підтримки каудильйо Іспанії зустрічають демонстрантів, що прибувають з півночі країни. Величезну площу заповнюють люди з прапорцями й транспарантами в руках. Молодики з «геррільерос де Крус-рей» (фашистські активісти з пістолетами під піджаками) шикують довжелезну колону демонстрантів, що невдовзі рушить у напрямку Східної площі. Ані Паучі вручають новенький прапорець і ставлять її на чолі походу.

Людська колона скидається на змію в червоно-жовто-червоній лусці, перевтомлену від крику, переогодовану гаслами. Вона суне під платанами з червоним, як-вогонь, листям до вулиці Принцеси. Червоно-жовто-червоний колір мовби забарвив вікна житлових будинків і готелів, крамниць і офіційних установ, ліхтарі та лапки голубів. Це несподіване цвітіння, цю невчасну весну навперебій вітають церковні дзвони. Організована група (ще одна!) черниць із чотками в руках та молитвами на вустах веде ватагу дітей, вбраних як до першого причастя: хлопчики — в офіцерських морських мундирах, дівчатка — в старовинному вінчальному вбранні. Здається, цих мініатюрних чоловічків і жіночок привели сюди тільки для того, щоб задовольнити цікавість роззяв.

— Як це зворушливо, коли діти кричать «*Viva Franco!*»¹, — кажуть вони.

Великі буржуа, ті, що розбагатіли за часів Франко, нахилиються над цим видовищем з широкими, як їхні навстіж розчинені балкони, посмішками й аплодують. Мабуть, занадто бурхливо. Вони не встигли навчитися добрих манер. «Тридцяти років влади замало для того, щоб змінити генетичні закони», — думають аристократи, справжні, які сховалися в сутіні своїх палаців і нудяться під співчутливими поглядами предків, що дивляться на них з портретів. Більшість із них аж ніяк не схвалюють

---

¹ Хай живе Франко! (Ісп.)

цього ярмаркового свята, що лицемірно прагне продовжити агонію старезного диктатора й затримати появу жаданого короля. Цього диктатора вони вважають мертвим ще відтоді, коли він прийшов до влади.

— Авжеж, люба графине, нам дуже потрібна ця смерть, після неї ми матимемо спокій. Хай живе король!

Ана Пауча не чує тих нишком виголошених слів, вона перейнялася гарячковим захватом купленої юрби, що рухається вперед у шаленому ритмі святкового міста.

Батальйони жандармів і поліцейських — і в цивільному, ті, що викрикують гасла, й у мундирах, ті, що наглядають за порядком, — безперестану метушаться, організовуючи стихійні крики загальної підтримки. Завтра естафету переберуть від них газети й інші засоби інформації. Залунають гучні голоси, які славитимуть батьківщину. Але чи бодай словом прохопляться вони про її батьківщину, батьківщину Ани-Ніщо, батьківщину переможених? Чи вони хоч знають, що то таке — батьківщина переможених?

В Ани Паучі складається прикре враження, ніби її оточують не люди, а напівприховані пістолети, нервові автомати, мовби вони не виспалися як слід минулої ночі. А може, вони ніколи й не сплять. Автомати, що їхні стволи ціляться не в тіла, а в душі людей.

Багатобарвний і багатоликий людський приплив, вируючи й зчиняючи такий галас, ніби настав кінець світу, вливається на площу Іспанії, де, закам'янівши на п'єдесталі, на нього дивляться Дон-Кіхот і Санчо Панса. Але вони не бачать своїх нащадків, бо їхні очі заляпані послідом міських голубів, які тут ніколи не переводяться.

Людське море здамається, напливає з усіх боків, махає прапорцями й крикливими транспарантами. Ана Пауча відчуває, що опинилася у страхітливій водоверті поту й крику. На неї вихором налітає безліч різних запахів. Вона дивиться на все широко розплющеними очима, намагаючись зрозуміти, що вона тут робить. Вона більше не має права ховатися за своєю неосвіченістю. Вже ті часи минули, коли вона була тільки неписьменною літньою жінкою, чиє життя мало одне виправдання: смерть. Для неї скінчився затишок темноти.

Йї стає все ясно, навіть приголомшливо ясно. Вона, Ана Пауча, прозвана Аною Червоною, бере участь у демонстрації підтримки каудильйо Іспанії, демонстрації, спрямованій проти думки зарубіжної громадськості, не-

доброзичливої щодо Франко, проти підпільної діяльності внутрішнього ворога. Ана починає відчувати, що цим внутрішнім ворогом є вона сама. Вона особисто.

Кінна штурмова гвардія (ще один різновид поліції) вишикувалася вздовж гарних садів Сабатіні, де колись прогулювалися криноліни й мереживні хусточки з королівського двору. Тепер тут весело дзюрчать фонтани, а щебету птахів не чути, бо, налякані криками демонстрантів, вони повтікали у парк Мавра, що за палацом, сховавшись там у густому листі. Військовий оркестр виконує на мідних трубах та барабанах гімн фаланги, який є не що інше, як нашвидкуруч перелицьований нацистський гімн. Послужливо світить сонце. І бамкають дзвони. Тисячі дзвонів. Ніби Мадрид — одна ошаліла церква.

Одначе юрма благоговійно мовчить. Мовби наближається хвилина причастя. Похмура й спітніла, вона затоплює Східну площу, яка розгортається у всій своїй незворушній красі: старовинні будівлі, фонтани, статуї, зелені моріжки й дерева.

Юрма дістає категоричний наказ: пильно дивитися на королівський балкон Східного палацу й чекати подальших вказівок. Ціла армія поліцейських охороняє всі двері й широку еспланаду, що межує з садами Сабатіні, на якій тепер не видно жодного туриста. Під неокласичними аркадами, мовби підвішеними з якоїсь скелі над безоднею, видно кастільський краєвид — суворий і випалений, зовсім не такий, як ті краєвиди, що на їхньому тлі басують могутні коні Веласкеса, стоять його гранди з поставою святих, — кричуща брехня мистецтва й історії.

Лівою рукою (тією, що відповідає на поклик серця) Ана Пауча пригортає до себе вузлик з приправленою ганусом, щедро посолодженою й спеченою на олії хлібиною з мигдаликami, ще одна властивість якої, властивість пирога, вивірюється крізь пори, які вже давно засохли. Її друга рука, права (та, що відповідає на поклик нищих потреб життя), підіймає вгору червоно-жовто-червоний прапорець. Ана Червона бере участь у франкістській демонстрації.

Він з'являється в ореолі своєї слави, що тримається на багнетax і річках крові. Він мав би бути велетом, височенним, як гора, осяйним, як сонце, привабливим, як

сам бог. Але ні. Він низенький. На вигляд потворний. Жалюгідний і старий. Обличчя зоране безліччю зморщок. Руки якісь розладнані. Нічого спільного між цим чоловічком і його славою. Наче поламаний механізм, що працює з перебоями. Тінь від колісь живої людини. Над ним витає інша, реальніша за нього самого тінь — тінь його недуги. Незважаючи на мундир головнокомандуючого, незважаючи на пишні відзнаки на дитячих грудях, на орденські стрічки й тасьму, що прикрашають його, наче розкішний подарунок, його смертельна хвороба така очевидна, ніби вона сама з'явилася оце перед натовпом.

Крики захвату, що зустрічають його, дуже швидко переходять у тужливе голосіння по небіжчикові. Його слава меншає, стає скороминущою, сміховинною. Димова завіса. Цей труп ще всміхається, але вже наче з того світу, наче віддаючи шану часові, який виявив йому честь на мить зупинитися перед ним. Час смерті.

Ніхто нічим не може тут зарадити. Ні його дружина, обвішана перлами, ні його генеральний штаб — люди з профілями хижих птахів. Усі вони підтримують цього дряхлого чоловічка, цю живу смерть у карликовому тілі. Та все марно. Пообіднє осіннє сонце безжально викриває напівзгнилу тканину під висхлою напівпрозорою шкірою. Вже вилуплюються хробаки, що мають його зжертти. Той сподівний день уже не за горами. *Ite, missa est*¹.

Браз Ана Пауча чує його ім'я. Підкуплені пельки, відплачуючи за винагороду, випльовують тужливе «*Viva Franco!*», і це скидається на останній крик конаючого світу. Точніше, їхнього світу.

Отже, сьогодні її нагодували за те, що вона славить цього мерзотника. І заплатили їй.

Ані хлюпнула в обличчя вся кров, яка ще не зовсім застигла в її жилах. Від пекучого сорому їй перехоплює подих, очі застилаються туманом, голова стає важкою, ноги підкошуються. Тіло її покидають сили, але свідомість не затьмарюється. Ана Пауча збагнула, хто вона така. Вона вже не старенька мати, яка йде востаннє обняти свого сина, «малюка» Хесуса Паучу. Вона негідниця.

---

¹ Отже, відправа вже йде (лат.).

Ана Пауча задкує, відступає в юрбу. Потім, прокладаючи собі дорогу ліктями, кидає демонстрацію, лишаючи позаду себе торжество народу, засилля гімнів, тотальне сп'яніння. Все оплачено готівкою.

Попереду в неї — прикра непевність подорожі, якій не видно кінця.

Вперше за свою довгу подорож Ана не притискає до грудей свого вузлика з приправленою ганусом, щедро посолодженою й спеченою на олії хлібиною, яку вона вже не зважується назвати пирогом. Вона волочить його за собою. Сухий тягар. Геть засушений мертвий тягар. Важенний, наче каменюка, яка більше не ляже ні в стіну будинку, ні в мур огорожі навколо пасовиська. Важкий, як самотність.

Ана Пауча обминає сади Сабатіні (барвисте мереживо, що огортає старі примари величі Іспанії) і спускається кам'яними східцями в напрямку Північного вокзалу. Наче кульгавий тарган, прилипає вона до густої штахетної огорожі парку Мавра, до тих чорних списів з позолоченими вістрями. Трохи нижче вона натрапляє на ворота, відчинені для тих, хто полюбляє прогулюватися тут о цій пообідній порі.

Ана Пауча заходить до парку.

Густі крони розлогих дерев не пропускають сюди хрипких одноманітних криків демонстрантів. Тут панує безтурботна тиша, яку підкреслює переривчастий свист сонливих дроздів. Ліниво кружляють підхоплені вихором жовті листочки, мовби жалкуючи, що їм доводиться з повітряного царства переходити в земне. Сірий кіт одним стрибком зникає за лаврами.

Ступаючи примхливо покрученими алеями, літня жінка йде, сама не знаючи, куди простує і якого спокою шукає.

Вона зупиняється під старим деревом, зовсім не схожим на старий берест, громом рвчачхнутий, напівтрухлявий, про який співав їй Трінідад. Це дерево високе, могутнє й горде. Ана Пауча присідає навпочіпки в затінку під ним, наче дівчинка, яка заблукала в лісі і тепер хоче стати малесенькою-малесенькою або зовсім зникнути. «Щоб не наполохати гномів», — шепоче Ана, всміхаючись і прикидаючись відважною. Але це від страху вона стала такою крихітною. Вона це знає.

Ана Пауча намагається збагнути, як вона стала зрадницею. Їжа, яку вона з'їла і яка дісталася їй ціною зради, перевертається в її шлунку. Ана відчуває, як

загниває, розкладається в ній колишня її особистість — особистість мужньої жінки. Адже співжиття цих двох особистостей неможливе.

Почуваючи себе дедалі гірше, вона гарячково нишпорить у своєму лахмітті, розшукуючи чотириста песет, що дісталися їй ціною ганьби. Бездумно дивиться на чотири банкноти. Вони ясно-коричневі. Наче лайно. Охоплена раптовим гнівом, Ана Пауча шматує їх на клаптики, усе крихтініші й крихтініші, мовби хоче перетерти цей ганебний заробіток на порошок. Кидає їх на вітер, що розвієє це жахливе конфетті між віковими деревами парку Мавра, в затінку якого колись прогулювалися вичепурені іспанські королі й принци.

Потім вона блює. Щоб звільнитися від своєї ганьби.

Усе довкола завмирає. І далекі крики демонстрантів, і сонливий посвист дрозда, і муркотіння невидимого kota в лавровому гайку. Все замовкає. Лише чути, як тяжко стогне Ана, звільняючись від свого безчестя.

Зупиняється плин часу, кожна хвилина, здається, триває цілу вічність.

Ані знову розвидняється в очах, вона знову починає бачити. Особливо виразно бачить дерево в себе над головою. Високе й благородне. Спокійне. Безтурботне. Воно немовби охороняє її. Розбуджує в її пам'яті образ Педро Паучі, образ людей, про яких розповідав Педро Пауча.

«Я знаю тих людей, Аніто, що їх зневажають і переслідують, наче шкідливих звірів. То дуже чесні люди, і не слід турбуватися, якщо «малюк» захоче приєднатися до них. Дехто городить про них усякі нісенітниці. Але не треба слухати цього. Бажаючи образити тих людей, їх називають червоними. Мільйони їх заплатили своїм життям, відстоюючи гідність людини. І вони далі йтимуть на смерть, якщо буде в цьому потреба».

Чому саме тепер це спадає на думку Ані Паучі? Чи не тому, що сьогодні вона почуває себе такою немічною, як того дня, коли її чоловіка обізвали комуністом? Чи не тому, що Ану охопив такий самий страх, як того дня, коли «малюк» Хесус Пауча сказав їй, що вступає до комуністичної партії? Чому з усіх слів, які їй довелося чути впродовж своїх сімдесятьох п'ятьох років, їй оце згадалося лише слово «комуніст»?

Ана Пауча підводиться, поправляє на собі одягу. Глибоко вдихає повітря, аж голова йде обертом. Спи-

рається на дерево, притуляється до могутнього стовбура. Її охоплює туга за рідним краєм. І Ані спадає на думку, що й вона хотіла б стати *комуністкою*.

Тепер Ана Пауча знає, що коли когось кохаєш, то його кров стає твоєю кров'ю, його дихання стає твоїм диханням, його віра стає твоєю вірою. Ана Пауча кохала свого чоловіка, який загинув за батьківщину, Педро Паучу, прозваного комуністом. Звісно, думаючи про батьківщину, Ана Пауча має на увазі республіку.

15

З порожніми кишнями, порожнім животом, порожнім серцем і з обважнілим вузликом Ана Пауча покидає центр міста й іде в робітниче передмістя, де люди не чекатимуть, поки вона простягне руку, щоб дати їй чогось попоїсти. Дивлячись, як вона несміливо ступає попід будинками, намагаючись вгледіти своїми сумними очима ознаки злиднів, і вагається, не можучи зрозуміти, на якій з вуличок ці злидні найдужче впадають в око, щоб обрати саме цю вуличку, можна подумати, що вона збилася з дороги, яка веде її на північ. Але ні, то Ана просто тікає якомога далі від центру міста. Великі автомобілі, розкішні вітрини, безтурботні сеньйори, що попивають аперитиви, — усе те несумісне з її світом. До того ж тут ще й далі проходять останні групи демонстрантів з прапорцями в руках. Вона не хоче їх бачити. Навіть здалеку.

Ана Пауча приходить у Карабанчелу — пролетарське передмістя, відоме своєю палкою прихильністю до кориди і в'язниці, переповненою політв'язнями. Зо три десятки жінок збирають у перехожих підписи. Ана Пауча не знає, з якою метою вони це роблять, і не хоче знати. Вона йде геть. У неї з голови не виходить інша в'язниця. В кожного вона своя.

Ана Пауча вирішила знайти роботу, якщо тільки хтось захоче взяти її таку стару, призбирати трохи грошей і завершити свою подорож поїздом. Вона могла б прасувати білизну, оббивати стільці або підмітати двори. В разі потреби могла б трохи допомагати в домашньому господарстві, прибирати в м'ясних крамницях, коли вони зачинтимуться, або чистити рибу. Ана не зважається запропонувати свої послуги матерям, що працюють або ходять по крамницях, бо не певна, що зможе доглянути малу

дитину. Єдине, чого певна Ана Пауча, — це те, що пішки вона ніколи не добереться до півночі, де у в'язниці змагає її син. То півночі, де чекає на неї смерть.

Нарешті старі кості Ани Паучі прибиваються до якогось цирку. Зовсім маленького. Нема в ньому ні велетенських слонів, ні верблюдів, ні удавів, ні тигрів, ні левів. Крихітне шапіто, все в латках, так що неможливо визначити його первісний колір. Справжнісінький мандрівний цирк. Є в ньому кілька собак, що знають арифметику, три мавпи-танцюристки, коза-альпіністка й папуга-павич. Ось такий його тваринний світ. Що ж до артистів-людей, то цирк складається з двох клоунів, Зуха і Простака, — які виконують також номери з небиткими тарілками та запаленими смолоскипами, — пакистанської карлиці й пожирача вогню, що пахне дешевим бензином і не терпить, коли в його присутності черкають сірником. Конферансьє цирку — дама, розфарбована, наче автомобіль хіпі, повногруда й опасиста, з товстими клубами й стегнами, жовтуватими щоками й роз'їденими ніотином зубами, — скидається на головну особу в трупі. Її яскраво-червоні уста щовечора оголошують найголовніший номер — виступ «чуда природи». На сплетеному з фуксії кузові напівполаманой критої хури виведено пурпуровими літерами: «Палац чуда природи — напівпрозорой людини».

Всі вони, люди й тварини, розташувалися під вкритими іржавим листям платанами на чималому майданчику біля річки, де навалено стільки сміття, що почуваш себе тут так, ніби стоїш на пустирищі. Здається, в цьому місці призначають побачення всі бездомні собаки й коти. Трохи далі, під прогонами старого Толедського мосту, розкинувся табір велелюдного племені циган, які вимінюють найрізноманітніший фаянсовий посуд на ганчір'я, поламаний інструмент, уламки заліза, свинець і мідь. Байдуже — крадені чи ні.

З мосту долинає оглушливий гуркіт тролейбусів і вагозовів, пронизливе виття сирен нетерплячих автомобілів, що везуть за місто багатих людей, які шукають затишного куточка десь на берегах Тахо, з боку Аранхуеса — містечка з буйними садами, де о пів на третю подають на обід довжелезні пагіці спаржі в майонезі. Місцева страва — справжній делікатес, коли вірити хронікерові

монархістської газети, яка не шкодує похвал на адресу звироднілої аристократії.

Звісно, Ана Пауча не знає про цей місцевий звичай. Ніколи не куштувала вона цієї молочного кольору м'якої спаржі, що тане в роті, немов шербет (*dixit*¹ хронікер). Ніколи її погляду не заколисуватимуть тихі води Тахо — ліричного погляду андалуски, не раз оспіваного поетами. Ніколи не читатиме вона жодного з тих поетів. Ніколи. Ніколи. Ана Пауча починає розуміти, що все її життя складається з нескінченної низки отаких «ніколи».

Сеньйор у строкатому вельветовому жилеті, чоботях з товстою вивернутою шкіри, із масивним золотим перснем з печаткою на пальці та довгою сигарою в зубах — це директор. Йому бракує тільки батога й коня, щоб він став схожий як дві краплі води на ідеального директора «найбільшого в світі шапіто». Та насправді він очолює малесенький цирк, що випадково зупинився в сірій мадрідській пилюці. Як правило, він обирає для себе третьорядні дороги, найглухіші закутні, містечка й села, що пригніздилися серед гір. Однак іноді йому доводиться зупинитися й у містах, де грошей, отриманих від галасливої й скандальної публіки, не вистачає навіть на те, щоб пристойно нагодувати кількох голодних тварин.

На запитання сеньйора директора, чого їй тут треба, Ана Пауча відповіла, що шукає роботи.

— Щоб хоч трохи заробити грошей, — додає літня жінка сумним голосом, кидаючи зневірений погляд на жалюгідне шапіто. — Зовсім трохи, — каже вона.

— Чого ж усе-таки ви хочете: трохи грошей чи трохи роботи? — питає чоловік із сигарою в зубах, недовірливо окинувши її поглядом від ніг до голови.

— І грошей, і роботи, — жваво відповідає Ана, якій не сподобалося, що її вивчають, наче стару віслючку.

Чоловік голосно сміється:

— Принаймні за словом до кишені ви не полізете! Може, ви ще дівчина й збираєте гроші собі на посаг?

— Я вдова.

— І мабуть, повдовіли ви не вчора, еге ж?

Обличчя старенької жінки моря знов прибирає звично-го покірливого виразу.

— Мені треба купити квиток на поїзд, сеньйоре.

---

¹ Сказав, твердив (*лат.*).

— Куди?

— На північ.

— Вам пощастило. Ми їдемо туди на гастролі, на храмові свята й збирання винограду. Якщо ви не поспішаєте, то можете поїхати з нами. І дістанетеся куди вам треба.

Ана Пауча киває головою на знак згоди.

— Що ж до грошей... Вони мов падають з неба. Не дуже багато, не тіште себе ілюзіями. Але, зрештою, їх вистачає, щоб звести кінці з кінцями.

Він дивиться на неї сповненими сумніву очима, мовби міркуючи, яку ж роботу можна запропонувати цій малесенькій обшарпаній бабусі. І раптом каже:

— Ви годуватимете тварин! Звичайно ж, ви будете терплячіша за тих нероб, що я їх тягаю за собою.

Ана Пауча не заводила мови ні про платню, ні про години роботи, бо то було б нетактовно з її боку. Вона подякувала, сердечно подякувала, бо й справді була вдячна сеньйору директорові за те, що він не став розпитувати її, чому вона йде на північ. Нещасна Ана-Ніщо стає дедалі більш потайною, дедалі менш балакучою.

Одного холодного ранку на початку жовтня причеплена до синього джипа обплетена фуксією хура з яскравими пурпуровими літерами покидає Мадрид. Її супроводжує чималий накритий брезентом ваговоз із написом «Великий універсальний цирк». Мов той маг, що зазнав невдачі із своїм найкращим фокусом з голубами, столиця загортається в сірий плащ заводських димів, крізь який силкується пробитись червоне вранішнє сонце. Перші пожовклі осінні листочки розпачливо чіпляються за темно-зелені придорожні кущі.

Хура поділена на три однакові відсіки. Один із них, на превеликий подив Ані Паучі, весь час закриває груба, невизначеного кольору ширма. Це — оселя «чуда природи», яке під час подорожі поринає в «космічні роздуми», — так таємниче пояснив Ані Паучі сеньйор директор, постійно окутаний ореолом диму від своєї сигари.

Відсік, що посередині, скидається на своєрідний зоопарк, де тварини — вчені, танцюристи на канаті та альпіністи (серед них і папуга) — без угаву заїдаються одне з одним. Отож Ану Паучу й призначили наглядати за ними. Вся напружившись, вона сидить у завеликому для неї кріслі-гойдалці, яке при першій-ліпшій нагоді гойдає одна неврівноважена мавпа. Ану Паучу не дуже

ваблять ці «добрі» циркові тварини з майже людськими вадами.

В третьому, й останньому, відсіку, що зветься кабіною, опасиста розфарбована лісова німфа галасливо розповідає масні анекдоти сеньйору директорові, який їсть спагетті й п'є червоне вино, наче справжній італієць. Лісова німфа також п'є. Але ганусівку. Вона щосили стискає в своїй руці мандрівної «зірки» уже напівпорожню, але сповнену пахощів пляшку спиртного. Найкращий напій для подорожнього.

Клоун Зух, що на арені вправляється в красномовстві, тепер веде старенького джипа, який тягне хуру. І, хоч він без червоного гумового носа, в скромній шубі на ватині, що захищає його від пронизливого гірського вітру, Ана Пауча зразу ж упізнала його, коли Зух заходився запускати астматичний мотор: у нього завжди сумний погляд, який анітрохи не пасує до його кумедних витівок.

Решта трупи, серед них і юна танцівниця на канаті, їде разом із багажем цирку у великому ваговозі.

Охоплений магічним ореолом куряви, світ Ани Паучі, в який вона потрапила цілком випадково, суне на північ. Вона почуває себе щасливою. Північ їй на роду написана. Ана їде назустріч своїй долі.

Догляд за цирковими тваринами, безперечно, дуже обдарованими, ставить перед старенькою жінкою чимало проблем. Вона намагається відродити в собі забуте почуття ласки, на яку тварини, здається, давно стали нездатні, особливо у взаєминах із людьми. Коли Ана Пауча простягає руку, щоб погладити котрусь із них, стара мавпа б'є лапкою, пудель кусається, папуга дзьобає. Тільки коза серед цих цивілізованих звірів ще зберігає в собі щось від тварини. Зрештою, їй не довелося багато вчитися, щоб стати акробатом. Вона вміла лазити по кручах ще до цирку й тепер користується цим своїм природним даром. Зате цирк навчив її їсти геть усе — від сіна до сардинок в олії. Вночі коза ремигає, забруднюючи повітря рибним духом. Тільки вона псує повітря в хурі. Проте коза люб'язна. Біла й чиста, як кролик ілюзіоніста. Тільки-но караван робить коротку зупинку, як Ана Пауча виводить козу з хури, щоб вона вхопила жмутик свіжої трави. А інші звірі — справжні хижакі. Сумирні й покірливі з сеньйором директором, який розмовляє з ними

тільки мовою батога, вони геть непривітні з рештою трупи.

Ана Пауча цілими годинами пере й прасує одяжу тварин. Від фартуха домувальниці до сукні нареченої — ніщо не минає її рук. Пакистанська карлиця, яка не розлучається з голкою, вважає за справу честі одягати тварин за останньою модою. Вона щомісяця купує французькі ілюстровані журнали «Жур де Франс» та «Марі-Клер» і з них черпає свої ідеї. Карлиця закохана в королів та ганчір'я. І, звісно, в учених собак, фотографії яких друкуються в цих журналах. Лісова німфа з криваво-червоними губами називає це *l'esprit maison*¹. Вона любить іноді висловитись по-французькому. Перш ніж домогтися успіху в ролі конферансьє, вона тривалий час перебувала в будинку розпусти в Танжері. Саме там і стала поліглоткою. Її дорожній солом'яний матрац — справжнє свиняче лігво, але, здається, це додається сеньйору директорові.

Вечорами, коли тварин уже одягнуто, розчесано й наряджено від мордочок до пазурів (смаглявій карлиці вдалося так заплести хвіст папуги, що він став схожий на допотопного павича, котрий якимсь чудом один-єдиний дожив до нашого часу: «Повірте мені, сеньйорити і сеньйори, він належить до породи, що зникла сто десять століть тому. Вона була колись окрасою королівських палаців Атлантиди») і коли всі артисти збираються під полатаним шатром, Ана Пауча ховається під східцями й з дитячою цікавістю дивиться виставу.

Лісова німфа з ротом-раною, з пишними, усипаними блискітками округлостями, з випнутими, наче у вампіра, зубами, на високих підборах, через які скидається на потворного павука, хрипким і таємничим голосом перераховує чудеса, які зараз побачить шановна публіка: не відоме досі подвійне життя природи, глибокі таємниці всесвіту, що їх відкриє глядачам споглядання тіла-екрана «чуда природи». Вона довго й старанно розводиться про кожне окреме чудо, перевалюючись з ноги на ногу в хтивому ритмі румби, схожа на перерядженого Люцифера, який зрікся своєї влади, але не втратив своєї страшної могутності. Під шатром задушливо смердить людським потом і порохом. Діти нишком плекають

---

¹ Домашній дух (фр.).

сороміцькі мрії, які звичайно турбують тільки дорослих, тому щоки в них винувато шаріють, губи пересихають. Та ось на арену виходять клоуни, вони кумедно кривляються і показують усякі свої штукарства. Але марно вони стараються, їм не вдається відвернути увагу глядачів од персів «викупленої у сарацинів кралі», як висловився з виразом інтелектуала сеньйор директор.

В Ани Паучі також пашіють щоки, і вона сміється до сліз, переймаючись запізнолю дитячою веселістю.

А може, то «малюк» Хесус Пауча, що мав найбагатшу уяву серед її синів, дивиться тепер виставу зволоженими очима своєї старої матері?

Важко сказати.

Тихими вечорами, коли Паучі не йшли в море, Хесус читав уголос «Вуличних горобців», наділяючи кожного персонажа таким живим характером, немовби й сам «малюк» уже випив не один ківш лиха. Насправді ж він ще ходив до школи.

— Природжений артист, — казав Педро Пауча, всміхаючись. — Дурисвіт. Цілком годиться в урядовці.

Ана Пауча, зачарована, хитала головою, невтомно штопаючи шкарпетки синів і чоловіка. Це було задовго до того, як руки Ани, ставши бездіяльними, опинилися наодинці з її жалобним вбранням.

Час від часу лісова німфа-матрац і сеньйор директор заходять до того відсіку хури, де розмістилася Ана Пауча з цирковими тваринами. Сеньйор директор урочисто запалює сигару, подає Ані Паучі барвисту арабську ковдру (безперечно, прихоплену з танжерського будинку розпусти) й дуже чемно просить її перебратися — на годину, не більше — у джип до клоуна Зуха. Лісова німфа дає Ані свою пляшку ганусівки.

— Ніч холодна, — каже вона, скидаючи бюстгальтер. — Ми швиденько впораємося, не сердься, ціпонько.

Проте це завжди забирає в них не менше ніж три години, бо щоразу в самому розпалі любовців їх змагає сон.

Протягом усього цього часу клоун Зух, такий красномовний на арені, не прохоплюється й словом. Заглибившись у свої думки, він сидить, мовби прикипівши до керма джипа. Екзотична карлиця, вводячи Ану Паучу в курс усіх пліток трупи, сказала їй, що клоунові не

дають спокою його спогади. Здається, якась жінка вбилася йому втямки. А щоб ніколи не забути тієї жінки, він запрягся не говорити про неї. Ні про неї, ні про ту рану, якої вона йому завдала. В кожного своє горе. Аж дивно, що пакистанська карлиця так добре говорить по-іспанському. Слухаючи її, можна подумати, ніби вона родом з Валенсії. Але ж від Пакистану до Валенсії відстань чимала. Загадковості цирку.

Ана Пауча ковтає ганусівки й собі поринає в роздуми. Їй не пощастило побувати на норвезьких фіордах. І ніколи вже вона там не побуває. Цю свою мрію Ана тягає за собою у вузлику разом з приправленою ганусом, щедро посолодженою й спеченою на олії хлібиною з мигдаликами.

— Далеко не справжній пиріг,— шепоче вона собі. А мрія — зовсім безглузда.

Минають дні, Ана Пауча не дуже зморується в праці, але й заробітку особливого не має. Щоправда, вона не голодна, вночі дримає, заколисана погойдуванням хури, а вранці допомагає трупі влаштуватися на пустирищі на околиці якогось села. На цих священних майданчиках завжди відбуваються футбольні матчі, кориди та вистави мандрівних цирків. Тобто всі найважливіші й найурочистіші події. Ана Пауча звикає до мандрівного життя, а тим часом осінь поволі збігає, земля вбирається у вохристі барви.

З цієї засушливої місцевості майже вся молодь емігрувала до тих європейських країн, де ще можна знайти якусь роботу, отож у цих селах верхньої Кастилії з їх напівзруйнованими будинками лишилося дуже мало людей, а ті поодинокі родини, що тут zostалися, переживують вечорами принесені сюди в листах оповіді про життя в робітничих передмістях та бідонвілях, якими, наче злоякісними пухлинами, вкрилася велична Європа.

Тому тут досить однієї вистави. Пополудні відбувається «великий музичний парад» — оркестр, що складається з тромбона, барабана й труби, іде скликати глядачів до трьох, а іноді й чотирьох глухих сіл. Тромбон звучить найгучніше. У «параді» бере участь вся трупа. Ана Пауча навчилася грати на тамбурині, б'ючи себе ним по ліктях і стегнах.

— Справжня циркова дурка,— каже сеньйор директор.

А на вечір вони вже всі потомлені, і тому не дивно, що найкращій у світі виставі бракує веселості. Застиглі усмішки, штукарство та магія на арені неспроможні зачарувати публіку, не здатні заговорити тією таємничою, але всім зрозумілою мовою, що властива кожному цирку на світі.

Щоразу з самого ранку за приготуваннями трупи захоплено спостерігають кілька худючих хлоп'ят. Усі вони такі схожі між собою, завжди в однакових полотняних штанцях, з однаковими шмаркатими носами, що здається, ніби то розважається якийсь бешкетний чарівник, навмисне возячи їх від села до села.

За квитки до цирку люди платять грішми й натурою, але дуже часто йдуть з вистави розчаровані. Вони освистують артистів і вимагають повернути їм плату назад. Цього домагаються навіть ті, хто проник до цирку крізь діри в шатрі. Тому щоразу на виставу запрошують двох жандармів, аби вони охороняли трупу. Жандарми привітні з артистами. Їм надають право дивитися виставу безкоштовно і, якщо вони цього забажають, на лубощі з повногрудою лісовою німфою. Також задарма. Саме завдяки їй трупа може спокійно скласти свої манатки й посеред ночі рушити далі.

В Ани Паучі виробляються дуже погані звички. Не розлучаючись із своїм міфічним вузликом, вона дедалі частіше приймає запрошення сеньйора директора та сеньйори конферансьє й приходить до їхньої kabіни трохи погомоніти. Але сама ніколи не озивається. Лише слухає. Віднедавна африканська лісова німфа часто буває в дуже поганому настрої. Вона щоразу відсилає сеньйора директора прогулятися, а сама по-чоловічому простягає Ані Паучі свою пляшку з пахучою ганусівкою.

— На, випий трошки. Ти ще й досі жива, моя ціпонько!

Стара морська вовчиця відпиває ковток, облизує губи й поринає в свої мрії про норвезькі фіорди. У тумані з випарів спиртного вони ввижаються їй синіми-синіми, а над ними кружляють чайки, обсіпані срібним інеєм, і Ана часто питає себе, чи то фіорди вгризаються в море, а чи то море, наче якась сонна звірюка, гризе їх. Потім Ані згадується, яким неймовірно дужим був Педро Пауча. А коли вона повертається до свого лігва, паугавич зустрічає її криком: «Хвойда! Ти стаєш хвойдою!» В Ани Паучі немає сил заперечити йому. Вона вмить

засинає біля смердючої кози, яку, наче на сміх, звати Чистухою і чие стегно править Анї Паучі за подушку.

У шапіто гасне світло, розмірено гуркоче барабан, наче сповіщаючи про чиесь воскресіння, і на арену виносять світло-голубу скляну клітку з людським мутантом, про якого ніхто не може сказати, чи це різновид давно вимерлої породи, чи дивовижний провісник людини майбутнього. Німфа-конферансьє ховає свої повні груди під чорними блискітками, пом'якшує яскраво-червону барву своїх губ і раптом видає метафізичний крик, оголошуючи довгоочікувану появу єдиного в усьому світі «чуда природи», що «його Великий універсальний цирк має честь сьогодні показати вам, сеньйорити й сеньйори: напівпрозора людина!»

Під шатром западає трепетна тиша, пронизана таємничою музикою затаєних подихів. Зненацька пучок рожевих променів освітлює світло-голубу клітку, і перед глядачами постає небачене диво. Волосся в нього прозоре, очі білі, тіло молочного кольору, довгі й тонкі ноги та руки здаються перламутровими. Щось подібне до знекровленої порцеляни. Справжнє чудо — самі хрящі, — яке розвинулося в «невеличкому спиртному морі, де воно харчувалося ефіром — єдиною їжею, що годиться для цього космічного альбіноса». Своїми порожніми очима химерне створіння дивиться на глядачів, на їхні розширені зіниці; роззявлені роти, руки, притиснуті до сердець, які завмерли в їхніх грудях. Дивиться на них з прозорою посмішкою на вустах, мовби вирушає в міжзор'яну подорож і тільки чекає, щоб йому помахали хустинками.

Потім пучок світла починає кружляти, він кружляє невпинно, мов підхоплений вихором. І напівпрозора людина витягується в спіраль, геть утрачає всякі обриси людського тіла. Вона стає кришталевою, здіймає довкола себе цілу бурю концентричних флюїдів і розкривається, наче вінчик, охоплений напівпрозорим сяйвом, щось подібне до німф, які танцюють довкола полум'я. І тут починається справжнє диво. Тіло кольору Молочного Шляху перетворюється на планетарій, де сама істота править за сонце, потім це уже галактика, а створіння — комета, що стрімко розширюється, зникає у космосі й там вибухає. Грандіозний фейерверк, після якого білий все-світ молочних туманностей знову згортається у виразну форму людського тіла.

Таке враження, ніби ви чуєте голоси якихось зовсім інших людей, поринаєте в незвичайні пахощі, бачите перед собою незвичайних тварин. Почуваєте себе малесеньким, меншим за порошинку, і переймаєтеся непогамовним бажанням вирушити в далеку подорож, про яку ви ніколи досі й не думали, помандрувати ще далі за норвезькі фіорди. Дивовижне тіло-ракета «напівпрозорої людини» зачаровує геть усіх!

Потім настає темрява. І здається, ніби вам чогось бракує. Ви й самі не знаєте, чого саме. Наче ви потрапили в порожнечу. В якусь пустку.

Що далі вони заглиблюються на північ, то відчутнішим стає холод. Він проникає, наче крижаний ніж, у діри й шпарини хури, що їх Ані Паучі ніяк не вдається заткнути просоченими милом ганчірками. Загорнувшись у арабську ковдру, з якою вона ніколи не розлучається, Ана скидається на кочівницю. А що живе вона разом з цирковими тваринами, то вся пропахла запахом звірів. Коли підходить до артистів трупи, то бачить, як вони морщать носи. Та що вона може вдіяти?

Туманними ранками, коли трупа напинає шатро й готується до «великого музичного параду», Ана Пауча розводить багаття. Ковтнувши ганусівки, вона потім коротає біля цих багать довгі вечори, розмірковуючи про космічну подорож «чуда природи». Якось вона спитала пакистанську карлицю, звідки взявся цей напівпрозорий чоловічок. Та цього разу карлиця не була говіркою. Вона уникла розмови про «чудо», сказавши тільки, що його знайшли одного ранку в пору зимового сонцестояння на африканському березі. Великий універсальний цирк саме здійснював тоді «кругосвітню подорож» (цебто гастролював у деяких містах Іспанського Марокко). Невідомо навіть, якою мовою чоловічок розмовляє, якщо він взагалі розмовляє, бо відтоді, як його підібрали, ніхто не почув від нього жодного слова. Спершу він не творив ніяких чудес, і його рекомендували публіці як людину-рибу, «зовсім безбарвну», бо ж денне світло не проникає в морські глибини. (У цю мить Ана Пауча раптом згадує, як її Педро привіз із моря оту чудо-рибу).

— То було трохи сумне видовище,— каже карлиця.— Та справи пішли значно краще, коли цей чоловічок зрозумів, що він перебуває в цирку, й почав виконувати свій номер. Відтоді білявій лісовій німфі відпала потреба

видавати себе за найогряднішу жінку в світі. Бо все одно вона марно старалася. Адже завжди серед глядачів знаходилася ще огрядніша за неї жінка. Іноді язиката, іноді — ні, але значно огрядніша, вона мов навмисне приходила на виставу, щоб викрити брехню німфи. Згодом та пройшла додаткову підготовку в ліжку хазяїна і після цього стала конферансьє,— закінчила карлиця-літописець.

Ана Пауча відчула, що вона ніколи не розгадає таємницю «чуда природи». Ще одне «ніколи» в її житті.

Перші два тижні листопада дуже сумні — безперестану ллють осінні дощі. Усе стає сірим — каміння й дуби, села й рілля, гірські кряжі й річки. Здається, що сонце геть зледачіло й лягає дуже рано, а встає пізно, до того ж ніяк не може як слід розплющити очі. Іноді складається враження, ніби його силоміць стягли з ліжка, і воно мститься за це, незадоволено кривиться і лише зрідка поглядає на рівнини й доли. Потім, вичерпавши всі свої сили, воно знов лягає, вкриваючись із головою. Тіні зникають, і дерева перестають бути подвійними, одне з яких стоїть, а друге лежить. Налітає вітер, голосячи в сутінках і сумно сповіщаючи, що сонце занедужало. Природа також ставить свою циркову виставу. На землю насувається чорна пільма.

Тепер трупі не вдається доводити до кінця свої «музичні паради». Раптові зливи намочують костюми, руйнують грим, перетворюють учених тварин на дворняжок. Повернення до табору нагадує скоріш стрімкий відступ, ніж творчу перемогу. Ана Пауча й карлиця-блюзнірка (в блюзнірстві вона може перевершити будь-якого безбожника) не встигають усе випрати, накрохмалити, висушити й випрасувати. Під час вистави в невблаганному світлі прожекторів глядачі бачать на арені потьмянілі блискітки, благоденські оборки, вицвілі кольори, розкуйовджені перуки. Рання зима — смертельний ворог цирку.

А ще й дзвони. Тисячі дзвонів по всій країні, бамкання яких відлунює в сірому повітрі листопада, коли вся земля ніби стає кладовищем. «Точніше, братською могилою»,— думає Ана Пауча.

У мандрах завжди трапляються несподіванки, тому не дивно, що якось увечері під час вистави здійснилася на-решті мрія білявої лісової німфи з червоними губами, мрія, що її вона плекала ще в будинку розпусти. Вона зустріла чоловіка, який розводив биків для кориди й тепер їздив по півночі країни, залагоджуючи свої ділові справи на наступне літо. Це був справжній рицар. Обізнаний із давніми звичаями. В зелено-червоному вельветовому жилеті з великим золотим ланцюжком, у чорному фетровому сомбреро з атласною стрічкою, в ефектних чоботях. Рідкісний екземпляр. Груди лісової німфи раптом прокинулись і затремтіли, наче дві миски кисляку,— небачений досі подвиг, що одразу приніс їй великий успіх. Чоловік, що розводив биків і добре розумівся на гарних тваринах, кинув їй до ніг букет сумних хризантем (був саме їх сезон) з грубою пачкою банкнот. Люди, вражені таким несподіваним ярмарковим романом, заплескали в долоні. А жінки повели мову про те, що це, мовляв,— єдиний спосіб пристойно зав'язати знайомство на очах у публіки. Хіба ж не видно що цей чоловік має порядні наміри, а не просто прагне розважитись?

Лісова німфа, яка, за словами карлиці, «силкується стрибнути вище від власної голови», вже уявляє себе господинею будинку із трьома залами, одна з яких обвішана голубими французькими килимами, друга оббита англійською шкірою, а третя (передпокій до її спальні) нагадує своєрідну східну шкатулку — стиль, у який вона пристрасно закохана: шовкові килими, оббиті хутром пуфи, бісерні штори й романтичний фонтанчик. Сентиментальна лісова німфа сміливо змішує різні стилі: естампи, що висіли в танжерському будинку розпусти, з інтер'єрами, фотографії яких вона бачила в ілюстрованих журналах, що їх збирає карлиця.

Після вистави лісова німфа не повернулася до сеньйора директора. Вона переспала в міському готелі з чоловіком, який розводить биків, й назавжди зникла з циркового світу, залишивши по собі свої блискітки, пляшку пахучої ганусівки й хромовану колицу, що правила їй за комод. Ця незвичайна спадщина дісталась Ані-Ніщо.

Наступного вечора сеньйор директор, наївшись спагетті в томаті й напившись червоного вина, сам виходить на арену оголошувати глядачам номер свого цирку. В цих краях, де розводять багато худоби, кажуть, що під ха-

зйським оком кобила одразу стає справнішою. Але щодо цирку, то ця приказка аж ніяк не справджується. Наклеєні вії, обтягнені сітчастими панчохами стегна й малинові губи зрадливої лісової німфи мали куди більший успіх. Кременозному, сп'янілому сеньйору директорові не вдається примусити глядачів, хоч яка багата їхня уява, подумки перенестися в місця, оповиті серпанком еротики. Слава огрядної білявої лісової німфи, линучи від села до села, від передмістя до передмістя, завжди випереджала її саму. Тепер глядачі вже не мають змоги побачити на арені найогряднішу в світі жінку. В сеньйора директора нема чого протиставити легендарній зовнішності своєї колишньої коханки. Він сам дійшов цього висновку, цмулячи червоне вино, яке замінило йому омріяну жінку. І тоді він викликав до себе Ану Паучу, що, стиснувши кулаки, спала стомлена в теплі смердючого повітря, яке видихає лагідна Чистуха.

Чоловік, що прийняв Ану в своїй кабіні із скляними, наче в крихитному салоні, стінами, вже не той гордий директор цирку, який розмовляв з нею два місяці тому в Мадриді; тепер це бідолаха із заплаканим і облитим вином обличчям, з одвислим черевом. Він тут не сам. З-поміж страусового пір'я, поцяткованих блискітками стрічок, велетенських бюстгальтерів, нейлонових оборок і сітчастих панчіх (хімерний вміст хромованої коліски) виринає жаб'яча морда пакистанської карлиці. Вона широко роззявляє рота серед витканих екзотичних квітів, наче справжня жаба серед якогось рідкісного латаття. Карлиця кидає оцінливий погляд на Ану Паучу й каже, мов сама до себе:

— Я так і думала, вона не вища як метр сорок п'ять. — На якусь мить у її голосі пробиваються нотки зневаги до людей із середньою вагою й середніх на зріст, таких, як Ана Пауча. — Доведеться взути її в черевики на високих підборах. Аби тільки вона не скрутила собі в'язів. Ці селючки!.. Треба також підмостити їй груди... На щастя, в мене є нейлонова вата. Не журися, серденько, якось викрутимося!

Ана Пауча ніяк не збагне, до кого звертається карлиця. Вона чекає, коли озветься сеньйор директор.

Нарешті, видихнувши винний перегар, той зважується заговорити, але якимсь млявим голосом. Він пояснює Ані Паучі, що оголошувати номери вистави перед сіль-

ською публікою — справа вельми складна, до того ж зовсім не чоловіча. А надто у глухих селах, де тепер змушений виступати «Великий універсальний цирк».

— Мій цирк має свій тон, свій гумор, свій розмах, що більш пасує для великих столиць — Парижа, Лондона, Москви...— Широким і сповненим розпачу жестом він мовби намагається обійняти світ, що відійшов у минуле.— Сучасна публіка хоче бачити на арені жінку — екзотичну жінку, яка об'їхала всю планету, побувала в усіх кліматичних зонах і несе із собою світанки інших небес, пахощі незнайомих квітів і послання від зірок. Нещасні люди не мають змоги мріяти про щось інше. А ми живемо тільки завдяки їхнім мріям. Якби вони не мали цих мрій, жодна наша вистава не увінчалася б успіхом, моя люба. Нам не лишилося б нічого, як згорнути руки.

Ана Пауча мовчить. Вона дивиться на незвичайну хромовану колиску, з якою ніколи не розлучалася білява лісова німфа, будучи певна, що в цю колиску вона покладе немовля, яке колись народить з божої волі... «Ось ще одна, про кого добрий бог забув»,— думає Ана-Ніщо. Кругленьке немовля, яке розкошувало б на пишних грудях своєї матері, що віднині приречені правити тільки за матрац для чоловіків. А ця порожня колиска марно осіла в цирку. Лісова німфа з ротом-раною ніколи не носитиме жалоби по своїй дитині. Навіть це могло б стати для неї розрадою.

За кілька хвилин старенька Ана Пауча одержує приголомшливу роль: конферансьє цирку. Вона не встигає ні згодитися, ні заперечити, їй не лишають часу на роздуми. Її знов підхоплює зустрічний вітер. Вона сідає на подушку й дозволяє карлиці-кравчині зміряти окружність своєї талії, грудей і стегон. Уперше в житті їй лоскочуть шкіру пера та шовк. І обпалюють її давні мрії молбодості. Вона тільки питає себе, що хотів сказати Педро Пауча, коли розповідав про норвезькі фіорди. Чому Смерть дозволяє, щоб Ана осквернила священні спогади свого життя?

Ана-Ніщо виходить на арену. Під яскраве світло прожекторів. Малесенька зірка, яку негоди вкрили зморщками, а час підточив її сили, висмоктав усе її сяйво. Тьмяна зірка, що вже згасає і випромінює рештки свого світла,

як випускають перед смертю останній подих, як кидають у море пляшку надії.

Розкішне циркове вбрання ледь прикриває її висохлу наготу, виснажену життям і віком плоть, рахітичні й хворі на артрит кістки. Кулі з нейлонової вати замінюють відсутні тепер у неї груди, що колись були такі кругленькі й тугі. Вона виставляє перед похитливою публікою таємничі форми свого жіночого тіла, добре усвідомлюючи, що воно втратило всяку привабливість.

— Сеньйорити і сеньйори, я запрошую вас подивитися виставу, яка зображує смерть моїх трьох синів, що стала життям, яке просвічує крізь прозору плоть цього тіла, а тоді перетворюється на всевіт, на космічну нескінченність. Я ставлю перед вами це дзеркало, цю наповнену порожнечу, де кожен може побачити казкового птаха, що найбільш йому до душі, миттєвий спогад про світ, з якого всі ми вийшли і в який усі повернемося. Нутрощі цього порожнього тіла віддзеркалюють наше прагнення до потойбіччя, до космічної досконалості. Погляньте на нього. В його душі немає бога. Сідайте на цей корабель без моря й рушайте в світ інших вимірів, з іншими законами, де ви звільнитесь від законів плоті. Не лякайтеся. Навіть у цій порожнечі живих галактик, серед цих живих туманностей, утікайте із своїх в'язниць крізь двері цієї неосязності.

Глядачі, що слухають Ану Паучу, поступово поринають у цю таємничість, плинуть до інших берегів, втрачають відчуття реальності й покійно ступають дорогами, які торує її голос. Голос, що зривається з яскраво-червоних уст старенької лісової німфи, літньої розпусної паскудниці, голос, що, наче безтілесний палець, показує на таємний вихід, який неможливо побачити неозброєним оком. Їх єднає між собою спільне дихання, яке зносить важкі тілесні оболонки й вони раптово розпускаються, мов квіти на якійсь іншій планеті, яка є близнючкою тієї планети, де лишилися їхні засліплені тіла, де все навпаки, де п'ятьма є світлом, а ненависть — любов'ю.

Сеньйор директор «Великого універсального цирку» дякує Ані Паучі, дякує щиро.

— Просіть у мене все що хочете. Я вдячний вам. Ви врятували цирк.

У нього здивований, майже приголомшений вигляд, наче він також побував у полоні мрій. Ана Пауча скидає

свої пера, блискітки, мереживні панчохи, підкладені груди, атлас, взуття-ходулі, здирає наклеєні нігті й вії, весь грим. Чоловік у строкатому вельветовому жилеті не спускає з неї очей, відкривши в її крихітній кощавій наготі якусь небачену красу. Він нічого не розуміє. Та це не його вина. Він не знає, що стара морська вовчиця нещодавно навчилася читати й писати.

Ана Пауча всміхається. Вона думає про Трінідада, сліпого пророка.

16

Незважаючи на свій несподіваний успіх у ролі лісової німфи з білим волоссям, яке пакистанська карлиця старанно зачісувала в такий спосіб, щоб глядачі не могли помітити, яке воно рідке, незважаючи на те, що однієї місячної ночі Ана Пауча засвоїла навіть кілька па румби, не багато грошей поклала вона собі до кишені. Покинула цирк з кількома убогими монетами. Сеньйор директор переконав її, що ненаситні вчені тварини пожерли всі гроші, зароблені на цих гастролях.

— Так воно нам завжди ведеться, — додав він сумно, вивернувши перед сімдесятип'ятирічною кралею свої полатані й порожні кишені.

— Не страшно, — зітхнула Ана-Ніщо.

Для неї найголовніше те, що нарешті вона дісталась до півночі.

Цирк зупинився в передмісті з городами й садами, пустирищами й заводами, які свідчили, що неподалік розкинулося багатолюдне місто. Сипле рясний сніг. У свіжому ранковому повітрі, мов метелики, кружляють і кружляють легкі лапаті сніжинки. За цією мерехтливою завісою ваговоз, джип і хура помалу втрачають свої обриси. Вони розпливаються, віддаляються і, нарешті, зовсім зникають.

Того холодного ранку, коли Ана Пауча бере свого вузлика й покидає хуру, північ убирається в суворий металевий колір грудня. Старенька жінка не забуває погладити цупку борідку сердешної кози-альпіністки. Папуга-павич каже їй «до побачення» і не лається, як звичайно. Це він уперше такий ввічливий. Ана Пауча махає на прощання рукою й виходить. Надворі стрибають ворони, шукаючи якоїсь поживи. Здається, сніг покритв їх білими горошинками. Ана-Ніщо дивиться на своє диво —

сніг. На свої цорвезькі фіорди. На свій похмурий день.

Вона намагається розшукати дорогу, яка веде до міста. Ана скидається на чорну пляму посеред цього дивовижного вальсу лапятих сніжинок, які роблять її ще меншою, майже схожою на ворону. Її ноги в полотняних черевиках на мотузяній підошві підгинаються, ковзають, вони уже не впевнені самі в собі. То ступають уперед, то повертають назад, то звертають ліворуч або праворуч, роблять чималий гак, обходячи численні заводи, розташовані в передмісті, вибираються з глухих кутів, що закінчуються муром або неприступною гратчастою огорожею — можливо, якраз за нею в'язниця її сина, «малюка» Хесуса Паучі. Уперше в житті її ноги залишають за собою сліди. Сліди, по яких ніхто не йде. Літня жінка, яка заблудилася на далекій півночі й до якої ніде нікому немає діла.

Через пустирище, яке сніг перетворив на справжню пустку, біжить якийсь собака, що, певно, також заблудився. Він підібгав хвоста під самий живіт, опустил вуха, ніби відчув якусь небезпеку, що причаїлася за лапатами сніжинками, які кружляють у повітрі. Він заклопотано роззирається навкруги. Учора цей білий майданчик був йому такий знайомий, на ньому було стільки орієнтирів. Сьогодні ж сніг стер усі ці орієнтири, розвіяв тисячі запахів, які приносять таку втіху чутливим собачим ніздрям. Його лапи також лишають за собою сліди.

Побачивши, що в Ані Паучі немає ні спідниці, яку можна б піддягти під її тонюсіньку жалобну сукню, ні хустки, щоб зав'язати голову, пакистанська карлиця подарувала їй плетений тюрбан і чорну шаль. Але вони надто блаженські. Циркова бутафорія. Вона не вбереже Ану від холоду. Тим більше від снігу.

«Та все ж таки це краще, ніж нічого»,— подумала Ана, туго сповивши подарованими речами своє миршаве тіло. Принаймні вона тепер може вберегти свою приправлену ганусом, щедро посолоджену й спечену на олії хлібину з мигдаликами.

— Пиріг... Норвезькі фіорди...— шепоче вона з гіркістю, заблудившись у цій віхолі й почувавши себе зацькованою.

Розмірковуючи про все це, Ана Пауча знову натрапляє на залізничну колію. Їй щастить. Тут вона почувває себе,

наче в рідному краї, це ж бо звичне для неї місце. Чи майже звичне. Отже, місто десь неподалік. Вона зітхає з полегкістю.

Свої останні кілометри залізниці Ана Пауча долає дуже повільно. Інстинкт підказує їй, що це *справді* її останні кілометри. І хоч Ані сліпить очі снігова завірюха, а нестерпний холод забиває дух, однак їй весело. Якесь непогамовна радість струмує в її жилах, наче якась нова, невідома кров. Та Ана чомусь певна, що це кров смерті. Нетерпляча кров. Вона, мов та спрагла худобина, нюхом відчуває, як уся ця кров захищає її від холоду, повертає вузликові його первісну вагу, а тому, що вона несе у вузликові,— смак приправленої ганусом, щедро посолодженої і спеченої на олії хлібини з мигдаликами.

— Еге ж, смак справжнього пирога! — кричить вона вітру.

Повз неї із запаморочливою швидкістю мчать поїзди, здіймаючи бурі посеред сніжної бурі. Ана кричить ще гучніше:

— Летіть, пролітайте, як ті чорти! Сміється той, хто сміється останній!

Вперше за її довгу подорож гордовиті бетонні опори, що несуть на собі електромережу високої напруги, з якої зима змела ластівок, чують її сміх, сміх юної Ани; дзвінкий і веселий, він довго не затихає, ніби й справді їй повернули молодість, її колишнє ім'я. Нарешті вона стала Аною-Людиною і сміється без чудових казок Тринідада, без кумедних дотепів клоуна Зуха. Вона сміється сама до себе, відстоюючи й утверджуючи себе, протиставляючи свою волю крихітного титана цьому несамовитому холодові. Скаженому північному холодові.

Залізниця приводить Ану під склепіння схожого на собор вокзалу кінця минулого століття. Ана Пауча не наважується туди зайти. Вона обминає вокзал. Їй не хочеться завчасу потрапити до темниці, навіть якщо над нею здіймаються привабливі білі хмарки диму й пари. Щоправда, звідти пашисть теплом, та Ані зараз не час думати про комфорт. Її ноги йдуть своєю дорогою, ведуть Ану туди, де має урватися її існування, до тієї межі, за якою кінчається безплідний краєвид знеособленості й починається обітована земля самоствердження. Там вона стане вже іншою Аною.

Обвішана поліетиленовими торбинками, картонними коробками, із своїм священним вузликом у руках — земним майном, звільнитися від якого вона не зважається, — Ана Пауча повзе, наче жук, угору засніженим схилом, на якому вистромляються з-під білого покривала колючки чагарників, гостре каміння, черепки й усяке іржаве залізччя. Вона ковзається й котиться аж на залізничну колію, розсипавши свої пожитки. Підводиться, обтрушує лахміття від снігу, підбирає свою ношу й знову дереться на схил. **Уперта Ана.**

Захекавшись, вона підіймається на верхівку засніженого горба. Лапаті сніжинки й далі утворюють перед нею непроглядну завісу. Своім поглядом старої морської вовчиці вона дивиться на обрій, шукаючи бодай якоїсь ознаки — щита з написом або стрілки, або руки, або випростаного пальця, який показував би дорогу до центру міста. Мов капітан корабля, що шукає очима вогник маяка. Але Ана не бачить нічого. Анічогісінько, крім молочної завіси, за якою тягнеться неосяжний перламутровий простір, схожий на збитий яєчний білок.

Раптом у неї виникає враження, ніби вона бачить удалині високий димар, що куриться, та потім його обриси розпливаються, наче він пірнає на морське дно. Очевидно, то якийсь завод. Ана рушає туди. Іде, мов тварина, яка не звикла ходити по глибокому снігу. Вона не крокує, а стрибає. Ана Пауча ніколи раніше не ходила по такій сипучій поверхні, де ноги вгрузають аж до колін, тому вона просто-таки вибивається із сил. Проте не зупиняється. До жаданої півночі рукою подати, Ана вже бачить її просто перед собою.

Нарешті вона вибирається на дорогу, якою котять автомобілі, розбризкуючи багнюку й забруднюючи обабіч чистий сніг. «Мабуть, ця дорога веде до міста», — думає Ана Пауча, бо для неї бруд і місто невіддільні одне від одного. В численних калюжах лежать клапті засмальцьованого паперу, уламки дерева, цегла, що їх не встиг покрити густий сніг. А десь удалині озиваються дзвони. Еге ж, це місто.

Але ніде ні душі.

Щоправда, Ана Пауча ще не дійшла до центру міста. Тільки де-не-де обабіч вулиці виглядають з-поза білої завіси окремі будинки, мовби кидаючи останній погляд на довколишній світ, перш ніж опинитися під снігом. Та все ж таки, все ж таки... Якщо вона, Ана Пауча, старень-

кий кістяк із теплих країв, іще здатна зухвало копошитися в снігу сьогоднішнього холодного ранку, то куди поділися інші люди, місцеві жителі, які зросли в тутешньому кліматі?..

— Ох, ці люди, ох, ці мені люди! — невдоволено бурчить Ана Пауча.

Опинившись на самоті, вона розмовляє вголос. Холод наганяє на неї жах. Ана багато думала про північ. Але ніколи не уявляла її такою, якою вона постала перед нею цього холодного дня.

Ана Пауча помічає, що її ноша, втім числі й поліетиленові торбинки, дедалі важчає. Ані слід би щось викинути. Адже то зовсім нерозумно тягти за собою стільки непотребу. Невже вона збирається при нагоді відкрити в цьому місті крामничку?

Ана Пауча хрипко сміється, ніби сама собі видалася дивачкою.

Дивлячись, як вона бреде, спотикаючись, по цьому м'якому білому килиму, можна подумати, що то йде якась говірка істота невизначеної породи, яка ставить запитання й сама відповідає на них. Та хіба комусь відомо, з якої страшної самотності зродилося це базікання? Нікому не відомо, навіть самій Ані Паучі. Їй відомо тільки те, що вона наближається до своєї мети. Старенька жінка розмовляє сама із собою, й окремі фрази, окремі слова цих внутрішніх монологів пробиваються назовні; це її монологи-айсберги, як сказав би Трінідад. Ані Паучі спадає на думку, що зараз їй було б нелегко вести по цьому снігу Трінідада, потім вона згадує свого ув'язненого сина. І враз перестає сміятися, перестає белькотіти, як божевільна, й шепоче собі, що їй конче треба дістатись до центру міста. Не гаючись. Нетерпляча смерть уже дає про себе знати, помалу заволодіває пальцями її рук і ніг. Якби тільки Ана могла розпалити багаття! Але де? І як? І з чого?

Цього чистого й холодного ранку, що його приготувала для Ани Паучі північ-смерть, центральна міська площа здається старенькій жінці шлюбним ліжком, що чекає, коли повинчаються мороз зі смертю. Сніг немовби живе, і Ана Пауча відчуває, як він увесь тремтить, а зіткані з лапятих сніжинок мережива, здається, повисають у повітрі й не падають на землю. Ана бачить, як сніг раптово зісковзує з балконів і дахів будинків, що стоять

довкола площі, зривається з безлистих, загорнутих у біле дерев. Вона бачить, як шар снігу на землі усе товщає, підіймається вгору, наче море під час припливу, як білі хвильки одна за одною терпеливо наминають берего-облатку, як ростуть ледь помітні дюни, утворені кругляками бруківки. Тільки дужа рука вітру здатна розкрити земну таємницю цього казкового шлюбу. Посеред цього шлюбного ліжка лежить замерзлий голуб, і, дивлячись на нього, жінка з теплих країв думає, що нікому не уникнути своєї долі.

За високими аркадами забарикадувалася велика кав'ярня, яка, відчинившись о десятій годині, знову забарикадовується за шибками із старовинними візерунками, на які паморозь наклала ще й свої візерунки, поєднавши між собою весняних німф і цілком природно вписавши їх у сюжети, задумані снігом.

Під аркадами раз у раз виринають квапливі перехожі. Повтягавши голови в коміри й пускаючи з рота пару, вони штовхають двері кав'ярні й зникають за ними. Ані Паучі також дуже хочеться випити чашку кави, її шлунок ще не готовий змиритися з долею, до якої так уперто добивається старенька жінка із серцем воїна. Вона стромляє руку в потайну кишеню в себе на животі й намацує там кілька сентимо, що їх приберегла на випадок якоїсь крайньої потреби. Але ж яка крайня потреба може виникнути в Ані Паучі, на котру вже чатує смерть? А таки може... Так, так, може! І Ана раптом згадує, що мала намір купити скибку пирога з айвою, щоб додати його до своєї приправленої ганусом, щедро посолодженої і спеченої на олії хлібини з мигдаликами... Два справжніх пироги для її сина, «малюка» Хесуса Паучі. Вона похитується. Рука її нарешті затримується в кишені, мов прилипнувши до того живота, що його один тільки Педро Пауча роздивлявся на світлі в їхньому подружньому ліжку. Її Педро не належав до тих чоловіків, які люблять темряву. Він щоразу засвічував аж дві лампи й ставив їх в узголів'ї. Ана Пауча згадує, як заливала її хвиля тепла, коли вона кохалася із своїм чоловіком. Те незабутнє тепло Ана Пауча називала ім'ям свого чоловіка. Але від цього спогаду їй робиться ще холодніше.

Вона виймає з кишені руку. Дивиться на свої сентимо, зважує їх на руці й рахує. Якщо поділити ці сентимо на

дві рівні частки, то, можливо, їх вистачить, щоб купити скибку пирога з айвою для сина й самій випити чашку кави? День на неї чекає довгий. Треба ще розшукати міську в'язницю, розпитати в тюремного начальства, як дістатися до камери її сина. Скільки годин відділяють Ану Паучу від тієї миті, коли вона постукає в двері своєї довічної оселі?

Вона намагається якимось виправдати цю витрату, що здається їй безумним марнотратством. Шлунок квапить Ану. Мороз посилюється й під аркадами. Нарешті Ана зважується. Бере тільки половину своїх убогих заощаджень, штовхає двері кав'ярні й заходить. Старенькій аж дух перехоплює — таке ніжне тепло накочується на неї з цієї зали в стилі 1900 року. В гранованих дзеркалах відбиваються, помножуючись до нескінченності, навощені панелі, мідні й керамічні горщики, в яких ростуть тропічні карликові пальми, латунні люстри, куртки та білосніжні серветки офіціантів, різнобарвні пляшки, що, наче самоцвіти, прикрашають полицки за стойкою, вкритий сліпучим хромом кавник. На противагу білій ковдрі, що лишилася за дверима, ця гра барв і теплого світла викликає в Ани Паучі враження, що вона потрапила в таємничий світ, який ніколи не знає холоду, такого, як ото на площі. Зовсім-зовсім інший світ.

— Геть звідси! Геть! У цьому закладі заборонено жebraчити.

Ана Пауча показує йому гроші й шанобливо питає, чи їх вистачить на чашку кави. Без молока, самої тільки чорної кави.

— О, яке зухвальство! — вигукує метрдотель. — Ідіть! Ідіть звідси!

А щоб не торкатися цієї купи лахміття, він штовхає одного з офіціантів, який у свою чергу виштовхує за двері Ану Паучу. Барвисте й тепле марево зникає в неї за спиною.

Знов опинившись під аркадами, де ні на мить не вщухає пронизливий вітер, що враз розвіює теплі пахощі страв, які на хвилину огорнули Ану Паучу, старенька жінка почуває себе дуже нещасливою, справжнім задубілим від холоду вуличним горобцем. Вона втрачає рівновагу, ковзається і падає. Насилу підводиться. Ні, не плач, Ано! Не плач! Що сказали б твої полеглі сини й чоловік, якби почули твоє ридання?.. Коли нарешті вона закінчує збирати свою ношу, із службових дверей виходить той офі-

ціант, що виштовхав її надвір, і простягає Ані чашку гарячої кави. Ана хоче заплатити йому, але він каже: — Ні, не треба. Пийте, пийте!

Вона так хвилюється, що забуває подякувати офіціантові. За свою забудькуватість Ана Пауча докорятиме собі цілий день, аж до тієї хвилини, коли відійде у вічність.

Ана-Ніщо йде слідом за віхолюю і заглиблюється в матово-білий лабіринт міста, на яке безперестану падає лапатий сніг. Цей ватяний світ такий живий, такий гарний, і хоч би Ана пройшла його вздовж і впоперек, вона все одно не знайшла б у ньому ні кінця, ні краю. Він анітрохи не схожий на ті застигли снігові краєвиди, які Ана Пауча бачила в шкільних підручниках «малюка» і які назавжди запали їй у пам'ять: на їхньому тлі норвезькі фіорди здавалися пальцями блідих утоплеників; що гладять і гладять блакитне море. Коли дивишся, як падає сніг, складається враження, що всі ангели скинули з себе пух, ставши жертвою якоїсь небесної пошесті. Сніг ворухиться, тремтить, утікає й наближається, вдає, ніби повисає в повітрі, метляється, як крило. Ніби хоче переконати вас, що він легенький, як крейдяний порошок, як пух або ефірна пара. Він як живий, але не тільки в ньому бачить ознаки життя пригнічена скорботою літня жінка, що народилася під похмурими прикметами смерті. Та гаряча кава, що збадьорила її ноги, її м'язи і пустила в рух її заіржавілі суглоби, — це життя. Ті гроші, які вона не потратила й на які зможе купити добру скибку пирога з айвою для свого сина, «малюка» Хесуса Паучі, — це життя. Той офіціант з кав'ярні, що подав їй чашку кави, — це справжній ангел життя, коли порівняти його з лихим метрдотелем, ангелом смерті, який виштовхав її на мороз. А це її прагнення поговорити з людьми, попросити їх, щоб їй старанно пояснили план міста, розпитати, з якого боку та північ, щоб якнайшвидше дістатися до в'язниці сина? «Усе це ознаки життя», — думає Ана-Ніщо. То невже її доля круто зміниться?

Нав'ючена, наче віслучка, змокла, зовсім уже не знаючи, в який бік йти, Ана Пауча піднімається на паперть якоїсь церкви. Тут вона знайде на якийсь час притулок і розпитає в людей, як пройти до міської в'язниці. Отож іде вона сюди не з наміром жебрачити. Милостиню просять для того, щоб жити, а не для того, щоб помирати.

Бажаючи гідно прожити останні години свого життя, вона знову стає колишньою Аною Паучею, вбирається

в зотлілі шати дружини, матері й удови, випростується, надає твердості своєму голосу й суворості поглядові. Пригортаючи до грудей вузлика, Ана дбайливо, наче справжній багаж, складає на камінні паперті свої інші речі. Струшує з одягу сніг, викручує змокле шмаття, ховає під тюрбан непокірні білі пасма, які надавали її голові воячки такого вигляду, ніби вона зазнала нищівної поразки. Ана вирівнює своє дихання старої морської вовчиці й готується вступити в останній бій. Більш немає Ани-Ніщо. Ця ганебна, безіменна істота назавжди залилася на залізниці, присипана снігом, немов купа дрантя. Хай живе Ана-Людина!

— Сеньйоро, будьте ласкаві, розкажіть мені, як пройти до міської в'язниці?

Сеньйора в шубі з лисячого хутра, в мереживній мантилі розгублено дивиться на Ану. Вона щойно з автомобіля й піднялася східцями до церкви, настроївшись простягти монету на традиційне прохання милостині. Ні, сеньйора не знає, де шукати міську в'язницю. Безперечно, десь тут є та в'язниця, але... Сеньйора прикро вражена. Вона гірко кривиться, ніби Ана осквернила її духовну чистоту, хреститься й зникає в церкві з монетою, що обпікає їй руку. Ані Паучі спадає на думку, що вона, мабуть, схожа на збунтованого чорта.

Невдовзі з'являється священник з ображеним виглядом. Він не начепив на себе всіх своїх регалій, мовби його терміново покликали з ризниці, не давши йому змоги як слід убратися. Справжній приклад демонічної одержимості чи якогось іншого душе ного розладу. Він вийшов у білому стихарі, але без епітрахилі, не встигши витатуювати стигмати на долонях. Але в руках тримає молитовника. Хіба вгадаєш наперед, яка молитва йому знадобиться, а напам'ять він знає їх лише кілька.

— Дочко моя, це ви питали, як пройти до в'язниці?

— Еге ж.

— Вас мають у ній ув'язнити?

Оце запитання! Ана Пауча дивиться на священника, не знаючи, що йому відповісти.

— Коли це так, — веде далі священник, — то я вважаю, що вам слід негайно висповідатися. В'язниця — наче пекло, входячи туди, ніколи не маєш певності, що вийдеш звідти. Висповідайтесь і причастіться. Це справа кількох хвилин. Запам'ятайте, дочко моя: коли в людському тілі

оселяється бог, то легше зносити і в'язниці цього грішного світу. Ходімо зі мною.

— Я не хочу сповідатися,— рішуче відповіла Ана Пауча.— Мені треба дізнатися, де міська в'язниця, щоб навідати там свого сина, «малюка» Хесуса Паучу. Хочу побачитися з ним перед смертю.

— Він хворий?

— Я кажу про свою смерть.

— О Ісусе! Думати про смерть і відмовлятися від сповіді й причастя! Це справжній душевний розлад! Я не докоряю вам, дочко моя, ви марите. Ходімо зі мною, ходімо.

Він намагається взяти Ану за руку, однак, торкнувшись її лахміття, з досадою відсмикує назад свої мокрі пальці й витирає їх об сутану.

— Кажу ж вам, мені ніколи. Я поспішаю і дуже змерзла. Мабуть, розпитаю в якогось жандарма. Жандарми неодмінно мають знати, як пройти до в'язниці. До побачення.

— Хвилинку! Нині більш не обов'язково поклонитися... богам. У мене щось є для вас.

Він іде до церкви, з якої б'є струмінь крижаного повітря. Ана Пауча більш не може стримувати тремтіння. Рештки снігу, що лишилися на її одязі, розтали. Вона промокла до рубця, їй би висушитися біля багаття. Або на сонечку в своєму краї.

Ана Пауча переймається бажанням піти звідси. Літній жінці не до вподоби, що їй нав'язують господа бога всупереч її волі. Вона добре чуває себе й без нього. Їй не потрібне його товариство. І до того ж кажуть, ніби бог дуже великий, а вона така крихітна, тож як можливо вселити його в її тіло?

Проте Ана Пауча вичікує. Можливо, священник дасть їй адресу в'язниці. І на цьому спасибі!

Священик повертається з пальтом у шотландську клітинку на руці.

— Це для вас. Одна милосердна сеньйора віддала його минулого тижня в дар для бідних. Надягніть його. Ви геть мокрі, а в'язниця досить далеко, за чотири кілометри на північ від міста. Вам доведеться пройти ще чималий шмат дороги.

Ана Пауча накидає на себе пальто, що завелике на неї. Тепле пальто, розраховане на північні морози. Вона підбирає свою ношу й рушає далі. Знов не подякувавши.

Де ж урешті-решт шукати ту північ? Щоразу їй кажуть, ніби вона десь-інде, а в цій білій непрозорій тиші геть неможливо визначити сторони світу.

Ана Пауча йде навмання безлюдними вулицями, мов огорнутими білою ватою. Ніде жодної живої душі. Просторе й тепле шотландське пальто прикрило більшу частину її лахміття, що тепер прилипло до тіла. В неї досить-таки химерний вигляд у цьому розкішному вбранні, з чудернацькою ношею жebraчки. Ана-дивовижа.

Раптом сніг перестав падати.

Лапаті сніжинки сповільнюють свій рух, ліниво зависають у повітрі. Стихають вихори, білий простір набуває певних меж, певного рельєфу. Чітко проступають обриси вбраних у біле дерев та автомобілів. Тепер уже неважко відрізнити будинок від церкви, фасад від глухого муру. Неважко впізнати й окремі звуки: дзюрчання води з крана в критому ринку, гупання снігу, що падає з дахів чи дерев. З якогось вікна, прочиненого невидимими руками, долинає голос диктора радіо. Оголосивши, що сьогодні неділя, сімнадцяте грудня, він повідомляє, що зараз почнуть передавати месу. Ана Пауча повертається до дійсності. Неділя. Ось та причина, з якої місто сьогодні безлюдне, віддане на поталу снігові. Їй нелегко буде розшукати присипану снігом дорогу на північ.

Скверик. Маленький. Древа й лави в ньому огорнуті товстим сніговим килимом. Посередині стоїть статуя якогось знатного сеньйора.

Ана Пауча збилася з дороги. Лець переводячи дух, вона зупиняється. Поліетиленові торбинки й картонні коробки висять на ній, як люті охоронці її вбогості. По них безпомилково можна визначати її страхітливу бідність.

До скверика входять діти із своїми нянями й тітками, всі вони у вовняному вбранні, в теплих шапочках. Підстрибуючи, немов цуценята, вони весело верещать і жбурляються сніжками, з їхніх уст б'є пара, наче дим з малесеньких коминців. Тітки й няні, готуючись до святвечора, що скоро настане, умовляють дітей заколядувати. Та дарма. Свіжий сніг вабить малят куди більше, ніж застарілі колядки.

Ана Пауча замріяно дивиться на дітей. Вона забуває про свою втому й уявляє, що кожне з них має прізвище

Пауча. Оте найменшеньке, біляве, Ана воліла б назвати Педро. «Педріно!» — кричала б вона щовечора своїм колишнім голосом морської вовчиці. А інших... Знайшла б вона імена для всіх. У неї стільки тих імен, що їх нікому не судилося носити! Отого спокійного хлопчика, який грається з таким неухажливим виглядом, наче думає про щось інше, Ана назвала б Тріно — ім'ям, що в одній місцевості, де вона ніколи не була, означає «пташиний спів».

Діти помічають її. Ана Пауча чує пронизливий голосок:

— Жебрачка! Жебрачка!

Це слово хором підхоплюють усі діти.

— Замовкніть! Краще пошукайте в кишнях, чи нема у вас там монетки, щоб дати бідолашній старенькій жінці. Наближається різдво, будьте ж милосердні!

За мить діти вишиковуються в рядочок, виявляючи свою щедрість. Змагаються між собою у великодушності, хто більше дасть. Руки Ани Паучі наповнюються монетами, що їх батьки дали своїм дітям на цукерки, шоколад, жувальну гумку.

Північ збагатила Ану-Ніщо. Вона зігріла їй шлунок чашкою кави, одягла її в розкішне пальто в шотландську клітинку, наповнила їй кишені сентимо, що їх надарували щедрі діти. Північ поводить її з нею так, ніби вона давно чекала на Ану Паучу й старанно, до дрібниць, приготувалася до цієї зустрічі. Якщо решта країни довела Ану Паучу до лахміття й злиднів, то північ несподівано обдарувала її білим снігом і достатком. Її норвезькими фіярдами.

А від смерті, якої Ана Пауча так прагнула й так довго шукала, нема жодного сліду. Кудись вона поділася. Зникла. Всі її симптоми мов розтанули в молочній п'ятмі цієї вбраної в горностаєве хутро півночі. Невже Анина смерть забула про їхнє побачення?

Ця думка, що ненароком промайнула в голові Ани, наганяє на неї страх. Вона втрачає самовладання, біжить по вулицях, знов і знов блукає в білому лабіринті, раз у раз потрапляючи в безвихідь, гарячково розшукує північну околицю міста, всіма фібрами своєї душі кличе смерть, називаючи її ласкавими й гнівними іменами:

— Сеньйоро, зраднице, сестричко, шльондро, крихітко, люба моя, чому ти мене покинула?

Перебуваючи на грані розпачу й ледь не плачучи, Ана

Пауча нашттовхується на придорожній щит, що вже звільнився від снігу й повідомляє чорними літерами, виведеними на його білому тлі: «Дорога на північ».

Ана Пауча приходить до тями й простує туди, куди показує стрілка.

На засніженому квадраті, який здається величезним, бо немає на ньому ні дерев, ні будинків, ні нерівностей поверхні, вирізняється будівля провінційної в'язниці — фабрика довічного ув'язнення, над якою височіють вишки вартових та громовідводи, що надають їй вигляду неприступної фортеці. Розташована посеред білої скатертини, вона скидається на бридку настільну доріжку, вишиту найогиднішими нитками. До неї веде єдина, пряма, як струна, дорога. Жодна пташка не пролітає над цією пусткою, жодна пісня не звеселяє білого простору, де стоїть в'язниця. Зіщулившись, уся насторожившись, старенька жінка боїться, що цей краєвид-небуття проковтне її, перш ніж вона дістанеться до тюремної брами. Вона знов почуває себе дуже крихітною, Аною-Ніщо перед цим страховиськом, виплеканим молодістю й життям її сина, «малюка» Хесуса Паучі. Тіпаючись від страху, вона щомога стискає свого міфічного вузлика, який, мов пуповина, пов'язує Ану Паучу з її материнською наполегливістю.

Ана вперто посувається вперед маленькими кроками. Нарешті вона наближається до вічної потвори, до брами, схожої на віко домовини. Жоден вартовий не кричить: «Стій, хто йде?», — жодне страховисько не перепиняє їй дороги до її кінцевої долі. Стара морська вовчиця глибоко вдихає повітря й натискає кнопку електричного дзвінка дверцят, прорізаних у брамі в'язниці.

В оббитому шкірою кабінеті Ану приймає досить ввічливий сивуватий офіцер з урочистим обличчям. Щирої привітності цьому теплому кабінетові надає різдвяний букет гарних троянд, які, проте, зовсім не пахнуть. Троянд, що їх уряд розіслав до всіх в'язниць з гідною похвали метою їх гуманізації. Вони розквітають у чистій атмосфері офіцерських кабінетів, куди не проникає задушливе повітря з камер, де сидять в'язні.

Офіцер запрошує Ану Паучу сісти, кивнувши на занадто просторе для її малесенького тільця крісло. Вона дякує, але не сідає. Ана ще може стояти. Їй не хочеться, аби про неї сказали, що наприкінці своєї подорожі вона впала з ніг. А прийшла Ана сюди, бо хоче побачитися зі

своїм сином, «малюком» Хесусом Паучею. Побачитися востаннє. Вона просить пробачення, що потурбувала сеньйора офіцера в неділю.

Він знімає телефонну трубку, каже в неї кілька слів і кладе її. Вони не дивляться одне на одного, не вимовляють жодного слова, навіть не кажуть: «Яка погана погода! Шкода. А ще минулого тижня було так гарно!» До кабінету входить інший офіцер з текою в руці. Він кладе її на стіл перед сеньйором з урочистим обличчям, поряд з різдвяними трояндами. І виходить, навіть не помітивши старенької жінки в строкатому лахмітті.

Сеньйор офіцер поважно розгортає теку, пробігає очима аркуш за аркушем, повільно, надзвичайно повільно. Ані Паучі підкочується клубок до горла.

— Хесус Пауча Гонсалес, активний член Комуністичної партії Іспанії (нелегальної), засуджений на довічне ув'язнення, помер у в'язниці внаслідок пошесті дизентерії у віці п'ятдесяти трьох років. Не залишив ніяких особистих речей.

Клубок, що підкотився під горло Ані Паучі, росте, більшає, її перехоплює дух, розпирає груди. Вона падає у велике крісло. Голос офіцера додає:

— Четвертого червня цього року канцелярія в'язниці надіслала вам офіційного листа, повідомивши вас про цю сумну подію. Через місяць лист повернувся з позначкою: «Вибула, не залишивши адреси». Сеньйоро, мені дуже прикро. Я висловлюю вам своє щире співчуття.

Ана Пауча підводиться.

— Де його могила?

— Немає могили.

Офіцер нишком кидає погляд у вікно. Ана Пауча й собі дивиться туди. Далеко за в'язницею вимальовується якась засніжена загорода, обснoвана колючим дротом.

— Ваш син не один став жертвою пошесті. Померли й інші. Їх поховали всіх разом у братській могилі.— Офіцер робить невиразний рух рукою, і Ана Пауча ніяк не збагне, чи свідчить цей рух про його безсилля, чи про байдужість.— Нам доводилося остерігатись зараження. Ви ж знаєте, що дизентерія дуже небезпечна.

Рух його руки стає конкретнішим, вона тягнеться до букетика троянд, мовби струшуючи невидимі порошинки з оксамитових пелюсток.

Ана Пауча все зрозуміла.

— Так, сеньйоре.— Цього разу вона не забуває додати: — Дякую вам, сеньйоре..

Ані Паучі не хочеться, щоб пам'ять про її нового покійника була опоганена в очах цього поважного сеньйора, закоханого в троянди, тим, що вона була з ним не досить ввічлива. Вона бере свої речі й виходить. Тільки два слова звучать у її голові: «помер» і «Гонсалес». «Слово «помер» означає, що його вже немає на світі,— думає Ана, йдучи до дверей.— Гонсалес — це моє дівоче прізвище. Воно померло водночас зі *справжнім* прізвищем Пауча мого сина, «малюка» Хесуса Паучі.

— Мій останній син, «малюк» Хесус Пауча Гонсалес,— повторює вона вголос, щоб надати цьому своєму крахові чітко визначеного характеру. Повному крахові. Остаточному.

Ана Пауча не вертається до міста. Вона обходить в'язницю й іде ще далі на північ, туди, де видніє обнесена колючим дротом засніжена загорода. Нарешті Ана знає, де має відбутися її побачення із життям, призначене ще в день її народження, побачення, яке постійно відкладалося протягом сімдесяти п'яти років. Вона називає це «побаченням із життям», бо певна, що смерть — це її життя. Смерть, яка виступає під личиною дощу, війни, самотності, злиднів, втоми, снігу чи й під своєю власною — личиною смерті. Ана Пауча сподівається, що вона, її смерть, уже там — озброєна своєю косою, у своєму вічному чорному вбранні, пунктуальна, вірна, готова до зведення останніх поррахунків. Так, тепер ідеться саме про це. Вони мають сказати одна одній правду у вічі. Раз і назавжди.

День потроху згасає. Коли Ана Пауча підходить до загороди, її зустрічає фантазмагоричне сяйво, що наче відбивається від дзеркала вод. Угорі ширяють стерв'ятники, повисши між білотою неба й землі. Люто каркають. Вони знають, що ця земля, раптово закута в крижаний панцир, ховає в собі добірну їжу. Ана Пауча теж це знає. Вона каркає і собі. На цьому кладовищі без хрестів і надгробків, без квітів, дат і прізвищ висихають, перетворюються на порох останні краплі її кривці, тут урвався останній подих роду Паучів.

Ана шукає входу до загороди в потрійній огорожі з колючого дроту. Але входу ніде немає. Невже вони кидали мерця через огорожу? І її сина також? Якби Ані крила,

то вона перелетіла б через цей колючий дріт. А ноги її неспроможні перестрибнути цю високу дротяну стіну. Ана Пауча падає навколішки, принижена своїм безсиллям, прокладаючи долю, яка примушує її стати в жалюгідну позу молільниці. Виймає руки з зебрацьких лавів, прокопує пальцями сніг під огорожею з колючого дроту й повзе під нею, роздираючи об гострі колючки розкішне пальто, злиденне лахміття і свою ніжну шкіру жінки, яка вік звікувала на морі. Коли Ана пролазить у загороду, то помічає, що на ній усе пошматоване — і одяг, і шкіра, і волосся.

Ана Пауча озирається довкола, шукаючи серед білої тиші бодай якоїсь ознаки смерті — ледь помітної западини, що вказувала б на місце забутої могили. Нічогісінько. Лише гладенька, мов перламутрова, поверхня, незаймана, як плоть підлітка.

Вона шепоче ім'я свого сина, «малюка» Хесуса Паучі Гонсалеса. Тихесенько називає безліч усяких речей, що могли б розбудити його слух: ялиновий гай, гору-пагорб, пиріг з айвою, вуличних горобців, комуністичну партію, прізвище Пауча... Ніякого відгуку. Ана знову заводить:

— Я принесла тобі прощальне вітання од «Аніти — радості повернення», яка також померла. Ти ж знаєш, ми обидві чекали на тебе. День у день. Хоч поволі старіли, але лишалися тобі вірні. А що ти забарився, мій малесенький, то я спекла тобі твою улюблену хлібину. На олії, приправлену ганусом, щедро-щедро посолоджену, як ти любив, і з мигдаликами. Поглянь.— Ана розв'язує свого вузлика, показує хлібину, відламує шматочок, підносить собі до рота.— Він смачний, мій малесенький, я не забула рецепту, ти ж його знаєш: двісті грамів мигдаликів, три крапельки олії...

Ана Пауча відчуває в роті вогкий і пліснявий хліб. Це вперше вона відчуває смак справжньої смерті. Але не випльовує. Ковтає. Ана знає, що відтепер вона харчуватиметься тільки цією пліснявою. Вічно.

Вона повзе, лишаючи за собою сліди крові, клапти лахміття та хлібні крихти, що забруднюють чистий сніг. Ось вона вже посередині загороди, там, де має битися серце матері, якщо тільки воно в неї є. Ана стримує подих і слухає. Тиша. Глибока, чиста, непорушна тиша.

— Смерте! — шепоче вона.

Тиша.

— Я тут!

Тиша.

— Смерте, озовись! Я прийшла! Нам з тобою треба звести свої порахунки!

Тиша.

— Клятуща шльондро!

Смерть відповідає їй спазматичною луною.

Підбадьорена цим криком, що повертається до неї відлунням, Ана Пауча випускає свої пазурі левиці, вишкірює апокаліпсичні зуби, переймається своїм колишнім запалом воячки й копає яму в снігу; невтомно, без перепочинку. Все її єство сповнюється протестом. Земля! Ось земля перед її засліпленими білим снігом очима. Земля братської могили, земля, яка зветься батьківщиною і яка проковтнула трьох її синів та чоловіка, чотирьох невідомих солдатів Паучів. Ана страждає, думаючи про це. Вона лиже, гладить, дряпає, гризе цю землю. Притуляє до неї обличчя, дихає з уст в уста. Це любов. Це причастя. Як перша подружня ніч. Колишні спалахи пристрасті. Вона нюхає цю землю, що розляглася, наче льоха, на коханих, дорогих, любих тілах трьох її синів і чоловіка.

— Дай мені відповідь! Шльондро! Розпуснице! Чим завинила перед тобою моя плоть? Чим завинив перед тобою мій рід? Чим завинила перед тобою я, найзнедоленіша в світі людина, що ти пограбувала мене, забрала в мене моїх синів і чоловіка, мої чотири деревця, на ймення Пауча, мої ранкові «добридень» і мої нічні мрії, моє жіноче багатство? Чи ти даси мені відповідь, шльондро? Ти гадала, що я помру мовчки, покійно, назавжди залишуся Аною-Ніщо з твоєї примхи. О повіє, о земле батьківщини, батьківщини-шлюхи! Нарешті ти переді мною. Нам треба звести наші порахунки! Що ти зробила з моїми синами та чоловіком? Згноїла! Перетворила їх на хробаче гніздо, На мою нескінченну самотність. Кров'ю і плоттю їхньою ти удобриває себе, щоб зростити хліба, дерева, плоди, квіти, що стали поживою та вінцем для переможців. Розкриваючись, наче повія, щоб прийняти в себе моїх полеглих синів і чоловіка, ти стала звідницею й спільницею переможців, ти позбавила мене надій, позбавила життя, викинула з пам'яті моїх нащадків, позбавила права звікувати вік у колі чоловіків. Ти довела мене до убозтва. Ти мене заперечила. Стерла зі своєї поверхні. Земле батьківщини, я звинувачую тебе в убивстві. Я проклінаю тебе.

Смерть уже прийшла, Ана Пауча це знає. Вона відчуває, як та повільною ходюю пробирається вздовж її ніг, розповзається по її тілу сонливими мурашками, обмацує серце крижаними пальцями, забарвлює її в ліловий колір, перетворює на мармур. Ана більше не може вимовити жодного звуку. Вже не може бурчати. Не може клясти. Збирається з останніми силами, щоб виплюнути свою зневагу, але смерть стискає їй горло, душить її і несе до свого царства, далеко, дуже далеко від її рідного сонячного краю.

Знову падає сніг, безтурботний і невблаганний, загортаючи в білий саван тіло жінки, на ймення Ана Пауча, сімдесяти п'яти років, що була дружиною, матір'ю й удовою, що мала трьох синів і чоловіка, які звалися Паучами і яким укоротила віку іспанська громадянська війна та ненависні в'язниці. Жоден надгробок не увічнює цих п'ятьох імен:

АНА ПАУЧА
ПЕДРО ПАУЧА
ХОСЕ ПАУЧА
ХУАН ПАУЧА
ХЕСУС ПАУЧА, прозваний «малюком».

Жодні очі не оплакують їх.

Жодна пам'ять не збереже й сліду від них.

Це тільки імена не визнаних церквою п'ятьох святих.

Антиімена.

Ніщо.

*Париж — Сан-Франціско,
січень — серпень 1976.*

АГУСТІН ГОМЕС-АРКОС` ТА ЙОГО РОМАН «АНА-НІЩО».

Говорячи про французьку літературу, справедливо буде зазначити, що в її жилах тече чимала домішка іноземної крові. Письменники різного національного походження представлені в багатьох течіях і досить широко — в літературі реалістичній. Їхні твори органічно влилися в загальний художній процес Франції, але не розчинилися в ньому. Привнесені ними інонаціональні елементи у вигляді тем, мотивів, художніх прийомів, особливого ракурсу сприйняття дійсності збагатили французьку літературу. Іноді такі особливості творів привертають увагу дослідників, але сам факт приналежності їхніх авторів до французької культури не піддається сумніву. Серед цих письменників — Мігель дель Кастильйо, Хосе-Луїс де Вільялонга та інші, що емігрували з франкістської Іспанії. У художньому процесі вони виступають як носії французької культури, якій вони віддали свій талант, що втілюється в суворих образах і картинах громадянської війни в Іспанії.

З цього погляду особистість і творчість Агустіна Гомеса-Аркуса є особливим явищем у французькій літературі. «Поезія,— писав Аполлінер,— зобов'язана насамперед народові, чиєю мовою вона говорить». Але поняття «мова» в контексті аполлінерівської думки має якнайширше значення, яке охоплює не тільки весь комплекс художніх засобів вираження, що їх використовує письменник, а й сам національний, народний дух літератури. Саме під цим кутом зору слід розглядати проблему національної приналежності романної творчості А. Гомеса-Аркуса. Живлячись із двох джерел, вона однаковою мірою служить двом культурам — іспанській і французькій.

А. Гомес-Аркус народився 1942 року в Іспанії. Отримав університетську освіту. В 60-х роках виступив з першими своїми п'єсами, постановку яких, однак, заборонила франкістська цензура. З його п'єсами вчинили так само, як свого часу вчинили з книжками Хуана Гойтісоло, Хесуса Лопеса Пачеко, Альфонсо Гроссо та інших іспанських письменників. Отже, А. Гомесу-Аркусу довелося емігрувати до Франції, де він став працювати в одному з видавництв. Він і далі писав для театру й водночас дебютував як романіст. Твори цього періоду написані французькою мовою. Французька критика і літературна громадськість прихильно поставилися до творчості «франкомовного

іспанця». Про це свідчать численні газетні й журнальні рецензії, як правило, схвальні, а також літературні премії: Ермеса за роман «М'ясоїдне ягня» (1975), Тіда Монье і Ролана Доржелеса за роман «Ана-Ніщо» (1977). 1977 року, після падіння франкістського режиму, письменник, так і не натуралізувавшись у Франції, повернувся до Мадрида. В наступні роки в Парижі побачили світ його романи «Сцена таємного полювання» (1978), «Прабатько, або Чарівний роман» (1979), «Чудодійно зцілена дитина» (1981) і «Птах, спалений живцем» (1984).

Творчості Гомеса-Аркоса властиві демократизм і гуманізм, його головною й характерною рисою є антифранкістська і, ширше, антифашистська спрямованість. У той час, як Вільялонга, розробляючи тему громадянської війни, намагається при всій своїй неприязні до диктаторського режиму показати трагічні події в екзистенціалістському переосмисленні — як фатальну ситуацію, де не може бути ні правих, ні винуватих, Гомес-Аркос проводить дуже чітку лінію між масами простих іспанців і прихильниками Франко. Так само чітко він визначає свою, як романіста, моральну й громадянську позицію.

Твори Гомеса-Аркоса не бездоганні й не рівнозначні. Не досить переконливим виглядає в романі «М'ясоїдне ягня» зв'язок між гнилістю і продажністю політичного режиму та патологічністю родинних взаємин, складовою частиною яких є кровозмісне кохання сестри до брата тощо. В романі «Марія-Республіка» (1976) героїня, дочка розстріляного учасника громадянської війни, в досить екстравагантний спосіб помщається франкістам, заражаючи їх сифілісом. Така еротизація сюжетів навряд чи сприяє підвищенню художньої цінності творів. Але не ці моменти є визначальними в творчості романіста.

Його твори мають високі достоїнства, які не обмежуються актуальністю поставлених письменником питань. Реалізм Гомеса-Аркоса багато сприйняв від іспанської літературної традиції і фольклору зокрема. Це відчувається в мотивах, виборі типів героїв, стилі, засобах зображення. Разом з тим письменник враховує найновіші тенденції і досвід розвитку французької прози, де за останнє десятиліття відбувся «поворот до реалізму», зріс інтерес до соціально-психологічного жанру, до простих історій і звичайних людей і водночас активізувалися пошуки нових літературних форм, придатних для освоєння нових сфер і явищ дійсності. Відбувалася подальша інтернаціоналізація тематики. В цьому зв'язку можна послатися на трилогію «Москвич» А. Труайя, повість «Круїз» Р. Гренье, романи «Син консула» Л. Бодара, «Пустеля» Ж.-М. Г. Леклезію, «Венеція взимку» Е. Роблеса й багато інших творів. Цими обставинами й було підготовлене сприйняття книжок А. Гомеса-Аркоса у Франції, тим більше, що вони не просто торкалися проблем політичного життя сусідньої країни, а й давали характеристику і оцінку такому зловісному й далеко не чужорідному для всієї Західної Європи явищу, як фашизм.

Так чи інакше пов'язаний з характерними для французького та іспанського реалістичного роману тенденціями, Гомес-Аркос не копіює готіві зразки й моделі. «Ана-Ніщо» — на думку багатьох критиків, найкращий з романів письменника — виразно виявляє як загальні, так і специфічні риси його реалізму.

Відома іспанська письменниця Ана Марія Матуте писала в 60-і роки: «Важко знайти книжку письменника мого покоління, де в тій або іншій формі, на тій або іншій сторінці не виникла б війна. Вона виявилася нашим спадком...» Книжки Гомеса-Аркоса свідчать, що «спадок», про який говорила Матуте, переходить і далі від покоління до покоління.

Історія Ани Паучі, викладена в романі, — плід громадянської війни настільки ж, наскільки й уяви автора. Війна для всіх поколінь іспанців залишається мірилом часу, мірилом сумління, людської гідності, мірилом самого життя. Ана Пауча «до» й «після» — це дві різні людини, два різних життя. Війна відібрала в неї чоловіка, трьох синів, відібрала щастя. «Щоправда, біда зачепила не тільки її. Ана приглушила свій біль, затамувала його, втопила в загальнолюдському болі. Вона нікому не могла розповісти про своє нещастя. Адже її доля не була випадковою, в ній, як у дзеркалі, відбилосся загальне горе». В цьому узагальненні, в цій типізації її долі закладено великий соціальний смисл, але емоційний вплив на читача досягається завдяки тому, що автор показує трагедію Ани як трагедію індивідуальну з усіма конкретними життєвими деталями. Її горе розчулює нас тим більше, чим стоїчніше терпить його ця самотня, знедолена й неписьменна сімдесятип'ятирічна іспанка. Своїми співпереживаннями ми наче компенсуємо цю «скупість» у вираженні емоцій. Ана напрочуд проста й простодушна жінка. Іноді навіть здається, що вона не усвідомлює всієї трагічності свого становища. Насправді ж її вчинками керує не тільки сліпа материнська любов. Це людина великої душевної сили й цілеспрямованості.

Ана покидає рідні місця — кілька знайомих їй квадратних кілометрів землі — і вирушає на побачення з єдиним сином, що залишився живий, «малюком» Хесусом. Його, комуніста, засуджено на довічне ув'язнення. Романіст використовує традиційний сюжетний прийом подорожі для того, щоб показати життя різних соціальних прошарків суспільства. В міру того, як Ана пішки пробирається на північ через усю країну, рамки оповіді розширюються. Спочатку це побіжні замальовки трудових буднів шляхових робітників, селян, скупі сцени міського побуту. Ана «починає пізнавати світ». Потім картини іспанської дійсності набирають дедалі більшої масштабності й значущості, показують епічні якості реалізму Гомеса-Аркоса.

Епічність твору проявляється в патріотичному змісті й вагомості ідеї роману, в його народній основі, драматизмі, в героїзмі й самовід-

даності Ани Паучі, в поетичності стилю, для якого характерні багатство фольклорних елементів, повтори, алегоричність, притчевість тощо. Лірична лінія роману виражена ще яскравіше. Автор не ототожнює себе з героїнею, але його небезсторонність виявляє себе в кожному епізоді, на кожній сторінці. Інколи важко відрізнити голос автора від голосу Ани. Гомес-Аркос примушує читача дивитися на світ очима Ани, відчувати й передчувати разом з нею. Одночасно з тим, як у дорозі Ана відкриває для себе довколишній світ, у її монологів-роздумах, спогадах і мріях, мріях, що не здійснилися, відкривається для нас її внутрішній світ. Психологізм у романі переважає над дією, яка розгортається повільно й однолінійно, як і сама подорож Ани.

Але шлях на північ стає для неї і шляхом пізнання. «Нарешті Ана Пауча дивиться. Дивиться і бачить». Сліпий вуличний співак Трінідад навчає її читати й писати, навчає розуміти сенс подій минулого й теперішнього. Вперше Ана зустрічає його на добродійному обіді, який влаштовують по всій країні раз на рік з ініціативи церкви й на кошти заможних парафіян. Ана не бачить лицемірної суті всієї цієї кампанії, яка повинна символізувати «примирення всіх іспанців» і прославити щедрість багатіїв. Зате автор, описуючи урочисту трапезу в губернаторському палаці, не скупиться на уїдливі сатиричні характеристики господарів дому й знатних гостей, що належать до еліти «переможців». Ніжно цілує китайського мопса сеньйор військовий губернатор, «який учора підписав п'ять смертних вироків». Не менш огидною здається дружина губернатора, яка нажилася на громадянській війні й тепер носить титул «сеньйори голови добродійних закладів провінції». Головує на бенкеті «сам його високопреосвященство єпископ». Шокований проханням Ани Паучі дозволити їй помити руки, він глушливо вигукує: «Дочко моя, ти нас засмудуєш! Ми розуміємо твоє бажання сподобатися нам, але ми волиємо бачити тебе убогою і брудною. Саме такою ми тебе любимо».

Церква, її служителі й сам бог постають у книжці Гомеса-Аркоса як сили соціального й духовного гноблення. В одному з епізодів роману сліпий Трінідад просить свою супутницю описати довколишній кастильський краєвид: гори, хрест, храм. У сприйнятті боговідступниці Ани ці деталі місцевого краєвиду набирають символічних масштабів. «Вона мовчить. Пильно дивиться на хрест, що відкинув величезну чорну тінь на кам'янисту долину. Схожа на величезну, геометрично правильну хмару, що непорушно зависла між землею і сонцем, ця тінь ніби прагне затулити всю земну кулю... Вона поривається в усі чотири сторони світу, не зважаючи ні на природні перешкоди, ні на кам'яністі пагорби, ні на ялинові ліси, ні на птахів, ні на ящірок, ні на тисячі всяких закутнів у горах, невидимих для очей Ани Паучі. Зате Ана добре бачить тінь від хреста, що простяглася аж до найвіддаленіших кряжів, за які заходить сонце, тінь, що застує будь-яке світло. Величезний кам'яний птах-хижак, ще побільшений своєю велетенською тінню».

Так знаряддям сатири в книжці стає то уїдлива іронія, то символічна, витримана в найпохмуріших тонах алегорія або метафора, то злі карикатура.

В карикатурному портреті німецького каудильйо передана узагальнююча думка про агонію кривавого диктаторського режиму. Перед юрбою підкуплених і наwerbованих по всій країні демонстрантів постає Франко. «Він низенький. На вигляд потворний. Жалюгідний і старий. Обличчя зоране безліччю зморщок. Рухи якісь розладнані... Наче поламаний механізм, що працює з перебоями. Тінь від колись живої людини... Цей труп ще посміхається, але вже наче з того світу... Вже вилуплюються хробаки, що мають його зжерти». Близька й бажана смерть диктатора стане лише актом справедливої помсти. І куплені вітальні вигуки на його честь звучать на цій ярмарковій демонстрації як «останній крик конаючого світу». Далі йде уточнення — «їхнього світу».

Цього разу Ана Пауча відмовляється від алібі неписьменної і неосвіченої літньої жінки. «Для неї скінчився затишок темноти», їй, Ані Червоній, відкривається справжній сенс того, що відбувається довкола. Не бажаючи бути зрадницею, Ана вибирається з натовпу й на дрібні клапті рве гроші, які вона, так само як інші, отримала від жандармів за участь у інсценованому «торжестві» народу. Опис поневірянь Ани Паучі після втечі з Мадрида й трагічного кінця її подорожі вкрай нагнітають емоційну напруженість, але не вселяють розпачу.

Від сторінки до сторінки характер і образ героїні роману еволюціонують, і ці зміни відбивають процес пробудження політичної свідомості простих іспанців. Ана уособлює національну гідність, непокірність духу й мужність народу. Найкращої його частини: Гомес-Аркос усвідомлює, що десятиліття репресій та ідеологічної обробки породили в частини іспанців байдужість і примиренство.

В романі показано, як оповідь сліпого Трініада про касту «рівноправних людей» викликає в обивателів, що прийшли розважитися, нерозуміння й ворожість. Але є серед них і такі, хто мовчки кидає сліпцеві свої сентимо. Вартий уваги той факт, що в «день підтримки» Франко вікна в деяких будинках мадрідців при наближенні колон демонстрантів зачинялись, ніби дехто не бажав бути свідком «торжества». Вказуючи на ці боязкі прояви незадоволення, Гомес-Аркос нічого, по суті, не говорить про справжній розмах антифранкістського руху, про участь у ньому комуністів, «робітничих комісій», творчої інтелігенції та інших патріотичних сил. На це в автора є свої причини й творчі міркування. Всі художні засоби роману спрямовані на те, щоб викликати обурення й протест проти того політичного ладу, який пригнічує все живе й людське.

Ана Пауча є типом героя, який не так уже й часто зустрічається. Окремі риси схожості з Аною Паучею можна знайти в персонажів, створених сучасними французькими романістами. Це образи рядових людей, людей з найбільш обділених соціальних прошарків, на долі

яких неблагополуччя суспільного буття позначається передусім і найболючіше. Мехді з повісті Р. Жана «Дванадцятий маршрут», Вероніка з його ж роману «Уважна жінка», Абделазіз з роману Р. Мерля «За склом», Бернар Реве з повісті П. Мустье «Цілком сучасний злочин» — усі вони стають жертвами класової і національної нерівності, буржуазної моралі і способу життя в цілому. Всі вони показані в найдраматичніші моменти їхнього життя, що дає можливість письменникам глибше розкрити внутрішній світ, мотивувати зрушення в свідомості й характерах своїх персонажів. У гострих конфліктних ситуаціях найвиразніше виявляється байдужість буржуазного суспільства до долі людей і беззахисність «маленької людини» перед соціальним злом. Персонажі ці здатні лише на внутрішній, пасивний протест, але естетична цінність їх полягає в іншому: в їхній особистій долі, як у дзеркалі, відбиваються реальні проблеми сучасного капіталізму.

Ця властивість реалістичного роману повною мірою притаманна творові А. Гомеса-Аркоса. «Ана-Ніщо» — роман не революційний, але революціонізуючий. Завдання романіста, писала Ана Марія Матуте, полягає в тому, щоб «будити свідомість, породжувати в людині неспокій, який може навіть перевершити неспокій, що живе в самому письменнику». Цієї настанови й дотримується Гомес-Аркос. Почуття ж тривоги, яке його роман викликає в читачів, усвідомлення ними необхідності радикальних політичних змін створюють передумови для громадської дії, здатної остаточно розв'язати поставлене іспанською історією питання про «переможців» і «переможених».

Леонід ЄРЕМЕЄВ

АГУСТИН ГОМЕС' АРКОС'

АНА-НИЧТО

Роман

Перевод с французского

Г. Н. Филичука

Киев, издательство художественной
литературы «Дніпро», 1986

(На украинском языке)

Редактор *Л. П. Масаська*

Художник *В. О. Хоменко*

Художній редактор *І. М. Гаврилюк*

Технічний редактор *Л. М. Смолянук*

Коректори *Н. І. Забаштанська,*

З. П. Шкода

Інформ. бланк № 3210

Здано до складання 20.03.85.

Підписано до друку 12.11.85.

Формат 84 × 108¹/₃₂.

Папір друкарський № 3.

Гарнітура таймс. Друк високий.

Умовн. друк. арк. 9,66. Умовн. фарбовідб. 9,972.

Обл.-вид. арк. 10,388. Тираж 30 000 пр.

Зам. 5—1119. Ціна 1 крб. 20 к.

Видавництво

художньої літератури «Дніпро».

252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Головне підприємство

республіканського виробничого

об'єднання «Поліграфкнига».

252057, Київ, вул. Довженка, 3.

Гомес-Аркос А.

**Г 64 Ана-Ніщо: Роман / З фр. перекл. Г. Філіпчук.
Післям. Л. Єремєєва. — К.: Дніпро, 1986. — 182 с.**

Дія роману відбувається в Іспанії, у період, коли диктатура Франко дожи
вала свої останні місяці.

Це талановита, сповнена ліризму і глибоко публіцистична розповідь сучасно-
го французького письменника іспанського походження про духовну велич тих
хто протягом довгих, трагічних десятиріч не підкорився фашизмові.

Г $\frac{470300000-181}{M205(04)-86}$ 181.86

И(Фр)

1 крб. 20 к.